

Republika Srbija
Ministarstvo prosvete i sporta

Vodič za nastavnike

"GRAĐANSKO VASPITANJE"

za 2. razred srednje škole

Beograd, 2002.

Vodič za nastavnike priredili i adaptirali za
nastavni program građansko vaspitanje:

Pešić, prof. dr Mirjana

Dejanović Vesna

Popadić, prof. dr Dragan

Kijevčanin Slavica

Radulović, mr Lidija

Mrše, mr Snježana

Petrović, mr Danijela

Vučković Šahović, dr
Nevena

Sadržaj

UVODNI DEO	
Uputstvo za primenu Vodiča za nastavnike	7
O građanskom vaspitanju	9
Nastavni program za prvi i drugi razred	12
Ljudska prava i prava deteta	19
Radioničarski pristup	26
Evaluacija	30
RADIONICE	
<i>OSNOVNI POJMOVI</i>	
Potrebe i prava	39
Prava i pravila u učionici I	43
Prava i zakoni	45
Međunarodni dokumenti o zaštiti prava	50
Prava i vrednosti	51
<i>VRSTE PRAVA I ODNOSI MEĐU PRAVIMA</i>	
Vrste prava	55
Odnosi među pravima	65
Sukob prava	69
Dečja i ljudska prava	74
<i>PRAVA I ODGOVORNOSTI</i>	
Odgovornosti odraslih I i II	79
Odgovornosti dece i mladih	83
<i>KRŠENJE I ZAŠTITA PRAVA</i>	
Kršenje prava deteta	89
Zaštita prava deteta	92
<i>PLANIRANJE I IZVOĐENJE AKCIJA U KORIST PRAVA</i>	
Sagledavanje promena	99
Participacija u školi I i II	101
Izbor problema I	104
Izbor problema II	105

Kako rešiti problem I i II	108
Izrada plana akcije I i II	111
Analiza mogućih efekata akcije	115
Prikaz i analiza planova akcija	117
Analiza i evaluacija	119

UVODNI DEO

UPUTSTVO ZA PRIMENU VODIČA ZA NASTAVNIKE

Struktura Vodiča za nastavnike

Vodič čine dve osnovne celine: **Uvodni deo** i **Radionice**.

Uvodni deo ukratko obrađuje četiri teme od značaja ne samo za neposrednu realizaciju časova/radionica, već i za sagledavanje nastavnog programa kao celine. Prvo poglavlje, "O građanskom vaspitanju", daje osnovne informacije o sadržaju i mogućim pristupima obrazovanju za demokratiju i građansko društvo i nastavnom predmetu **građansko vaspitanje**. Potom su navedeni zvanični program i plan za oba predmeta: građansko vaspitanje 1, za prvi razred i građansko vaspitanje 2, za drugi razred srednje škole. U drugom poglavlju "Ljudska prava i prava deteta", dati su osnovne informacije nastavniku o problematici ljudskih prava, sa posebnim osvrtom na prava deteta.

Poglavljje "Radioničarski pristup" na sažet način objedinjava najvažnije karakteristike samog metoda rada na kome se zasniva ovaj nastavni predmet. U poglavlju "Evaluacija" govori se, ne samo o značaju praćenja, opisa i primene evaluacije već se izlažu i konkretna, praktična uputstva za njihovu realizaciju. Poglavlje "Ljudska prava i prava deteta" pruža neophodne informacije i teorijsku podlogu za izvođenje dela programa kojim se obrađuju sadržaji vezani za oblast prava deteta.

Drugi deo (*Radionice*) čine detaljna uputstva - scenariji za realizaciju svake nastavne jedinice, tj. časa. Sve radionice imaju standardnu i prepoznatljivu strukturu što olakšava planiranje i izvođenje nastave, a nju čine:

- naziv radionice;
- cilj i zadaci;
- spisak *materijala za rad* na času (to mogu biti, npr. papiri, flomasteri, hameri i sl., ali i materijali koji su neposredno vezani za određenu radionicu i koji su dodatno priloženi i posebno obeleženi);
- spisak *priloga* koje učenici dobijaju na kraju časa kao rezime, ključne poruke ili, ponekad, dodatne informacije vezane za temu. U nekim radionicama predviđeni su priloz i za nastavnika kao dodatni izvor saznanja o određenom, za radionicu vezanom, sadržaju;
- *opis aktivnosti* - detaljan opis postupaka (*koraka*) povremeno praćenih *napomenama* i/ili

komentarima kojima se nastavniku posebno skreće pažnja na važnost nekih nekih faza, odluka, zaključaka i slično.

Svaki scenario slede uzorci materijala za rad na času i priloga.

Pojedini časovi dati su sa slobodnijom strukturom (tako da ih nastavnici mogu planirati u formi radionice, predavanja ili razgovora) ili čine zadatke za vežbanje i prikaz samostalnog rada učenika.

Praktična uputstva

Priprema za čas

Pre svakog časa nastavnik treba da pripremi sav neophodan materijal za rad na času onako kako je navedeno u samom scenariju. Količina i vrsta materijala zavisi od same radionice, broja učenika, odnosno broja malih grupa, i zato je važno voditi računa o tome da se ne bi remetila dinamika rada ili gubilo vreme na naknadno pribavljanje ili traganje za improvizovanim rešenjima.

Prostorna i vremenska organizacija

Obzirom na prirodu samog metoda rada, neophodno je da u učionici/prostoriji u kojoj se odvija čas, postoji mogućnost pomeranja klupa i stolica. Takođe, mora se predvideti i slobodna površina na zidu/školskom tabli na koju će se povremeno (u zavisnosti od zahteva radionice) kačiti papiri/posteri nastali kao rezultat rada na času.

Sve nastavne jedinice prilagođene su trajanju jednog školskog časa. Nastavnik ima slobodu da organizuje nastavu i u formi dvočasa, što je generalno, a kod pojedinih tematskih celina naročito, preporučljivo (naročito u poslednjem bloku 'Škola kao zajednica').

Izvođenje radionice

Svaki scenario nudi detaljan i precizan opis postupaka (koraka) koje je potrebno slediti.

Većina instrukcija za nastavnika dana je opisno, dok su pojedina uputstva istaknuta znacima navoda. To je učinjeno u svim onim situacijama kada je procenjeno da je posebno važno ne dozvoliti mogućnost nehotećnog ispuštanja značajnih momenata u pojedinim uputstvima, uvodnim instrukcijama ili zaključcima.

Pojedine radionice završavaju se *preporukama za dalji rad*. One imaju funkciju podsticanja učenika na dalje i produbljenije bavljenje određenim temama, što predstavlja i neku vrstu evaluacije. Nastavnik ima slobodu da sam odluči (u zavisnosti od zainteresovanosti učenika, ali i raspoloživog vremena) da li će inicirati njihovu realizaciju.

Prilagođavanje/skraćivanje programa

Prilikom izvođenja pojedinačnih radionica ne preporučuje se izostavljanje predviđenih koraka jer se time može bitno narušiti uspešnost ostvarivanja cilja ne samo pojedine radionice, već i programske (pod)celine. U situacijama kada nastavnik proceni da neće biti dovoljno vremena za finalizaciju svih predviđenih koraka, moguće je pojedine, najčešće završne, zahteve (naročito one koji se tiču rada u malim grupama) preformulisati u (zajednički) domaći zadatak. U takvim slučajevima je neophodno na početku sledećeg časa obezbediti vreme za izveštaje grupa da bi se na odgovarajući način 'zaokružila' celina.

Ukoliko se nastavnik nađe u situaciji da je prinuđen na skraćivanja ili prilagođavanja programa, najbolje je da to uradi uz konsultacije s autorima programa.

O GRAĐANSKOM VASPITANJU

Francuski književnik i sociolog Šarl Monteskje je još početkom 18. veka zapisao: "Dobro je stvoriti demokratiju za narod. Ali postoji nešto još bolje i značajnije: odgojiti narod za demokratiju." I zaista, život u demokratskom građanskom društvu pruža ljudima niz prednosti, prava i sloboda koje im život u autoritarnim, nedemokratskim režimima i diktaturama uskraćuje. Ali, nema velike koristi od tih mogućnosti ako građani ne umeju da iskoriste sve prednosti koje im takav društveni poredak nudi, ili ako nisu spremni da zaštite demokratski poredak i slobodu ako nekad budu ugroženi.

Kada govorimo o građanima, građanskom društvu i građanskom vaspitanju, pod rečju "građanin" mislimo na status koji ima svako ko živi u demokratskoj državi. Svi mi koji živimo u Republici Srbiji smo građani Srbije. I u Ustavu Srbije, već u prvom članu, kaže se da je Republika Srbija "demokratska država svih građana koji u njoj žive", i da je naša država "zasnovana na slobodama i pravima čoveka i građanina". Naš status građanina se posebno naglašava članom 13: "Građani su jednaki u pravima i dužnostima i imaju jednaku zaštitu pred državnim i drugim organima bez obzira na rasu, pol, rođenje, jezik, nacionalnu pripadnost, veroispovest, političko ili drugo uverenje, obrazovanje, socijalno poreklo, imovno stanje ili koje lično svojstvo".

Dakle, kada kažemo da smo mi građani, to znači da živimo u državi u kojoj svi imamo jednaka prava bez obzira na klasnu ili nacionalnu pripadnost, pol ili bilo koje druge razlike, a takvo društvo zove se građansko društvo.

Građansko vaspitanje je duboko ukorenjeno u ideji Evrope posle Drugog svetskog rata. Najvažnije promene do kojih je došlo u Evropi od početka poslednje decenije 20. veka dovele su do novih i složenih izazova, kako u već uvedenim tako i u novim demokratijama. Dok se zemlje Zapadne Evrope suočavaju sa ubrzanim ekonomskim, društvenim i političkim promenama, zemlje Centralne i Istočne Evrope žele da konsoliduju svoje novouspostavljene političke i ekonomske poretke, da prevaziđu nasleđe prošlosti, da razviju novu političku kulturu i da u svoje građane usade ideje demokratije, ljudskih prava i vladavine zakona.

Građansko vaspitanje, čiji je cilj da stvara odgovorne i informisane građane, u današnje vreme se široko sprovodi

u celoj Evropi. Pored toga što pruža građanima znanje i stručnost potrebne za aktivno učešće u demokratskom građanskom društvu, građansko obrazovanje razvija svest o važnosti aktivnog učešća građana u procesima donošenja odluka i njihove odgovornosti za budućnost građanskog društva.

Principi efikasnosti građanskog obrazovanja obuhvataju:

- Objašnjavanje funkcionisanja demokratije i demokratskih institucija;
- Shvatanje vladavine prava i ljudskih prava koja se odražavaju u međunarodnim konvencijama i drugim sporazumima;
- Jačanje participatornih sposobnosti koje daju mogućnost učenicima da se bave problemima u društvu;
- Široko korišćenje interaktivnih metoda nastave i učenja usredsređenog na učenike; i
- Jačanje kulture demokratije i mira u školi i u svim aspektima društva.

Da bi to postigao, proces građanskog obrazovanja ima tri dimenzije:

- Kognitivnu dimenziju (prihvatanje ideja, koncepcija, sistema)
- Socijalnu dimenziju (sposobnost da se demokratija sprovodi u raznim oblicima i u svim oblastima i fazama života - u detinjstvu, mladosti i u zrelo doba, u školi, na stručnoj obuci, na visokim studijama, na radnom mestu i u dobrovoljnim udruženjima)
- Afektivnu dimenziju - prepoznavanje i prihvatanje demokrat-skih vrednosti.

Važan element građanskog vaspitanja je *obrazovanje za ljudska prava*. Cilj obrazovanja za ljudska prava je jačanje individualne i grupne svesti o univerzalnosti, nedeljivosti i neotuđivosti ljudskih prava i sloboda i pomaganje građanima da se suprotstave nejednakostima zasnovanim na polu, etničkom poreklu, jeziku, veri, društvenom statusu, ili na drugim diskriminatornim osobinama. Zato ono obuhvata ne samo poznavanje činjenica o ljudskim pravima uključujući tu i poznavanje međunarodnih i regionalnih instrumenata, nego i poznavanje postupaka i znanja za unapređenje i zaštitu ljudskih prava na lokalnom, nacionalnom i međunarodnom nivou. Ukratko, možemo govoriti o tri dimenzije nastave i učenja o ljudskim pravima:

- sticanje znanja o ljudskim pravima;
- sticanje stavova i znanja za unapređenje i zaštitu ljudskih prava;
- razvoj sredine koja će jačati učenje i nastavu u oblasti ljudskih prava.

Građansko vaspitanje se u današnje vreme široko sprovodi u Evropi kako u formalnom obrazovanju kao poseban školski predmet ili predmet koji prožima čitav nastavni plan tako i u neformalnim programima. Postoji široka lepeza elemenata formalnog nastavnog plana i programa za građansko vaspitanje u Evropi. Preovlađuju sledeći modeli:

- Građansko vaspitanje se uči u okviru posebnog predmeta (Albanija, Hrvatska, Letonija, Rumunija, Slovačka...)
- Građansko vaspitanje se uči kroz *integrisane programe* ili teme zastupljene u više nastavnih planova i programa (Finska, Mađarska, Irska, portugalijska, Švedska, Švajcarska...)
- Formalni nastavni plan i program za građansko vaspitanje uključuje *kombinaciju dva modela*, kroz posebne predmete plus integrisane programe i sadržaj koji je zastupljen u više nastavnih planova i programa (Austrija, Bugarska, Francuska, Nemačka, Grčka, Italija, Španija, Ukrajina...)

Tamo gde se radi o posebnom predmetu, taj predmet se sreće pod različitim imenima, da spomenemo samo neka: građansko vaspitanje (eng. *civic education*), građanska problematika, društvene veštine, ljudska prava i građansko obrazovanje, društvene studije, čovek i društvo, itd. I uzrasti na kojima se ovakva nastava odvija takođe variraju: negde se nastava građanskog vaspitanja odvija tokom srednjoškolskog školovanja, a negde obuhvata i neke razrede osnovne škole.

Nastavni program *građansko vaspitanje* za I razred srednje škole, koji je usvojen i primenjen kao fakultativni predmet tokom 2001/2. godine, proistekao je najvećim delom iz programa ''Učionica dobre volje'' (Grupa MOST, Beograd) i ''Kako možemo zajedno'' (Jugoslovenski centar za prava deteta, Beograd). Pored toga, u njegovom stvaranju korišćena su i saznanja samih autora/autorki koja su neposredno iznikla iz iskustava u njihovoj dosadašnjoj primeni. Oba programa nastala su pre nekoliko godina kao odgovor na potrebe našeg socio-kulturalnog,

društvenog i istorijskog konteksta. Primenjivani su u školama, ustanovama, ali i kao sastavni deo aktivnosti pojedinih nevladinih organizacija, klubova, dečjih i omladinskih kampova. Rezultati evaluacije ovih programa, uključujući ne samo sadržaj i metod, već i posredne i neposredne efekte koje su proizveli, opredelili su nas u uverenju da prilikom kreiranja novog nastavnog fakultativnog predmeta, treba da na najbolji mogući način iskoristimo baš ta već postojeća ''domaća'' iskustva.

Školske 2002/3. godine, predmet *građansko vaspitanje* uveden je kao izborni u I razred srednje škole, a sam program razrađen u dva nastavna predmeta: *građansko vaspitanje 1*, za prvi razred srednje škole i *građansko vaspitanje 2*, za drugi razred srednje škole.

Program *građanskog vaspitanja 1* bavi se pitanjima prirode i načina regulisanja odnosa u grupi/zajednici, stavova koje imamo prema drugim ljudima i grupama, načinima izražavanja sopstvenog mišljenja i opštenja sa drugim ljudima i posebno obučava nenasilnoj komunikaciji i tehnikama miroljubivog rešavanja sukoba. Program *građanskog vaspitanja 2* upoznaje učenike sa problematikom ljudskih prava i prava deteta i prtiprema ih i podstiče na poštovanje i zaštitu kako svojih tako i prava drugih.

NASTAVNI PROGRAM

GRAĐANSKO VASPITANJE 1

Prvi razred srednje škole

(1 čas nedeljno, 35 časova godišnje)

Cilj i zadaci:

Opšti cilj predmeta je da učenici srednjih škola steknu saznanja, razviju sposobnosti i veštine i usvoje vrednosti koje su pretpostavke za celovit razvoj ličnosti i za kompetentan, odgovoran i angažovan život u savremenom građanskom društvu u duhu poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda, mira, tolerancije, ravnopravnosti polova, razumevanja i prijateljstva među narodima, etničkim, nacionalnim i verskim grupama.

Zadaci nastave predmeta su:

- da se kod učenika razvija samopoštovanje, osećanje ličnog i grupnog identiteta;
- da kod učenika razvija sposobnost razumevanja razlika među ljudima i spremnost da se razlike poštuju i uvažavaju
- da kod učenika razvija komunikacijske veštine koje su neophodne za saradničko ponašanje i konstruktivno rešavanje sukoba: argumentovano izlaganje sopstvenog mišljenja, aktivno slušanje, pregovaranje;
- da kod učenika razvija sposobnost kritičkog rasuđivanja i odgovornog odlučivanja i delanja;
- da učenici razumeju prirodu i moguće uzroke sukoba i podstaknu na saradnju i miroljubivo rešavanje sukoba
- učenici razumeju prirodu i način uspostavljanja društvenih, etičkih i pravnih normi i pravila i njihovu važnost za zajednički život;
- da se učenici obučavaju tehnikama grupnog rada i grupnog odlučivanja;
- da se izborom sadržaja i ukupnim načinom rada u okviru ovog predmeta poštuju i praktikuju osnovne demokratske vrednosti i podstakne njihovo prisvajanje.

SADRŽAJI PROGRAMA

Uvod: Međusobno upoznavanje, upoznavanje učenika sa programom i načinom rada.

1. Ja, mi i drugi (6)

Ova tematska celina obuhvata pitanja stavova koje imamo prema sebi drugim ljudima i grupama, ličnog i grupnih identiteta, razvijanja samopoštovanja i razumevanja i uvažavanja drugih.

- Lični identitet. Izrađujući "lični grb" ili međusobnim poređenjem, učenici jačaju samopoštovanje, bolje se upoznaju i i podstiču da prepoznaju i cene svoje pozitivne osobine.
- Otkrivanje i uvažavanje razlika. Kroz aktivnosti poređenja po različitim kriterijuma učenicima se omogućava da upoznaju sebe i druge, otkriju i prihvate postojeće sličnosti i razlike, kao i da sagledaju složenost i međusobna preklapanja vlastitih i grupnih identiteta.
- Grupna pripadnost. Kroz izradu i poređenje "porodičnih stabala" ili porodičnih albuma i diskusiju o različitim grupama/udruženjima kojima učenici pripadaju učenici se uvode u problematiku ličnog i grupnog identiteta i njihovih međusobnih odnosa.
- Stereotipi i predrasude. Na osnovu opisa vlastite i tuđe grupe otkrivaju se i analiziraju tendencije uprošćenog opažanja i favorizovanja vlastite grupe, kao i neopravdanog negativnog opažanja tuđih grupa.
- Tolerancija i diskriminacija. Pomoću igre uloga demonstrira se da su predrasude i stereotipi koje imamo prema pojedinim grupama ljudi jedan od uzroka diskriminatorskog ponašanja i da tolerancija nije uvek pozitivna.

Zadaci za vežbanje: Učenici nalaze primere stereotipa, predrasuda i diskriminatornog ponašanja u školi, uخبنيčkoj i drugoj literaturi, štampi, na TV i radiju i prikazuju ih na času.

2. Komunikacija u grupi (8)

Ova tematska celina bavi se načinima izražavanja i saopštavanja mišljenja i komunikacijom sa drugima: posebno postupcima i veštinama nenasilne komunikacije.

- **Samopouzdan reagovanje.** Učenicima se predočava važnost zastupanja vlastitih potreba i prava na jasan i neagresivan način. U malim grupama učenici isprobavaju ovakav samopouzdan način reagovanja u nekoliko svakodnevnih situacija.
- **Glasine.** Kroz zadatak serijske reprodukcije, gde se jedna informacija lančano prenosi od jednog do drugog učenika, demonstriraju se načini iskrivljavanja poruka, tj. šumovi u komunikaciji i ukazuje na važnost dobre komunikacije za međusobno razumevanje.
- **Neslušanje.** Radeći u parovima učenici prolaze kroz iskustvo loše komunikacije izazvane neslušanjem, sagledavaju razloge koji mogu stajati u osnovi neslušanja, a zatim govore o primerima dobrog i lošeg sporazumavanja iz vlastitog iskustva.
- **Aktivno slušanje.** Učenici se upoznaju sa različitim tehnikama aktivnog slušanja kao načinima na koji se može poboljšati uzajamna komunikacija i te tehnike isprobavaju u kraćim simulacijama.
- **Neoptužujuće poruke.** Učenicima se demonstriraju efekti optužujućih i neoptužujućih poruka i važnost zastupanja vlastitih potreba i prava na jasan i neagresivan način a zatim se model neoptužujućih poruka uvežbava kroz primenu na situacije iz vlastitog života.
- **Izražavanje mišljenja.** Nastavljajući započet dijalog suprot-stavljenih mišljenja na primerima situacija iz porodičnog i školskog života, učenici stižu znanja o pravu na slobodno izražavanje mišljenja i vežbaju da svoje mišljenje obrazlože.
- **Vodjenje debate i dijaloga (2 časa).** Pošto se suprotstave karakteristike dijaloga i debate kao različitih komunikacijskih obrazaca, učenici se upoznaju sa uobičajenom procedurom pripremanja za debatu i izvode debatu na neku temu vezanu za komunikaciju u njihovom iskustvu.

3. Odnosi u grupi/zajednici (20)

Ova tematska celina bavi se problematikom dva osnovna tipa odnosa u ljudskim grupama i zajednicama: saradnjom i sukobima, odnosno razvijanjem sposobnosti, veština i izgrađivanjem saznanja i stavova koji vode ostvarivanju solidarnosti, zajedništva, razumevanja, saradnje i mira među pojedincima, grupama i zajednicama ljudi, s jedne strane i smanjenju nasilja, izbegavanju i nenasilnom rešavanju sukoba i nesporazuma među ljudima, s druge strane.

Saradnja i zajedništvo (5)

- **Saradnja.** Na primerima grupnog crtanja i analize onog što vole da rade, učenici uviđaju lične i društvene razloge za saradnju i zajedništvo i razmatraju pretpostavke za ostvarivanje saradnje.
- **Grupni rad.** Na zadatim primerima i na osnovu iskustva u radu na prethodnim časovima, učenici se upoznaju sa odlikama timskog rada i analiziraju uloge koje su imali u grupnom radu.
- **Grupno odlučivanje.** Učenici se upoznaju sa različitim načinima donošenja odluka u grupi i analiziraju njihove prednosti i nedostatke
- **Učešće mladih: "Lestvica participacije".** Učenici se upoznaju sa različitim mogućim stepenima učešća dece u akcijama ili aktivnostima (od "kvaziučešća" do dečjeg samostalnog izbora i izvođenja akcija), analiziraju faktore od kojih zavisi mogući stepen aktivne participacije i značaj koji ona ima za razvoj ličnosti i ostvarivanje prava.
- **Raditi zajedno.** Na primeru simulacije jedne školske situacije učenici se vežbaju u saradničkom ponašanju, toleranciji i preuzimanju odgovornosti.

Rešavanje sukoba (8)

- **Dinamika i ishodi sukoba.** Vežba u kojoj učenici prolaze kroz iskustvo konflikta treba da posluži kao podloga za razgovor o ulozi pretpostavki i očekivanju u situaciji sukoba, dinamici konflikta i njegovim mogućim ishodima.
- **Stilovi postupanja u konfliktima.** Pošto dobiju kraći opis uzrasno prilagođene situacije konflikta, učenici u malim grupama razmatraju

moгуće postupke strana u konfliktu i diskutuju od čega zavisi kako će se postupati u konfliktu.

- **Sagledavanje problema iz različitih uglova.** Učenicima se predočavaju primeri različitih konfliktnih situacija, a njihov zadatak je da kroz zauzimanje pozicije svake od strana u konfliktu i zamišljanje njihovih potreba sagledaju kako izgleda konflikt posmatran iz različitih perspektiva.

- **Nalaženje rešenja.** Analizirajući konflikte predočene u pričama učenici se vežbaju u nalaženju integrativnih rešenja, u kojima nema pobednika i poraženih već sve strane u konfliktu uspevaju da zadovolje svoje potrebe.

- **Postizanje dogovora.** Kroz simulaciju konflikta između dve grupe od učenika se traži da putem pregovaranja postignu dogovor koristeći prethodno stečena znanja i veštine.

- **Izvini.** Kroz čitanje priča i igranje uloga učenici se uče da se pružanjem i prihvatanjem izvinjenja može izbeći da nesporazumi prerastu u sukobe.

- **Posredovanje.** Učenici se upoznaju sa osnovnim idejama, svrhom i postupkom posredovanja u sukobima i nesporazumima i isprobavaju stečena znanja u jednoj situaciji simulirane svađe među drugovima.

Nasilje i mir (6)

- **Nasilje u našoj okolini.** Kroz razgovor i analizu i razvrstavanje prikupljenih primera (iz štampe, TV emisija, filmova) učenici uočavaju različite vrste nasilja (kako one vidljive tako i prikrivene), stiču svest da nasilje postoji u svim sferama društva i da u svesti većine postoje stereotipi o tome ko su nasilnici.

- **Vršnjačko nasilje.** Kroz analizu različitih situacija učenici razvijaju osetljivost za prepoznavanje nasilja među vršnjacima, osećanje lične odgovornosti i spremnost na pružanje pomoći žrtvi nasilja.

- **Nasilje u školi.** Kroz analizu tipičnih slučajeva iz svakodnevnog života u školi (verbalna agresija učenika, omalovažavanje učenika...) učenici se dovode do saznanja da oni mogu da budu: i žrtve nasilja i nasilnici ali i borci protiv nasilja u školi.

- **Postizanje mira.** Na osnovu analize mišljenja naučnika o nasilju i ljudskoj prirodi ("Seviljska izjava"), misli o miru mislilaca iz različitih

kultura i prikaza likova nekih od dosadašnjih dobitnika Nobelove nagrade za mir, učenici produbljuju svoje razumevanje mira i pretpostavki za očuvanje i postizanje mira.

Završni čas: Šta nosim sa sobom. Razgovor o iskustvima i evaluacija nastave celog predmeta: učenici sami procenjuju koja do sada stečena znanja i veštine smatraju korisnim i upotrebljivim van učionice.

GRAĐANSKO VASPITANJE 2

Drugi razred srednje škole

(1 čas nedeljno, 35 časova godišnje)

Cilj i zadaci:

Opšti cilj predmeta je da učenici srednjih škola steknu saznanja, razviju sposobnosti i veštine i usvoje vrednosti koje su pretpostavke za celovit razvoj ličnosti i za kompetentan, odgovoran i angažovan život u savremenom građanskom društvu u duhu poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda, mira, tolerancije, ravnopravnosti polova, razumevanja i prijateljstva među narodima, etničkim, nacionalnim i verskim grupama.

Zadaci nastave predmeta su:

- da učenici razumeju prirodu i način uspostavljanja društvenih, etičkih i pravnih normi i pravila i njihovu važnost za zajednički život;
- da se učenici uvedu u razumevanje pojma prava i upoznaju sa Konvencijom o pravima deteta i drugim međunarodnim dokumentima koja se bave ljudskim pravima
- da učenici nauče vrste prava i razumeju odnose među pravima i uzajamnost prava i odgovornosti;
- da se kod učenika razvije osetljivost za kršenje prava, spremnost za zaštitu sopstvenih i prava drugih i nauče tehnike zalaganja za ostvarivanje prava deteta;
- da se učenici podstaknu i osposobe za aktivnu participaciju u životu škole;
- da se učenici obuče tehnikama grupnog rada i grupnog odlučivanja;
- da kod učenika razvija sposobnost kritičkog rasuđivanja i odgovornog odlučivanja i delanja;
- da se učenici obuče efikasnom planiranju zajedničkih akcija i projekata
- da se izborom sadržaja i ukupnim načinom rada u okviru ovog predmeta poštuju i praktikuju osnovne demokratske vrednosti i podstakne njihovo prisvajanje.

SADRŽAJI PROGRAMA

Uvodni čas. Upoznavanje sa sadržajem predmeta i načinom rada.

Prava i odgovornosti (16)

Ova tematska celina uvodi učenike u poznavanje i razumevanje problematike prava i odgovornosti i razvija sposobnosti, stavove i postupke koji vode zaštiti i ostvarivanju prava.

1. Osnovni pojmovi (5)

- **Potrebe i prava.** Kroz razlikovanje bazičnih ljudskih potreba od želja i prohteva učenici se uvode u pojam prava.

- **Prava i pravila u učionici** Kroz definisanje prava, dužno-sti i pravila za rad u učionici, učenici dolaze do uvida u njihovu međusobnu povezanost i razvijaju osećaj "vlasništva" na demo-kratski dogovorenim pravilima.

- **Prava i zakoni.** Na osnovu izrade ugovora sa zadatim elemen-tima, učenici se upoznaju sa suštinom ugovornog odnosa kao saglasnosti volja i potrebom zakonskog regulisanja prava i obaveza.

- **Međunarodni dokumenti o zaštiti prava: Univerzalna de-klaracija o ljudskim pravima i Konvencija o pravima deteta...** Učenici se upoznaju sa istorijatom nastanka, prirodom i sadržajem međunarodnih dokumenata koji se tiču ljudskih i prava deteta.

- **Prava i vrednosti.** Na osnovu situacije pravljenja izbora, hijerarhije i poređenja ponuđenih vrednosti, učenici stiču uvid u vezu između prava i vrednosti i upoznaju se sa univerzalno prihvaćenim vrednostima koje su u temelju ljudskih prava.

2. Vrste prava i odnosi među pravima (5)

- **Vrste prava.** Razvrstavanjem kartica na kojima su ispisana pojedina prava deteta u zadate kategorije, učenici se upoznaju sa sadržajem Konvencije i vrstama prava.

- **Odnosi među pravima.** Učenici se upoznaju sa osnovnim principima Konvencije i uvode u produbljeniju analizu i razume-vanja međusobne povezanosti i nedeljivosti prava.

- **Sukob prava.** Na primeru dovršavanja započetih stripova učenici stiču uvid da sukobljena prava mogu da budu izvor konflikata i da je za

ostvarivanje suprotstavljenih prava potrebno pronaći konstruktivna rešenja.

- **Dečja i ljudska prava** . Analiza Univerzalne deklaracije/kategorija ljudskih prava i poređenje sa pravima deteta.

*Zadaci za vežbanje: **Poznavanje Konvencije i zastupljenost prava štampi.*** Učenici obavljaju ispitivanja poznatih osoba (rođake, prijatelje, druge učenike) o tome koliko poznaju Konvenciju i istražuju da li je i na koji način tematika prava zastupljena u dnevnoj i omladinskoj štampi i prikazuju svoje nalaze na času.

3. Prava i odgovornosti (4)

- **Odgovornosti odraslih 1. i 2.** Razmatrajući uloge i obaveze roditelja i nastavnika u ostvarivanju pojedinih prava učenici stiču uvid u odnos između prava i odgovornosti. U nastavku rada na ovoj temi, učenici se upoznaju sa državnim i međunarodnim obavezama u oblasti ostvarivanja i zaštite prava deteta.

- **Odgovornosti dece.** Kroz aktivnost uparivanja prava i obaveza deteta učenici razvijaju svest o ličnoj odgovornosti za ostvarivanje svojih i poštovanja tuđih prava.

*Zadaci za vežbanje: **Prava i pravila u učionici 2.*** Na osnovu stečenih znanja i uvida učenici ponovo razmatraju, dopunjuju i prerađuju "pravila u učionici", koja su izradili na prvom času sa tom temom.

4. Kršenje i zaštita prava (2)

- **Kršenje prava deteta.** Analizom zadatih priča učenici se podstiču da prepoznaju i razviju osetljivost za situacije kršenja prava deteta.

- **Zaštita prava deteta.** Polazeći od zadatih konkretnih situacija kršenja pojedinih prava, učenici iznalaze i razmatraju načine delovanja u takvim situacijama i upoznaju se sa službama i organizacijama kojima mogu da se obrate za pomoć u zaštiti/odbrani svojih prava.

Planiranje i izvođenje akcija u korist prava (16)

Ova tematska celina priprema i podstiče učenike na aktivno učešće u životu škole i zajednice i omogućava sistematizaciju i praktičnu primenu naučenog u ovom predmetu. Učenici identifikuju probleme vezane za dečja prava u školi i sredini, izrađuju plan akcije kojom bi te

probleme mogli da rešavaju i izvode akciju u školi ili lokalnoj sredini:

- **Sagledavanje promena.** Razmatrajući različite moguće tokove budućnosti, učenici analiziraju od čega sve zavise budući događaji, kakva je uloga svakog pojedinca u sledu društvenih događaja, osvešćuju ličnu odgovornost i preispituju spremnost da se angažuju u rešavanju problema dece i mladih.

- **Participacija u školi 1. i 2.** Učenici razmatraju i diskutuju različite sfere školskog života i rada u kojima **smatraju** da bi trebalo da učestvuju u odlučivanju i one u kojima **su spremni** da aktivno učestvuju i dele odgovornost.

- **Izbor problema 1. i 2.** Radeći u manjim grupama, učenici prvo identifikuju probleme mladih/učenika u svojoj sredini (školi ili zajednici) a potom ih analiziraju sa stanovišta prava koja su prekršena. Na osnovu prikaza grupnih predloga i diskusije vrši se izbor onih problema za dalji rad, na čijem rešavanju učenici realno mogu nešto da urade.

- **Kako rešiti problem 1. i 2.** Učenici se upoznaju sa različitim vrstama akcija u prilog zaštite i ostvarivanja prava, razmatraju i vrše izbor tipa akcije koja bi mogla da vodi rešenju problema identifikovanih u prethodnoj aktivnosti.

- **Izrada plana akcije 1. i 2.** Uz pomoć pisane instrukcije o tome šta sve dobar plan akcije treba da sadrži, učenici izrađuju grupne planove za svoje akcije.

- **Analiza mogućih efekata akcije.** Učenici razmatraju moguće efekte planiranih akcija na različite grupe ljudi i uz nove uvide doteruju svoje planove akcija.

- **Prikaz i analiza grupnih radova.** Grupe prikazuju svoje planove i kroz argumentovanu diskusiju zajednički procenjuju koliko su planovi realni i ostvarivi. Takođe osvešćuju kakva je njihova uloga u akciji i, analizirajući planove akcija, ponavljaju saznanja problematike predmeta građansko vaspitanje I i II. Zatim biraju akciju ili akcije koje će izvoditi i dogovaraju se o daljem izvođenju akcije.

- **Planiranje i izvođenje akcije - akcija po izboru učenika.** Ovaj deo programa učenici izvode nezavisno od rasporeda časova i izlazeći iz učionice. Polazeći od analiza akcija, učenici doteruju svoje planove akcija i izvode akciju u

korist dečjih prava u školi ili sredini ili planiraju nove akcije. Nastavnik je učesnik kao deo tima i-ili konsultant.

Analiza i evaluacija. Završni analiza akcija/planova i rezimiranje i evaluacija nastave celog predmeta.

LJUDSKA PRAVA I PRAVA DETETA

Ljudska prava¹

Ljudska prava su, pre svega, prava prirodnog, moralnog porekla, što znači da su da postoje nezavisno od toga da li ih je država u kojoj čovek živi priznala i propisala. Ona se jednako priznaju svim ljudskim bićima, bez obzira na njihovo poreklo, pol, veroispovest ili neku drugu pripadnost ili svojstvo. U idealnoj situaciji, ljudska prava su priznata zakonima i drugim pravnim aktima a njihovo ostvarivanje se odvija u pravom ustanovljenim okvirima države.

Ako bi samo od države, odnosno njenih organa, zavisilo koja će ljudska prava biti priznata, onda o pravim ljudskim pravima ne bi ni moglo da se govori. Zato obaveznost poštovanja ljudskih prava proizilazi za svaku državu iz unutrašnjeg prava, ali i iz međunarodnog prava koje je iznad država. Danas više ni jedna država ne može da tvrdi da su ljudska prava u njenoj isključivoj nadležnosti, te da može da iz prizna, ne prizna ili krši. Neka ljudska prava koja su priznata međunarodnim ugovorima, kao, na primer, pravo na život, pravo na slobodno izražavanje, pravo na pravično suđenje, obavezuju čak i države koje nisu ratifikovale te ugovore.

Najveći broj ljudskih prava usmeren je prema državi i to ih razlikuje od drugih prava moralnog porekla. Država ima obavezu da se uzdržava od kršenja ljudskih prava, da spreči i kažnjava kršenje prava a takođe i da stvori uslove za njihovo uživanje.

Dakle, da bi se bolje razumelo šta su ljudska prava, trebalo bi napomenuti da nije svako pravo osnovno, najvažnije ljudsko pravo. Pre svega, postoje *objektivna* i *subjektivna* prava. *Objektivna prava* su skup pravila koje donosi zakonodavac, na nacionalnom ili međunarodnom nivou i to su razni zakoni, uredbe, odluke ili neke međunarodne konvencije. *Subjektivna prava* imaju subjekti prava, odnosno fizička i pravna lica. Naš jezik ne razlikuje ove pojmove ali, na primer, objektivna prava su u engleskom jeziku *law* a subjektivna *rights*.

---

¹O ljudskim pravima najbolje je čitati u uxbeniku: Dimitrijević, Vojin; Paunović, Milan; Đerić, Vladimir: *Ljudska prava*, Beogradski Centar za ljudska prava, Beograd, 1997. Ovaj uxbenik je poslužio kao idejna osnova za pisanje ovog teksta.

Subjektivna prava počivaju na normama objektivnog prava i mogu da budu različita od države do države (na primer, razna prava koja proizilaze iz braka, iz posedovanja imovine, iz statusa itd.). Ova prava se ne odnose na sve ljude podjednako. Potiču od zakonodavca jedne države i zavise od njegove volje. U civilizovanoj državi nije dozvoljeno samovoljno manipulisanje subjektivnim pravima, što znači, poštuje se načelo pravne sigurnosti.

Nisu sva subjektivna prava ljudska prava. *Ljudska prava su ona subjektivna prava koja ljudsko biće ne duguje državi i njenoj volji, već ih ima samim tim što je ljudsko biće.* Ljudska prava imaju moralno poreklo, dakle »jača su« od volje države, posebno u situacijama kada se postojeći zakoni krše, ne primenjuju ili ne postoje. Danas, zahvaljujući razvoju međunarodnog i nacionalnih prava, postoji katalog ljudskih prava, što se takođe odnosi i na prava deteta. Znači, znamo da su pravo na život ili pravo na udruživanje ili izražavanje mišljenja ljudska prava; čak i kada (ako) tako nije utvrđeno domaćim zakonom, ljudsko pravo postoji a država koja ga ne priznaje svom građaninu može da snosi posledice.

Najzad, nije sve što je lepo, poželjno, ispravno i pravično samo po sebi pravo. Jedno je nešto priznavati kao vrednost kojoj treba težiti a drugo je tvrditi da se ima pravo na tu vrednost. Postoje poželjna i cenjena dobra i vrednosti kojima ljudi teže ali se ne sme pasti u zamku nemogućnosti razlikovanja želja od prava, te težiti hiperinflaciji ljudskih prava (pravo na turizam, pravo na odlazak kod frizera, itd). Na ovaj način se doprinosi obezvređivanju postojećeg sistema ljudskih prava i dovodi u pitanje autoritet tog sistema.

Razvoj ljudskih prava

Ljudska prava su u drugoj polovini XX veka doživela procvat i potpuno međunarodno priznanje. Nažalost, u mnogim državama još uvek se sistematski krše i ljudska i prava deteta.

Obično se kao prvi značajan dokument u vezi sa ljudskim pravima pominje *Velika povelja o slobodama* (Magna Carta Libertatum) od 1215. godine. Ovaj dokument je značajan jer njime jedan srednjevekovni monarh, kralj Džon, priznaje izvesne privilegije nižima od sebe. Značajan je jer sputava vlast kralja u odnosu na posebne kategorije stanovništva. Međutim, ovo nije dokument o ljudskim pravima jer ne garantuje prava svima, bez razlike. Slično je sa *Dušanovim zakonikom* od 1349. godine, u kome se

ograničava apsolutna moć vladara a sve u nameri da se vlada pravedno. Takva ograničenja ne uključuju priznavanje prava svim ljudima nezavisno od suverene volje vladara. Kasnije, engleski *Zakon o pravima* (Bill of Rights) od 1689. godine, predstavlja napredak jer uspostavlja ustavnu monarhiju i prenosi vlast na parlament. Ipak, ovim dokumentom se ne priznaju prava svim podanicima.

Prvi akti kojim su priznata ljudska prava u savremenom smislu su američka *Deklaracija nezavisnosti* od 1776. i francuska *Deklaracija prava čoveka i građanina* od 1789. godine.

Prvi put su ljudska prava uneta ustav jedne države 1791. godine, kada su usvojeni amandmani na Ustav SAD.

U decenijama koje su sledile, mnoge države su prolazile sličan proces sazrevanja u pogledu ljudskih prava. Počelo je i zaključivanje međunarodnih ugovora kojima su se štitila pojedina prava pojedinih kategorija ljudi (radnici, pre svega) a i osnivanje međunarodnih organizacija koje su usvajale međunarodne dokumente o ljudskim pravima.

Tek nakon Drugog svetskog rata, posle surovog istrebljivanja i obespravljivanja ljudi u nacističkim i fašističkim državama, vođene razlozima humanosti, države proklamuju kao svoj osnovni cilj (član 1. Povelje Ujedinjenih nacija) *unapređivanje i podsticanje ljudskih prava*.

Prvi poseban međunarodni dokument o ljudskim pravima - *Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima*, usvojila je Generalna skupština Ujedinjenih nacija 1948. godine.

- Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima
Ovaj međunarodni dokument proglašava kao svoj cilj: »Opšti ideal koji treba da postignu svi narodi i sve nacije«. Iako, formalno gledano, pravno neobavezujućeg karaktera, ovaj dokument je osnova za mnoge kasnije usvojene konvencije kojima se uređuju pitanja zaštite ljudskih prava. Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima je, kako je neki autori nazivaju, prvi opšti katalog ljudskih prava u istoriji, u kome su proklamovani i definisani sadržaji ljudskih prava i sloboda za sve ljude na svetu, bez diskriminacije.

- Paktovi o ljudskim pravima
Izrada ovih međunarodnih ugovora trajala je skoro dvadeset godina: 1966. godine usvojeni su *Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima* i *Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima*, prva dva međunarodna ugovora koji obavezuju države koje ih ratifikuju i sadrže opširan spisak ljudskih prava. Zajedno s Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima, ovi dokumenti se nazivaju *Povelja o ljudskim pravima*. Ljudska prava definisana u paktovima poslužila su kao osnova za razradu drugim međunarodnih ugovora o ljudskim pravima i uticala na razvoj prakse u ovoj oblasti, širom sveta.
- Drugi međunarodni dokumenti o ljudskim pravima
Za ljudska prava su značajne konvencije *Međunarodne organizacije rada*, koje se bave pravima koja su vezana za rad, zatim *Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije prema ženama*, *Konvencija protiv mučenja i svih drugih okrutnih, nečovečnih i ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja*, *Konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije*, *Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda*, *Konvencija Unesco protiv diskriminacije u obrazovanju*, *Konvencija o pravima deteta* i mnoge druge.

I pored brojnih postojećih međunarodnih ugovora i nacionalnih zakona, razvoj ljudskih prava nije okončan. U stvari, reč je o dinamičnoj pojavi koja je vezana za razvoj civilizacije. Zato se pojavljuju i pojavljivaće se (dodavati uz postojeći katalog) nova ljudska prava. Važno je napomenuti da nova ljudska prava ne mogu i ne treba da ukinu već priznata prava. S tim u vezi, važno je napomenuti da jedna ljudska prava ne treba da se razvijaju na račun drugih niti da se stavljaju u hijerarhijski odnos. Ljudska prava su nedeljiva.

Prava deteta²

Konvencijom o pravima deteta i drugim međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima, normativno su uobličena prava deteta i univerzalno prihvaćena. Prava deteta su priznata i u državama i idealno je kada su u potpunosti i precizno definisana u unutrašnjem pravu država. I pored toga, u teoriji ali i praksi, teza da deca imaju prava i dalje nailazi na oprečne reakcije. Jedni smatraju da je to radikalna pomak unapred dok drugi poriču prava deteta. Ovi drugi svoje poricanje zasnivaju na premisi da će priznavanje prava detetu izazvati sukob interesa, pre svega u okviru porodice. Ukoliko bi se prihvatila ovakva argumentacija kada su u pitanju prava deteta, moglo bi da se tvrdi i da priznavanje ljudskih prava izaziva sukobe interesa.

Sa promenom poimanja detinjstva, menja se i odnos prema detetu, odnosno uvodi se pojam prava deteta. Sve do skoro, čak i kada se govorilo o detetu, tema je uvek bila smeštena u kontekst porodice, a sa zaštitničkih pozicija. Dete je, sa stanovišta ljudskih prava, bilo zaštićeno u okviru postojećih sistema prava i prakse, kako na unutrašnjem, tako i na međunarodnom planu. Iako je još pre stotina godina uočena i iskazana potreba da se dete zaštiti putem posebnih propisa, uključujući i međunarodne konvencije, duh usvojenih normi je odražavao shvatanje o detetu kao slabom, nejakom i nezrelom ljudskom biću, kome su potrebni posebna zaštita i nega, što samo odrasli mogu da obezbede, na način koji oni procene kao najbolji.

Tek posle drugog svetskog rata počinje da se uobličava ideja o izdvajanju posebnih prava deteta i promeni stava u odnosu na same nosioce tih prava. *Konvencijom o pravima deteta* usvojenom 1989. godine, ustanovljen je katalog prava a njen sadržaj odražava upravo ona shvatanja po kojima je dete nosilac prava a samim tim i nosilac zahteva. Dete ulazi u centar svih zbivanja koja se njega tiču i u njima učestvuje aktivno, izražavajući svoje mišljenje. Pravo deteta da izrazi mišljenje se ustanovljava kao jedan od najvažnijih principa u oblasti prava deteta a obaveza da se izraženo mišljenje sasluša i uvaži, uzdiže se sa nivoa dobre volje do norme međunarodnog prava.

---

² O pravima deteta najbolje je čitati u: Vučković Šahović, Nevena: *Prava deteta i međunarodno pravo*, Jugoslovenski centar za prava deteta, Beograd 2000. i u: Vučković Šahović, Nevena (ur.): *Prava deteta i Konvencija o pravima deteta*, Jugoslovenski centar za prava deteta, Beograd, 2001. Navedene knjige poslužile su kao osnova za pisanje dela teksta o pravima deteta.

Već smo videli da su prava deteta još relativno skoro, uglavnom postojala u sferi morala, na nivou u kome se pretpostavljaju ljubav, pažnja, briga i usmeravanje deteta. Međutim, osim u tragovima, teško da bi se, do pre dvadesetak godina, moglo naći neko teorijsko uporište za priznavanje prava detetu u onom smislu kako ih danas shvatamo. Priznati detetu pravo da tuži sopstvene roditelje zbog zlostavljanja ili zanemarivanja, pravo da se udruži radi ostvarivanja nekog cilja, pravo da javno izražava svoje mišljenje ili pravo da zna ko su mu roditelji, bilo je ravno besmislici. Ovo se posebno odnosi na pravo deteta da učestvuje u utvrđivanju svog najboljeg interesa. Dobrobit i zaštita su bile osnove na kojima se formirala misao o pravima deteta i sa kojih dugo nije mogla da se pomakne. Ipak, do pomaka dolazi i u svetlu navedenih teorija, stvara se pogodno tle za stupanje na scenu pozitivističke faze u oblasti prava deteta, oličene u usvajanju Konvencije o pravima deteta.

Zahtevi koji su proizilazili iz prirodnog prava, našli su uporište u liberalno orijentisanim teorijama, čiji su predstavnici bili, pre svega, psiholozi. Svoje shvatanje da deci treba priznati prava, zasnovali su na istraživanju razvojnih mogućnosti deteta i na kategorizaciji karakteristika svojstvenih detetu, odnosno odrasloj osobi. Rezultati tih razmišljanja doveli su do promene stava u odnosu na dete kao ljudsko biće koje ima pravo na jednakost, pre svega, a da to pravo može da ostvari aktivnim učešćem u životu. Znači, dete se više ne posmatra kao pasivno biće, kao objekat zaštite već kao lice koje može da ima autonomiju, u zavisnosti od razvojnih mogućnosti.

Oštar odgovor na ovakva shvatanja došao je, pre svega, kao posledica straha od moguće ugroženosti u porodičnoj sferi. Svako osnaživanje deteta budi strah od narušavanja autoriteta odrasle osobe, a pre svega roditelja. Međutim, nije li tako počeo i proces priznavanja prava žena? Strah *pater familias*-a i strah društva od promena u okviru porodice bio je prepreka za priznavanje prava ženama na jednakost. Ekonomska emancipacija žena, koja je bitno doprinela podizanju glasa u korist njihovih prava pogodovala je i shvatanju o pravima deteta.

Postojećim normama o pravima deteta se države obavezuju da sprovedu odredbe ovog međunarodnog ugovora često mimo običaja i morala društva. Konvencija ima za cilj da, pre svega, menja mentalitet u odnosu na prihvatanje deteta kao jednakog ljudskog bića. Tim pre, za čuđenje je činjenica da je 191 (od 193) država ratifikovala Konvenciju o pravima deteta. Da li su stvarno spremne da

obezbede ostvarivanje prava deteta ili nisu shvatile da se pred njih postavlja kao prvenstven zahtev da ne dozvole diskriminaciju deteta kao ljudskog bića i kao pripadnika grupe "nedovršenih" ljudi.

Iako ljudsko pravo (pravo deteta) ne podrazumeva analognu obavezu nosioca, ono može da trpi ograničenja. Primena ljudskih prava nikako nije apsolutna jer bi u protivnom značila njihovu pravnu i faktičku negaciju. Kako ljudska prava, tako i sva prava deteta nisu apsolutna već pod određenim uslovima mogu biti ograničena ili ukinuta. Na primer, pravo deteta na mirno okupljanje i udruživanje može biti ograničeno potrebom države da održava javni red i mir.

Konvencija o pravima deteta

Konvencija o pravima deteta (Konvencija) je, kao što je ranije napomenuto, usvojena pod okriljem Ujedinjenih nacija 1989. godine. Njeno usvajanje je rezultat dugog procesa, koji je počeo pola stoleća pre nego što je predlog za sastavljanje ovog međunarodnog instrumenta o pravima deteta zvanično podnet 1979. godine. Taj proces je zasnovan na koincidenciji razvoja stavova u odnosu na decu i detinjstvo i postepenoj konsolidaciji međunarodnog prava ljudskih prava.

Konvencija predstavlja značajno dostignuće u pogledu razvoja i jačanja međunarodnog prava u oblasti prava deteta. U ovom dokumentu su, na jednom mestu, obuhvaćena sva ljudska prava koja se priznaju nekoj posebnoj grupi, što je novina u međunarodnom pravu koje se stvara pod okriljem UN. Zahvaljujući tome, Konvencija je postala najvažniji međunarodni ugovor o pravima deteta, a svi drugi međunarodni ugovori o ljudskim pravima, čije pojedine odredbe su posvećene pravima deteta, su subsidijarni oslonac. Čak i kada se, zahvaljujući boljim nadzornim mehanizmima, zaštita traži preko ugovora kao što su Pakt o građanskim i političkim pravima ili Evropska konvencija o ljudskim pravima, na odredbe Konvencije se pozivaju i Evropski sud za ljudska prava i Evropska Komisija za ljudska prava ili, pak, Komitet za ljudska prava. Jednom rečju, Konvencija je postala najviši autoritet u oblasti međunarodnog prava deteta.

U mnogo čemu, Konvencija je međunarodni ugovor koji ima drukčiji "život" od drugih međunarodnih konvencija o ljudskim pravima:

- U tom dokumentu se, pre svega, po prvi put utvrđuje iniverzalno prihvaćena definicija raznih osnovnih prava deteta.
- Zatim, Konvencija je ugovor o ljudskim pravima sa najviše ratifikacija. Do 1. januara 1999. godine, 191 vlada je ratifikovala Konvenciju, jedna (SAD) je samo potpisala, a samo jedna (Somalija) nije ni ratifikovala ni potpisala.³
- Konvencija je prvi međunarodni dokument u oblasti ljudskih prava koji u potpunosti obuhvata glavne tradicionalne grupe ljudskih prava: ekonomska, socijalna, kulturna, politička i građanska.
- Konvencija je, dalje, inventivan dokument zato što priznaje nova i izazovna ljudska prava, kao što su, na primer, pravo deteta na slobodno izražavanje mišljenja po svim pitanjima koja se tiču deteta, ili, pravo deteta žrtve bilo kog oblika zlostavljanja, zloupotrebe ili eksploatacije na fizički i psihički oporavak i reintegraciju.
- Konvencija je prvi međunarodni ugovor o ljudskim pravima koji implicitno priznaje ulogu nevladinih organizacija u postupku ostvarivanja prava deteta.
- Najzad, Konvencija je moćan instrument za delovanje u oblasti prava deteta. I na međunarodnim i na nacionalnom planu, ovaj ugovor predstavlja okvir za unapređenje i ostvarivanje prava deteta.

Konvencija je podeljena na preambulu i tri dela. Preambula podseća na osnovne principe Ujedinjenih nacija i posebne odredbe određenih, relevantnih instrumenata o ljudskim pravima. Ona potvrđuje da je deci, usled njihove osetljivosti, potrebna posebna zaštita i briga a u tome ističe primarnu ulogu porodice. U preambuli se reafirmišu neophodnost pravne i druge zaštite deteta, pre i posle rođenja, važnost poštovanja kulturnih vrednosti zajednice iz koje dete potiče i vitalna uloga međunarodne saradnje u zaštiti prava deteta.

Prvi deo Konvencije sadrži katalog prava koja se priznaju detetu ali i nekoliko odredbi kojima se stranama

---

³ Status ostalih glavnih ugovora u oblasti ljudskih prava je (zaključno s 1996. godinom) sledeći: Pakt o građanskim i političkim pravima - 134 ratifikacije, Pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima - 134, Konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije - 147, Konvencija protiv mučenja i drugih svirepih, nehumanih i ponižavajućih kazni i postupaka - 98, Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije prema ženama - 153.

ugovornicama nalaže preduzimanje svih mera za ostvarivanje prava iz Konvencije i poštovanje najviših standarda u ovoj oblasti, kako na međunarodnom, tako i na nacionalnom nivou.

Drugi deo sadrži odredbe kojim se dalje razrađuju obaveze strana ugovornica i uređuju osnivanje i rad posebnog nadzornog tela - Komiteta za prava deteta.

Odredbe iz trećeg dela Konvencije regulišu pitanja potpisivanja, ratifikacije, pristupanja, stupanja na snagu, stavljanja rezervi, izmena, otkazivanja i deponovanja ovog međunarodnog ugovora.

Obaveze država

Prava u Konvenciji predstavljaju više od kataloga prava; ona su odraz obaveza koje su države spremne da preuzmu u odnosu na decu. Spremnost se iskazuje činom potpisivanja a preuzimanje obaveza ratifikacijom. Univerzalnom ratifikacijom, (skoro) sve države sveta su preuzele obavezu da prava priznata

Obaveze strana ugovornica su propisane i posebnom odredbom Konvencije (član 4) kojom se nalaže da države preduzmu »sve potrebne zakonodavne, administrativne i ostale mere za ostvarivanje prava priznatih« u ovom međunarodnom ugovoru.

Savezna Republika Jugoslavija je 1991. godine ratifikovala Konvenciju o pravima deteta, čime je ovaj međunarodni ugovor postao sastavni deo našeg pravnog poretka. Time se naša država obavezala da će ugraditi u zakonodavstvo i poštovati sva prava deteta sadržana u Konvenciji.

Uloge u ostvarivanje prava deteta u nekoj državi (pa i našoj) imaju:

- nadležna ministarstva sa svojim službama i pravosudni prgani
- posebna ministarstva ili državne agencije za decu (još nema kod nas)
- ombudsman za ljudska prava /prava deteta (još nema kod nas)
- škole i druga mesta u kojima deca provode dosta vremena (domovi, bolnice)
- nevladine organizacije
- verske zajednice
- sredstva javnog informisanja
- komercijalni sektor

- pojedinci

Država i njeni organi imaju obavezu da omoguće ostvarivanje Konvencije ali isto tako i svi mi možemo da doprinesemo da se prava deteta uživaju na najboljem mogućem nivou.

RADIONIČARSKI PRISTUP

Vrste radionica

Reč *radionica* po pravilu je asocijacija za neku proizvodnu radionicu kojoj je cilj stvaranje konkretnog, materijalnog produkta. Ovde je, međutim, reč o radionicama koje imaju svoje produkte (plakati, crteži, sheme, liste, zaključci), ali koji su samo u službi samog procesa i načina rada i predstavljaju ključnu dobit za same učesnike.

Radionice se međusobno razlikuju po svom sadržaju, cilju i uzrastu kome su namenjene, i shodno tome se mogu klasifikovati. Najčešće i najjasnije grupisanje radionica vrši se u odnosu na njihovu svrhu, odnosno cilj. Kao i svaka klafisikacija, i ova koju ćemo vam predstaviti, samo je okvirna, ali verujemo da odražava suštinu i na najbolji mogući način nas uvodi u predmet našeg rada.

Razlikujemo dve osnovne grupe radionica:

1. *Kreativne radionice* - čiji je osnovni cilj podsticanje i razvijanje divergentnog mišljenja i izražavanja (podsticanje višestrukog, slobodnog i lično obojenog traganja za rešenjem). To su, na primer, dramske, pesničke, likovne i druge radionice.

2. *Edukativne radionice* - čiji je osnovni cilj sticanje saznanja u širokom smislu reči. U okviru ove grupe razlikujemo:

- Preventivne radionice - koje su 'psihološke' u pravom smislu reči, usmerene na razvoj ličnosti, identiteta, i sl., a cilj im je primarna prevencija. Spadaju u grupu edukativnih radionica zato što im je cilj i sticanje nekih znanja i uvida (saznanja o sebi, drugima i sl.);
- Kognitivne radionice - kojima je cilj sticanje konkretnih znanja i veština, a takođe i podsticanje nekih kognitivnih procesa (planiranja, strategije učenja, rasuđivanja i sl.).

Neki autori u podgrupu edukativnih radionica svrstavaju i radionice kojima je cilj razvijanje nekih socijalnih veština (razrešavanje konflikata, upravljanje grupom), a koje kombinuju karakteristike preventivnih i kognitivnih radionica.

Bez obzira na to koliko i kako se radionice međusobno razlikuju, one ipak imaju i neke svoje zajedničke karakteristike (principe, strukturu, oblik rada).

Preporučljiv broj učesnika jedne radionice kreće se između 15 i 25.

Radionica kao oblik učenja

S obzirom na to da je cilj edukativne radionice sticanje nekog saznanja, jasno je da se tu radi zapravo o učenju. U zavisnosti od konkretnog cilja, odnosno scenarija, u radionicama mogu da se kombinuju različiti oblici učenja.

Zajedno sa *aktivnim metodom* (koji podrazumeva mentalnu i motoričku aktivnost učesnika tokom rada), u radionicama se primenjuje i *metod iskustvenog učenja*. Kada govorimo o toj vrsti učenja, ne mislimo samo na uspostavljanje veza između uzroka i posledica, već i na uobličavanje ličnog doživljaja (iskustva) u svetlu nekog novog sadržaja. To uobličavanje ličnog iskustva se vrši kroz razmenu s drugim učesnicima i voditeljem grupe, tako da govorimo i o *kooperativnom učenju*. U radionicama se susrećemo i sa *učenjem po modelu*, jer su učesnici u prilici da posmatraju ostale učesnike (ali i voditelja) u različitim situacijama i ulogama, i na takav način se stvara dobra pretpostavka za korigovanje vlastitog ponašanja. Radioničarske aktivnosti najčešće predstavljaju i *rešavanje nekog problema* (bez obzira da li je on kognitivni, emocionalni ili socijalni), pri čemu se kombinuje *konvergentno* (učenje željenog rešenja) i *divergentnog učenja* (podsticanje na traganje za različitim načinima - putevima dolaska do rešenja).

Jedna radionica, koju čini nekoliko aktivnosti (uvodna, centralna i završna), obično traje jedan i po do dva sata. U ovom programu radionice su adaptirane da mogu da se odvijaju u okviru jednog školskog časa.

Osnovni principi radioničarskog postupka

Svaka radionica ima vrlo jasno i unapred definisan plan - *scenario*, od čijeg kvaliteta, u velikoj meri, zavisi njen uspeh.

Suštinu scenarija čine *strukturirane aktivnosti* koje nastaju kao rezultat *konkretnog zahteva* koji uvodi voditelj radionice, a objedinjene su oko jedne teme. Jednu strukturiranu aktivnost, najčešće oblikuje više konkretnih zahteva koji se međusobno objedinjuju.

Na primer, nakon kraćeg uvodnog izlaganja koje otvara temu, učesnicima se upućuje zahtev: ''sada se podelite u manje grupe od po troje''. Kada su se učesnici podelili u grupe, voditelj daje svakoj grupi unapred pripremljen tekst i upućuje zahtev: ''pročitajte pažljivo tekst, razmislite i prodiskutujte što više rešenja kojima biste mogli rešiti tu situaciju''. Učesnicima se saopštava vreme koje je predviđeno za to, a po isteku vremena, sledi novi zahtev: ''izaberite jedno rešenje koje je, po vašem mišljenju, najbolje i predstavnik grupe koga izaberete, predstaviće ga ostalim učesnicima''. Nakon predviđenog vremena, sledi razmena i diskusija.

Manje ili više tako (ili slično) strukturiranih aktivnosti čine scenario jedne radionice.

Dobar scenario podstiče kooperaciju, a ne takmičenje i diskriminaciju.

Svaka radionica prolazi i kroz nekoliko osnovnih faza:

a) *Izazivanje i uobličavanje ličnog doživljaja* - što u kontekstu kognitivnih radionica znači proživljavanje novog sadržaja kroz vlastito iskustvo.

Na primer, ''pokušajte da se setite što više situacija kada je vama lično bilo važno da vaše mišljenje bude saslušano''. Dakle, zahtevom neposredno izazivamo doživljaj koji uobličavamo kroz reči, pri čemu možemo koristiti i neke druge simboličke forme (crtež, pokret);

b) *Razmena* - sledi nakon uobličavanja i ima funkciju obogaćivanja vlastitog iskustva, a može da se odvija u paru, u manjoj grupi ili u krugu (celoj grupi).

Na primer, ''iznesite to međusobno članovima svoje grupe'';

v) *Obrada* - je poslednja faza u kojoj se razmenjen i obogaćen doživljaj pretvara u saznanje. Uloga voditelja je ovde naročito značajna jer on smisleno povezuje sve što se dogodilo tokom rada, sažima, uopštava i ''vraća'' to učesnicima (uz otvoren prostor za njihov komentar).

Radioničarske tehnike

Scenariom radionice treba uvek precizno naznačiti koji su oblici grupnog rada, tj. tehnika predviđeni.

Najčešće primenjivane tehnike

Razmena u celoj grupi je osnovni oblik rada kojim počinje i završava svaka radionica. Bez obzira koji od oblika razmene u celoj grupi se primenjuje, po pravilu voditelj na kraju sumira razgovor.

Najčešće se primenjuju sledeći oblici:

- Razgovor u krug - strukturirana razmena u kojoj učesnici govore po redu sedenja;
- Grupna diskusija - manje strukturirana razmena u kojoj je vrlo važno obezbediti da što veći broj učesnika bude uključen, da se međusobno slušaju i da se ne skreće sa osnovne teme;
- Mozgalica - je najkreativniji oblik razmene u kojoj učesnici slobodno asociraju na zadatu temu. Voditelj podstiče na iznošenje što više deja koje beleži na pano ili tablu bez selekcije i vrednovanja Ovo je dinamična i često bučna tehnika koja po pravilu, kako predviđeno vreme odmiče, rezultira sve originalnijim i novijim sadržajima. Poslednja faza je organizacija i obrada onoga što je produkovano.

1. Najbolje je koristiti 'otvorena' pitanja (kako? zašto?) koja razvijaju komunikaciju;
2. Uvek treba biti svestan svoje reakcije na mišljenja učesnika i obezbediti da sva različita iskustva budu jednako prihvaćena ('U redu', 'Dobro');
3. Potrebno je podsticati nove ideje i drugačija mišljenja ('Ima li neko drugačije mišljenje?', 'Da li neko želi još nešto da doda?').

Simultana individualna aktivnost - nakon konkretnog zahteva, koji može biti usmeren na unutrašnje angažovanje (prisećanje, razmišljanje o nečemu i sl.), ili na vidljivo (pokret ili stvaranje nekog produkta, npr. crtež), svi učesnici su angažovani, ali svako za sebe.

Savet

- Ohrabriti pasivne i nezainteresovane članove!
- Istaći da u radionici nema vrednovanja tačnih i pogrešnih rešenja!

Rad u parovima ili malim grupama - najčešći je način kojim se organizuje razmena u radionici. Nekada je poželjno, a nekada nije, da se članovi male grupe međusobno dobro poznaju, što će zavisiti od sadržaja same aktivnosti.

Savet

- Voditi računa da grupe u toku rada ne ometaju jedna drugu!
- Najoptimalniji rad se obezbeđuje kada mala grupa ima tri-pet članova!

Igranje uloga - tehnika koja omogućava sagledavanje situacije iz druge perspektive, Učesnici 'odigravaju' različite uloge i situacije i na takav način usvajaju nove veštine.

Savet

- Situacije koje su predmet odigravanja treba da budu realne i smislene za učesnike, jer je njihov efekat tada bolji!

Uvodne i završne igre - mogu se koristiti nezavisno od samog programa radionica, što se naročito odnosi na završne igre. NJima se zaokružuje dinamika grupe i ne moraju tematski biti vezane za cilj radionice. Uvodne igre 'otvaraju' sadržaj, odnosno uvode u doživljaj koji je predmet radionice.

Savet

- Prilikom izbora igara voditi računa o uzrastu učesnika!
- *Iako to nije predviđeno scenarijem, neku od igara možemo da uvedemo kada ocenimo da je opala koncentracija i zainteresovanost učesnika. U takvim situacijama, igre ''bude'' i podižu raspolo-ženje.*

Radioničarska pravila

U svakom grupnom radu nužna su pravila jer obezbeđuju stabilnost. Karakteristika radioničarskih pravila je da ona nisu nepromenljiva, ali isto tako i, kada se u dogovoru sa članovima grupe uvedu, moraju biti poštovana.

Pravila se uvode na početku rada grupe i ona postaju pravila svih članova. Voditelj i učesnici se pozivaju na njih uvek kada se prekrše.

Osim *osnovnih pravila*, s kojima voditelj upoznaje učesnike, mogu se uvesti i *dodatna pravila*, u zavisnosti od ciljeva i sadržaja svake konkretne radionice.

1. Svi učestvuju, nema posmatrača, mada svako ima pravo da zadrži za sebe neki svoj doživljaj (pravilo - ''dalje'');
2. Svi učesnici imaju jednaku šansu da budu saslušani, a dok jedan od učesnika govori, ostali ga ne ometaju;
3. Svako mišljenje je dragoceno, bez obzira koliko se razlikuje od ostalih. Važno je samo da bude izrečeno na način koji ne vređa druge;
4. Na početku radionice učesnici sede u velikom krugu ili u manjim grupama, što je preduslov njihove

ravnopravnosti. Svi se obraćaju svima i svi se vide.

EVALUACIJA

Uvođenje jednog novog programa/nastavnog predmeta, metoda ili načina rada u postojeći sistem obrazovanja (školu), uvek pokreće niz pitanja na koja tek brižljivo i sistematski izvedena evaluaciona istraživanja mogu da daju pouzdane odgovore. Takva pitanja su na primer: da li je samo uvođenje novog predmeta dobra strategija za ostvarivanje željenog cilja (na primer, jačanje vaspitne funkcije škole, zadovoljavanje potreba učenika i sl.) - *evaluacija strategije*; zatim, da li je sam ponuđeni program "dobar": dovoljno razrađen, primenljiv u praksi...- *evaluacija programa kao modela* i da li se primenom tog programa u praksi stvarno postižu željeni ciljevi - *evaluacija prakse ili evaluacija primene programa*.

Zadatak nastavnika koji izvode jedan takav, novi predmet, nije da odgovore na sva ova pitanja, iako ih i oni sami sebi postavljaju. Za to je potrebno, planirati i obaviti jedno dugotrajnije i sistematsko istraživanje. Uloga onih koji neposredno učestvuju u praksi, pre svega nastavnika ali i učenika, u takvoj sistematskoj evaluaciji je nužna i dragocena. Praćenje, opis i evaluaciju primene programa mogu da obave samo oni koji taj programa izvode. Bez poznavanja ostvarenog programa (svaki, ma kako razrađen program u praksi neminovno trpi neke izmene i prilagođavanja), ne možemo da znamo šta je proizvelo utvrđene efekte.

Nastavnici, takođe imaju neposredan uvid u efekte koje program ima na učenike ali i na njih same, i to kako one koji su planirani ciljevima programa, tako i one neplanirane pa čak i neželjene efekte.

Pored toga što pruža neophodan materijal za evaluaciju celog programa građanskog vaspitanja, evaluacija primene programa može da bude korisna i za same nastavnike: da im pomogne u izvođenju nastave ali i da im pruži mogućnost za sopstveni stručni razvoj i usavršavanje.

Namena ovog poglavlja je da podstakne nastavnike da evaluiraju nastavu ovog predmeta i da im pomogne u planiranju i izvođenju te evaluacije.

Evaluacija radionica i njihovih efekata

Detaljnim analiziranjem izvedenih radionica, na primer, bićemo u mogućnosti da ustanovimo:

- u kojoj meri su se radionice odvijale na očekivani način - EVALUACIJA PROCESA, i
- kakvi su njihovi efekti u poređenju s postavljenim ciljevima - EVALUACIJA EFEKATA.

Bez obzira koliko iskustava imamo u organizovanju i vođenju radionica, evaluacija je neophodna. Ona je naročito korisna za one voditelje koji su na početku svoje "radioničarske karijere", bez obzira da li govorimo o praćenju samog toka odvijanja radionice ili o njenim efektima.

Kao što je u prethodnom tekstu rečeno, svaka radionica ima unapred osmišljen i definisan scenario. To, međutim, ne znači da on nije podložan izmenama, ukoliko se pokaže kao nedovoljno dobar. S druge strane, i neka provereno dobra radionica, ne mora izazvati podjednako dobre efekte kod različitih učesnika.

Evaluacija procesa

Osnovni cilj evaluacije procesa (deskriptivna evaluacija) je da opiše sam proces izvođenja aktivnosti, kao i da ga uporedi sa predviđenim planom. Voditelj radionice, dakle, posmatra šta se zaista dešavalo, odnosno šta je dovelo do efekata, bilo da su oni dobri ili loši.

Osim što sami prikupljaju podatke o procesu izvođenja aktivnosti, jedan deo podataka voditelji dobijaju i od samih učesnika.

Najbolji način prikupljanja podataka je da se nakon svake radionice pišu beleške (*vidi prilog - dnevnik rada voditelja*). To može izgledati kao dodatno i nepotrebno opterećenje, ali kada se beleženje ustanovi kao stalna navika, biće koristan izvor informacija. Čak i one podatke (kao npr. broj učesnika radionice) koji nam se tog momenta čine nebitnim, ili pretpostavljamo da ćemo ih kasnije upamtiti i kasnije zabeležiti, ne treba ispustiti. Na šta treba obratiti pažnju:

- *Evidencija o učesnicima.* Osim toga što beležimo broj učesnika i njihovu aktivnost, treba da obratimo pažnju i na to ko odustaje. Na takav način ćemo saznati ko je više ili manje zainteresovan za ovakav način rada, odnosno, za sadržaje kojima se bavimo.

- *Odstupanja od predviđenog programa, odnosno scenarija radionice* - ma koliko nam se čini da je plan radionice bio dobar (čak i kad je prethodno testiran i ustanovljen kao takav), na praktičnom nivou može se desiti da dođe do poteškoća. Na primer, predviđeno vreme za obavljanje neke aktivnosti je bilo nedovoljno, zahtevi postavljeni pred učenike su bili preobimni i sl. Ovakvi podaci su dobra osnova za korekcije koje ćemo uneti u naš rad.
- *Reakcije učesnika na pojedine aktivnosti* - relativno su lako vidljiva ponašanja koja odražavaju zainteresovanost ili nezainteresovanost za pojedine elemente. Ukoliko ustanovimo na primer, da je aktivnost učesnika opala, da se vrpolje i da nisu koncentrisani, treba to da zabeležimo. Osim zamora izazvanog preambicioznim programom, to može biti i posledica sadržaja koji dovoljno ne motiviše učesnike.
- *Atmosfera u grupi* - često je vrlo dobar pokazatelj (ne)uspešnosti neke radionice.

Pored posmatranja, evaluacija procesa zasniva se i na podacima dobijenim od samih učesnika. Osim najjednostavnije mogućnosti da daju verbalnu ocenu prethodne radionice (bilo usmeno, kroz razgovor ili pismeno, odgovarajući na upitnik) preporučuju se i neke druge forme koje sardže i karakteristike igre. Ovakve tehnike vrlo su stimulativne, i osim što nam daju korisne podatke, pozitivno utiču i na raspoloženje učesnika i opštu atmosferu u grupi. Na primer, od učesnika se može tražiti da određenim simbolima (crtežom) daju svoju ocenu i da to usmeno i obrazlože; na velikom listu papira može se nacrtati linija na kojoj učesnici stepenuju svoje zadovoljstvo nekom aktivnošću i slično.

Evaluacija efekata

Svrha svake radionice, dela programa ili celog programa predmeta *građansko vaspitanje* je, u krajnjoj liniji, da se kod učenika postignu postavljeni ciljevi. Da li su ti ciljevi ostvareni, možemo da znamo tek posle izvođenja radionica ("delovanja" programa), na osnovu ispitivanja promena kod učenika i njihovim poređenjem sa ciljevima. Utvrđivanje promena (u znanju, sposobnostima, stavovima učenika) nije ni malo jednostavan zadatak. On prvo pretpostavlja da imamo snimljeno početno stanje (pre

primene programa, izvođenja radionice) i stanje na kraju (odnosno posle delovanja programa/izvođenja radionice), da bi mogli da "izmerimo" promenu. Sledeći zahtev je da imamo neki pouzdan način za ispitivanje učenika i utvrđivanje promene. Čak i kad su u pitanju znanja, takvi pouzdani instrumenti (testovi znanja) nisu uvek na raspolaganju nastavnicima a često je teško, ako ne i nemoguće, napraviti objektivne merne instrumente tipa testova. Konačno, poseban problem je pripisivanje utvrđenih promena ili pak njihovog odsustva, delovanju programa. Utvrđeni efekti (promene) mogu biti rezultat delovanja nekih drugih faktora isto kao što odsustvo ispitivanih efekata u datom trenutku ne mora da znači da se oni kasnije neće javiti.

Sve ove teškoće, međutim, ne znače da od evaluacije efekata pojedinih radionica, odnosno od praćenja, opisa i procene efekata ukupne nastave ovog predmeta, treba odustati. Objektivno utvrđivanje (merenje) efekata može da bude predmet spoljašnje, stručne evaluacije programa, koja se izvodi u vidu posebnog istraživanja, ali su i pored toga procene efekata koje daju nastavnici i sami učenici, i pored toga što su verovatno manje pouzdani i objektivni, veoma dragoceni za dobijanje potpunije slike. Nastavnikove procene efekata biće utoliko korisnije i vrednije ukoliko su date opisno, sa konkretnim primerima, a ne kao globalne ocene (na primer, "učenici su postali tolerantniji" je globalna ocena koja ne govori mnogo, za razliku od opisa promena ponašanja učenika u konkretnim situacijama: "učenici tokom časova sada ređe prekidaju jedni druge, spremni su da saslušaju do kraja onoga koji govori"...).

Jedan način procenjivanja efekata radionice je prikupljanje *izjava* učesnika o tome kakve efekte oni sami primećuju, odnosno da li je to iskustvo bilo za njih korisno, da li su nešto novo saznali, kako je to uticalo na njih itd. Ovakve *izjave* su *pokazatelj promena*, koje poredimo sa *kriterijumima*, koje izvodimo iz ciljeva radionice.

Osim grupnog razgovora na kraju, koji sam po sebi može predstavljati samostalnu završnu radionicu, možemo koristiti i *upitnike* (*vidi prilog - primeri evaluacionih tehnika*). Upitnik može predstavljati i uvod u razgovor. Na takav način voditelj dobija niz relevantnih podataka, a sami učesnici imaju mogućnost da izraze svoje mišljenje i da tako zaokruže svoju aktivnu ulogu u radionici kao metodu u kojem nema posmatrača.

Prilog:

DNEVNIK RADA NASTAVNIKA

Naziv radionice

Prisutnost učenika

Tok odvijanja radionice (uz poseban osvrt na odstupanja od predviđenog scenarija: skraćivanja/produženja aktivnosti; izostavljanja/dodavanje aktivnosti i sl.)

Karakteristične reakcije učenika (ne/zainteresovanost, umor, komentari u odnosu na specifičnu aktivnost i sl.)

Opšta atmosfera (raspoloženje, komunikacija učenik-učenik i nastavnik-učenik)

Ostalo (zapažanja, komentari)

Prilog:**PRIMERI EVALUACIONIH TEHNIKA****Prvi primer**

	1	2	3	4
5				
<i>Atmosfera je bila</i>	1	1	1	1
<i>Teme su bile</i>	1	1	1	1
<i>Način rada je bio</i>	1	1	1	1

Drugi primer

<i>Najviše mi se dopalo:</i>
<i>Najkorisnije je bilo:</i>
<i>Rado bih promenio/la:</i>
<i>Još bih želeo/la da naučim:</i>

Treći primer

PROCEDURA: <i>1. tražiti od učenika da list papira A4 presaviju na 4 jednaka dela;</i> <i>2. u tri dela treba da nacrtaju pozitivna osećanja vezana za radionicu/blok/program, a u četvrtom delu treba da budu predstavljena negativna osećanja;</i> <i>3. pojedinačno objašnjavanje crteža (u krug);</i> <i>4. simbolična eliminacija negativnih osećanja - tražiti od učenika da četvrti deo papira iscepaju i bace na</i>
---

zajedničku hrpu u sredini kruga.

RADIONICE

|

|

OSNOVNI POJMOVI

|

|

Radionica: POTREBE I PRAVA

CILJ:

Cilj ove radionice je da pomogne učenicima da razlikuju potrebe od želja i da ih uvede u pojam prava.

ZADACI:

- uočavanje razlike između potreba, želja i prava;
- sticanje uvida da su prava vezana za bazične potrebe;
- sticanje znanja o tome da su prava ono što svako ima pravo da ima ili da radi;
- razvijanje osjetljivosti za potrebe i želje drugih članova grupe.

Materijal za rad:

- komplet kartica ''Zahtevi'' i makaze za svaku grupu.

Prilog:

- ''Šta su to prava'', za svakog učenika.

OPIS AKTIVNOSTI:

Prvi korak:

Učenici su podjeljeni u manje grupe. Nastavnik daje uvodnu instrukciju: ''Grupa roditelja i mladih se sastala sa ciljem da prodiskutuju postojeće programe i aktivnosti namenjene deci i mladima. Došli su do zaključka da ti programi nisu dovoljno dobri. Zato su odlučili da naprave jedinstvenu listu zahteva sa idejom da je dostave vladi njihove zemlje. Ova grupa roditelja i mladih smatra da vlada treba da vodi računa o tome da njihovi zahtevi budu zadovoljeni kada god se planiraju neke akcije, projekti ili programi za decu i mlade. Vlada je formirala posebnu ekspertsku grupu koja treba da razmotri tu listu zahteva i da da stručno mišljenje.''

Svaka grupa dobija primerak kartica ''Zahtevi'' uz objašnjenje da su oni sada u ulozi ekspertske grupe i da za početak treba pažljivo da pročitaju materijal.

Drugi korak:

Kada su učenici pročitali kartice, nastavnik daje novu instrukciju: ''Polazimo od toga da vi, kao članovi ekspertske grupe smatrate da je potpuno opravdano voditi računa o zahtevima roditelja i mladih, ali da je lista

koju su sačinili preobimna, tj. da nisu svi zahtevi podjednako opravdani. Zato je potrebno da eliminišete 6 stavki koje po vašem mišljenju nije neophodno uzeti u obzir.'

Eliminirane stavke učenici izdvajaju u poseban niz koji je jasno odvojen od preostalih kartica.

Treći korak:

Nastavnik uvodi novu instrukciju: 'Vlada je prihvatila vaše mišljenje kao članova ekspertske grupe i novu, sažetu listu koju predlažete. Namjera vlade je da traži od ministarstava, lokalne zajednice, raznih ustanova i institucija da prilikom kreiranja programa za decu i mlade vode računa o tim zahtevima. Međutim, realno je za očekivati da neće svi biti u mogućnosti da ispune sve uslove iz liste, tako da je Vlada zatražila od ekspertske grupe da ponude još jednu kraću listu.'

Učenici imaju zadatak da izdvoje još 6 stavki u poseban, novi niz. Na takav način se formira konačna lista sa 12 minimalnih zahteva koje treba zadovoljiti i dva posebna niza stavki eliminisanih u prvom i drugom krugu.

Četvrti korak:

Predstavnici grupa saopštavaju šta su eliminisali u prvom, a šta u drugom krugu. Voditelj beleži odgovore grupa.

Peti korak:

Diskusija:

- Koja stvari (kartice) ste lakše eliminisali? Zašto?
- Koji krug eliminacije je bio teži? Zašto?
- Kako bi nazvali stvari koje ste lakše odbacili? A kako one koje ste teže odbacili? (Napomena za nastavnika - ako učenici imaju teškoća u imenovanju ili se u njihovim odgovorima ne pojave pojmovi *potreba* i *želja*, nastavnik ih usmerava u tom pravcu.)
- Kakva je razlika između *potreba* i *želja*? Koje kartice predstavljaju potrebe, a koje želje?
- Da li se želje i potrebe razlikuju kod raznih ljudi? Da li se razlikuju kod dece i kod odraslih? Zašto?
- Da li postoji razlika između *potreba* i *prava*? Koje kartice predstavljaju potrebe, a koje prava?

Napomena:

Pomoći učenicima da dođu do zaključka da se 'prava zasnivaju na potrebama i da se ona mogu definisati kao

ono što je pravedno i ispravno da svako ima ili da može da radi. Neka prava odnose se na slobodu da nešto činimo, a neka na slobodu od nekog ugrožavanja''. Na kraju radionice svaki učenik dobija primerak priloga ''Šta su to prava''.

Materijal za rad:

Kartice: ZAHTEVI

bombone	pijaća voda
televizor	roleri
besplatna zdravstvena nega	mogućnost da se izrazi sopstveno mišljenje
zdrava hrana	dečja soba
obrazovanje	kompjuter
čist vazduh	letovanje na moru
zaštita od diskriminacije	siguran krov nad glavom
odeća po poslednjoj modi	zaštita od nasilja i zlostavljanja
zaštita od droga	sopstveni džeparac
voknen	igrališta

Prilog:

ŠTA SU TO PRAVA?

Ljudi mogu želeti različite stvari. Ostvarenje njihovih želja može biti korisno za njihov razvoj, može im doneti zadovoljstvo.. Ali, isto tako, ono ne mora uopšte da utiče na njihov razvoj, ne mora ga pomagati, ili mu čak može škoditi.

Za razliku od toga, ljudi mogu biti svesni ili ne svojih potreba, ali njihovo zadovoljenje neophodno je da bi oni mogli da žive i da se razvijaju.

Prava obuhvataju najosnovnije ljudske potrebe. To je ono što je potrebno da svako može da ima ili da čini da bi mogao da živi i da se razvija kao čovek.

Potrebe mogu biti materijalne prirode (ne može se živeti bez hrane, npr.), ili pak duhovne prirode (ne može se razvijati kao čovek bez sigurnosti, igre, obrazovanja...). Onemogućavanje ostvarivanja osnovnih potreba ne bi bilo pravedno i značilo bi ugrožavanje prava.

Neka ljudska prava podrazumevaju da je neophodno zaštititi čoveka od nečega što ga ugrožava. Tako je pravedno da čovek ne bude zlostavljan, mučen, eksploatisan...Takođe je pravedno da bude zaštićen od gladi, siromaštva, bolesti, zagađenja sredine...Ova vrsta prava je zasnovana na zaštiti, na čovekovoј SLOBODI OD diskriminacije, nasilja, ugnjetavanja i iskorišćavanja.

Druga ljudska prava podrazumevaju da je potrebno čoveku omogućiti da nešto čini, da obavlja one aktivnosti koje mu omogućavaju da živi i da se razvija kao ljudsko biće. Zato je čoveku neophodno obrazovanje, pravo da bira i da po sopstvenim uverenjima praktikuje religiju, razvija se u skladu sa kulturom svoje porodice i menja kulturu, da misli i izražava svoje mišljenje, informiše se... Ova vrsta prava zasnovana je na čovekovoј SLOBODI DA dela.

Radionica: PRAVA I PRAVILA U UČIONICI⁴ – I

CILJ:

Cilj ove radionice je da se učenici upoznaju sa načinom rada u ovom predmetu i uvedu u problematiku prava i odgovornosti.

ZADACI:

- uvođenje učenika u grupni rad;
- uviđanje međusobne povezanosti prava, obaveza i pravila;
- upoznavanje sa elementima demokratskog odlučivanja (glasanjem).

Materijal:

- po 1 list A3 papira ili po 3 A4 lista za svaku grupu;
- 1 poster papir ili papir A3 formata.

OPIS AKTIVNOSTI:

Prvi korak:

Koristeći neku igru (ili prosto prebrojavanje od 1 do 5) formirati 3, 6 ili 9 grupa u razredu, tako da svaka grupa (ne više od 5 članova) nosi oznaku **A**, **B**, ili **V**. Svaka grupa treba da izabere jednog izveštača.

Diskusija:

- Kako ste izabrali svog izveštača? (svaka grupa kratko daje opis postupka)

Drugi korak:

Grupe dobijaju jedan list papira podeljen na tri dela. Na gornjoj trećini lista treba da upišu ono što smatraju da su **prava** svakog pojedinca (uključujući nastavnika) u njihovom razredu. Pojasnite da navode prava (ono što svako treba da ima ili da može da radi) a ne želje ili prohteve. Treba zabeležiti svaki predlog i označiti ga brojem.

Diskusija:

- Kako ste obavili zadatak?

---

⁴ Према: Gollob, R., Lehmann, H., Krapf, P.: **Postupci za učenje o demokratskom pravu građanstva**, Savet Evrope, Projekat za Bosnu i Hercegovinu, Strazbur, 2000.

- Da li ste svi učestvovali?
- Da li ste se dogovarali oko predloga, raspravljali...?
- Da li su svi predlozi zabeleženi?

Treći korak:

Učesnici sada svoje liste sa predlozima prava u učionici daju sledećoj grupi: grupa A grupi B, grupa B grupi V a grupa V grupi A. Svaka grupa treba da razmotri dobijenu listu prava i da nađe i zabeleži (na drugom delu papira/listu) pod istim rednim brojevima obaveze koje stoje u vezi sa s tim pravima: "Šta moramo da ispunimo, uradimo, kako da se ponašamo da bi ta prava bila poštovana?" (Na primer: "Svako ima pravo da bude saslušan - dužni smo da jedni druge saslušamo")

Četvrti korak:

Grupe ponovo u krug zamenjuju papire sa predlozima prava i obaveza i treba dobro da prouče sve predloge koje su dobili. Na osnovu razmatranja dobijenog materijala, grupe se dogovaraju i treba da formilišu najviše 5 pravila ponašanja u njihovoj učionici, koja slede iz datih prava i obaveza i da ih napišu velikim slovima na trećem delu/listu papira.

Pravila treba da budu jasna i precizna i da opisuju željeno ponašanje. Na primer: "pravo da se bude saslušan, obaveza da saslušamo jedni druge - pravilo: NE GOVORI DOK DRUGI GOVORE".

Peti korak:

Analiza pravila - Grupe sada zakače svoje liste na zid/tablu i izveštači grupa obrazlažu liste pravila koje je njihova grupa sačinila. Posle svakog izlaganja nastavnik podstiče diskusiju o predloženim pravilima: da li je dato pravilo već predloženo ili je formulacija bolja od prethodne, ili se novo pravilo već sadrži u nekom ranije navedenom. Konačna lista (koja može biti posebno zapisana na tabli ili na neki način označena na izloženim listama - na primer, podvlačenjem) je rezultat te diskusija i dogovaranja među grupama/učesnicima.

Šesti korak:

Glasanje za pravila - Svaki učenik ima "4 bona" za glasanje koje može da da onim/onom pravilu koje smatra da treba da bude zastupljeno u njihovoj učionici. Četiri pravila koja dobiju najveći broj glasova postaju PRAVILA U UČIONICI.

Učenici mogu da ih ispišu krupnim slovima na posebnom posteru i okače na vrata ili neko drugo vidno mesto u učionici ili da se dogovore da taj poster koriste samo na časovima ovog predmeta.

Napomena nastavniku: Cela aktivnost može biti postavljena tako da se prava, obaveze i pravila odnose samo na časove građanskog vaspitanja. U oba slučaja potrebno je tokom sledećih časova podsećati učenike da se pridržavaju pravila koja su sami usvojili i sačuvati sve materijale za vežbu: "Prava i pravila u učionici", na kojoj oni ponovo razmatraju, pošto su se upoznali sa Konvencijom o pravima deteta, dopunjuju i prerađuju prava, obaveze i pravila u učionici.

Radionica: PRAVA I ZAKONI

CILJ:

Cilj ove radionice je da pomogne učenicima da razumeju potrebu zakonskog regulisanja prava i obaveza.

ZADACI:

- upoznavanje sa suštinom ugovora kao saglasnosti volja;
- sticanje uvida u potrebu zakonskog regulisanja prava i obaveza;
- sticanje osnovnih znanja o Konvenciji o pravima deteta.

Materijal za rad:

- papiri i olovke za svakog učenika;
- jedan primer iz liste ''Elementi ugovora'' za svaku grupu.

Prilozi:

- ''Konvencija o pravima deteta - osnovne informacije'' za svakog učenika;
- ''Ugovori i zakoni - osnovne informacije'' za nastavnika.

OPIS AKTIVNOSTI:

Prvi korak:

Učenici su podeljeni u manje grupe. Svaka grupa dobija jedan od primera iz liste ''Elementi ugovora''. Zadatak im je da pažljivo pročitaju primer (opis situacije) i da na osnovu zadanih elemenata sastave ugovor kojim će se regulisati/urediti određena situacija. Ukoliko je potrebno, nastavnik može detaljnije prokomentaristi pojedinačne elemente ugovora.

Drugi korak:

Predstavnici grupa čitaju tekstove ugovora koje su zajedno napisali i vodi se slobodna diskusija. Po potrebi, nastavnik može usmeravati diskusiju pitanjima kao što su: ''Šta ovakav ugovor znači za Mariju (Danijela ili svako dete iz drugog primera)?'', ''Kako su se odlučivali za određena rešenja?'', i slično.

Napomena:

Pošto je broj grupa veći od broja zadanih primera, važno je podstaći učenike da obrate pažnju na to da li su za istu situaciju ponuđena različita rešenja.

Treći korak:

Po završetku slobodne diskusije, nastavnik usmerava razgovor sledećim pitanjima:

- Šta znači obavezati se?
- Šta je UGOVOR? Ko može da zaključi ugovor?
(Odgovor za voditelja: saglasnost volja između strana ugovornica; važi za one koji su usaglasili svoju volju oko određenih prava i obaveza.)
- Da li države međusobno mogu da sklapaju ugovore?
(Odgovor za voditelja: da. Oni mogu biti bilateralni ili multilateralni. NJima se regulišu pojedini ugovorni odnosi među državama potpisnicama. Npr. oblast nezakonitog prebacivanja dece preko državnih granica.)
- Šta je ZAKON?
(Odgovor za voditelja: pravni akt kojim se definišu određena pravila ponašanja; skup pravnih normi.)
- Ko donosi zakon?
(Odgovor za voditelja: država, odnosno parlament na predlog vlade.)
- Koje sve oblasti mogu da se regulišu zakonom?
- Kako pojedinci treba da se odnose prema zakonu?

Četvrti korak:

Nadovezujući se na završnu diskusiju nastavnik upoznaje učenike sa osnovnim informacijama vezanim za Konvenciju o pravima deteta. Na početku je važno istaći da je Konvencija o pravima deteta međunarodni ugovor jer se njime takođe regulišu neka prava i obaveze. Kada jedna država pristupi ovakvom ugovoru (tj. kada ga ratifikuje) ona se obavezuje da će poštovati obaveze koje iz njega proističu (da će primenjivati Konvenciju) i na taj način međunarodni ugovor dobija snagu zakona.

Koristeći tekst iz uvoda ovog Vodiča nastavnik ukratko ilustruje proces nastanka Konvencije, masovnost i brzinu kojom su zemlje sveta pristupile ovom ugovoru; šta ona sadrži (jedinствене i sveobuhvatne standarde u oblasti prava deteta, odnosno neku vrstu 'uputstva'), i na kraju naglašava status SR Jugoslavije (zemlja potpisnica ovog ugovora što znači da ima obavezu primene). U zavisnosti

od stepena zainteresovanosti učenika nastavnik procenjuje koliko će detaljno ići u objašnjavanje pojedinih oblasti.

Na kraju svi učenici dobijaju primerak liste 'Konvencija o pravima deteta - osnovne informacije'.

Napomena:

Završnom sintezom se stavlja naglasak na Konvenciju kao međunarodni ugovor i obaveze koje proističu iz ugovornog odnosa. Sam istorijat i veza sa ljudskim pravima će detaljnije biti obrađena u sledećoj radionici.

Predlog za dalji rad:

Učenici u manjim grupama prave sopstveni dokument (poster) koji predviđa kako se treba ponašati prema deci i mladima. Na početku sledećeg časa poster se ističu na neko vidljivo mesto u učionici.

Materijal za rad:

Lista: ELEMENTI UGOVORA

1. primer

Danijel nema bicikl, a leto je. Marija ima bicikl, ali ga neće koristiti tokom rasputa jer ide kod bake koja živi na planini. Pristaje da pozajmi bicikl Danijelu, ali želi da zaključe ugovor o zajmu.

Ugovor treba da sadrži sledeće elemente:

- KO ga zaključuje (imena lica),
- ŠTA je predmet ugovora (zbog čega se ugovor sklapa),
- VREDNOST ugovora (mogućnost naknade),
- ROK ugovora (kada se sklapa, do kada traje),
- pažnja prema predmetu (odnos brige, čuvanje predmeta),
- šta u slučaju neispunjenja obaveza (prekid, nadoknada).

2. primer

Petoro drugova i drugarica žele novu društvenu igru (Monopol, Riziko ili nešto slično). Međutim, igra je skupa i oni odluče da podele troškove, tj. da zajednički kupe igru i posle je zajednički koriste. Žele da o tome zaključe ugovor koji treba da sadrži sledeće elemente:

- KO ga zaključuje (imena lica),
- ŠTA je predmet ugovora (zbog čega se ugovor sklapa),
- VREDNOST ugovora (iznos, raspodela),
- ROK ugovora (kada se sklapa, do kada traje),
- pažnja prema predmetu (odnos brige, čuvanje predmeta),
- šta u slučaju neispunjenja obaveza (prekid, nadoknada).

Prilog:

KONVENCIJA O PRAVIMA DETETA - osnovne informacije

Da bi regulisali međuljudske odnose, ljudi usvajaju dokumente čija primena obezbeđuje zaštitu pojedinaca i grupa i poštovanje njihovih prava. Osnovna ljudska prava obuhvaćena su Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima, koju je usvojila Generalna skupština Ujedinjenih nacija. Ovak dokument je porazumevao i prava deteta. Vremenom je uočeno da potrebe deteta, kao specifičnog ljudskog bića, zahtevaju posebnu pažnju, da deca imaju pravo na posebna prava. Zato su Ujedinjene nacije donele nova dokumenta koja se bave pravima dece.

Istorijat nastanka Konvencije o pravima deteta:

- 1948. godine usvojena Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima,
- 1959. godine usvojena Deklaracija o pravima deteta,
- 1989. godine usvojena Konvencija o pravima deteta,
- 1990. godine Konvencija stupila na snagu, pošto ju je potpisalo 20 zemalja (uključujući i SFRJ),
- 1999. godine Konvenciji je pristupilo 191 od 193 zemlje sveta.

Status SR Jugoslavije

- 1990. godine SFRJ ratifikovala Konvenciju,
- 1992. godine SR Jugoslavija preuzela sve obaveze SFRJ po osnovu međunarodnih ugovora,
- 1994. godine SRJ podnela Komitetu za prava deteta Inicijalni izveštaj o primeni Konvencije o pravima deteta za period od 1990-1993.,
- 1996. godine Vlada SRJ usvojila Nacionalni plan akcije za decu za period do 2000. godine (i dalje),
- 1998. godine Vlada SRJ usvojila Prvi redovni izveštaj o primeni Konvencije, ali ga još nije dostavila Komitetu za prava deteta.

DEKLARACIJA je takav dokument koji u vidu izjave apeluje na ljude, budi njihovu savest i predstavlja moralnu obavezu da se njeni članovi poštuju. Ona, međutim, nema pravno dejstvo, nema snagu zakona.

KONVENCIJA je vrsta zakona koji pravno obavezuje onoga koji mu pristupi.

Konvencija o pravima deteta je dokument koji je donela organizacija Ujedinjene nacije i koji precizira koja sve prava treba da imaju deca. Države koji ratifikuju Konvenciju time prihvataju obavezu da je primenjuju, odnosno u tim državama ovaj međunarodni pravni akt dobija snagu zakona.

Prilog (za nastavnika):

UGOVORI I ZAKONI - osnovne informacije

UGOVOR - svaka saglasnost volja dvaju ili više lica kojom se postiže neko pravno dejstvo. Pravno dejstvo se može sastojati ili u zasnivanju nekog pravnog odnosa ili u izmeni nekog postojećeg, ili pak u njegovom ukidanju. Ovisno o tome koju vrstu odnosa uređuju, ugovori mogu biti: porodičnopravni, naslednopravni, međunarodnopravni, itd. Različiti izrazi, kao što su *pakt, konvencija, dogovor, pogodba, sporazum*, i sl. pretežno se koriste u međunarodnom pravu, dok *sporazum* u širem značenju uključuje svaku saglasnost volja.

Ugovor nastaje na taj način što jedna strana stavlja ponudu drugoj strani, a ova tu ponudu prihvata. Ponuda i prihvatanje ponude su, dakle, dve radnje koje čine ugovor. Za neke ugovore važna je i forma kao bitni i konstitutivni element.

Ponekad je za punovažnost ugovora potrebna saglasnost nadležnog državnog organa (prethodna ili naknadna).

Ugovorne strane mogu same slobodno određivati uslove ugovora i slobodno odlučivati da li će i sa kim zaključiti ugovor. Samo izuzetno zakonodavac zabranjuje neke ugovore imperativnim propisima. Obligacione ugovore, u našem pravu mogu punovažno zaključivati punoletna fizička lica, tj. poslovno sposobna lica. Ugovor o radu i ugovor o delu mogu zaključivati i lica sa navršenih 15 godina života (ona mogu samostalno raspolagati zaradom).

Ugovori mogu biti:

1. jednostrani i dvostrani; 2. teretni (sa naknadom) i dobročini; 3. individualni i kolektivni; 4. preliminarni i glavni; 5. jednostavni i mešoviti; i tako dalje.

ZAKON - pravno pravilo, uopšte; pisani pravni akt s najvišom pravnom snagom koji izdaju zakonodavni organi po posebnom postupku. Ovo je *zakon u formalnom smislu*, dakle svi akti koje donosi zakonodavni organ u formi određenoj za donošenje zakona, bez obzira na njihovu sadržinu. *Zakon u materijalnom smislu* je samo onaj pravni akt koji sadrži opšte norme, dakle svaki opšti akt, bez obzira kakva mu je forma.

U većini pravnih poredaka ustav je najviši pravni akt a iza njega dolaze zakoni.

Zakonodavni postupak počinje podnošenjem predloga zakona koji pripremaju stručnjaci i vlada. Predlog zakona se podrobno pretresa u jednom odboru zakonodavnog tela, a

zatim u plenumu, kako bi se na kraju pristupilo odlučivanju putem glasanja. Posle toga se zakon objavljuje u službenim novinama, a nakon izvesnog vremena (8 dana) stupa na snagu.

Radionica: MEĐUNARODNI DOKUMENTI O ZAŠTITI PRAVA

CILJ:

Cilj ove radionice je da učenici steknu uvid u istorijat nastanka, prirodu i sadržaj međunarodnih dokumenata koji se tiču ljudskih i prava deteta.

ZADACI:

- upoznavanje sa prirodom ljudskih prava;
- upoznavanje sa razvojem ljudskih prava kroz istoriju;
- upoznavanje sa najznačajnijim dokumentima iz oblasti ljudskih prava;
- sticanje uvida u odnos ljudskih i prava deteta;
- upoznavanje sa osnovnim informacijama o Konvenciji o pravima deteta.

OPIS AKTIVNOSTI:

Koristeći se tekstom iz uvoda ovog Vodiča (Ljudska prava i prava deteta), nastavnik upozna je učenike sa najznačajnijim informacijama. Pri tome je vrlo važno da stalno podstiče učenike da se i sami uključuju postavljajući pitanja, dajući komentare ili iznoseći neka svoja saznanja.

Radionica: PRAVA I VREDNOSTI

CILJ:

Cilj ove radionice je da učenici shvate vezu između vrednosti i prava i da se upoznaju sa onim vrednostima koje su, u sferi ljudskih prava, univerzalno prihvaćene.

ZADACI:

- uočavanje individualnih razlika u vrednosnim opredeljenjima;
- razlikovanje idealnih od stvarnih vrednosti (koje stoje u vezi sa određenim ponašanjem);
- uočavanje povezanosti prava i vrednosti;
- prepoznavanje univerzalno prihvaćenih vrednosti u kontekstu ljudskih prava.

Materijal:

- Papir sa spiskom 20 vrednosti ili skup kartica sa ispisanim vrednostima za svakog učenika

---

OPIS AKTIVNOSTI:

Prvi korak:

Učenici sede u parovima. Svaki učenik dobije spisak/kartice 20 vrednosti (ako nema mogućnosti za to nastavnik može i da pročita ceo spisak a da učenici zapisuju i označe ih brojevima od 1 do 20).

Radeći svako za sebe, oni treba da ih razvrstaju u tri kategorije: u prvu kategoriju - A, treba da stave one vrednosti koje su im najvažnije ; u drugu kategoriju - B -one koje smatraju manje važnim za sebe i u treću kategoriju, V - stavljaju one vrednosti koje im nisu značajne ili su prema njima indiferentni (učenici mogu ovo da urade razvrstavanjem kartica ili stavljanjem oznake A, B ili V pored svake vrednosti).

Drugi korak:

Razmena u paru: učenici poredi svoje kategorije i potom analiziraju i obrazlažu jedan drugom prvu kategoriju (najvažnije vrednosti):

- Zašto sam izabrala/o ove vrednosti kao najvažnije?
- Šta ja konkretno činim da bih je ostvario/la?

- Šta je prepreka njihovom ostvarenju?

Diskusija (ceo razred):

- Da li su one vrednosti koje ste izabrali kao najvažnije za vas "Idealne" ili "stvarne" vrednosti - one kojih se stvarno držite, koje uslovljavaju vaše ponašanje?

Treći korak:

Parovi se spajaju tako da sada čine grupe od 4 ili 6 članova. Grupe se vraćaju početnoj listi od 20 vrednosti, i treba da izdvoje one vrednosti koje stoje u osnovi ljudskih prava.

Četvrti korak:

Ceo razred sajedno sa nastavnikom pokušava da dođe do konsenzusa (slaganja) oko "liste univerzalno prihvaćenih vrednosti" u sferi ljudskih prava.

Napomena nastavniku: Vrednost se definiše kao "nešto za čim vredi tragati, nešto što zaslužuje da se brani". **Ljudska prava su zasnovana na vrednosti ljudskog dostojanstva.** Kao "univerzalno prihvaćene vrednosti koje su u osnovi ljudskih prava" učenici će verovatno navesti na primer: jednakost, zdravlje, poštovanje drugog, odgovornost,.... Važno je u diskusiji istaći da ne postoji jednom za uvek uspostavljena lista "univerzalnih vrednosti", da ljudi pregovaranjem dolaze do saglasnosti o zajedničkim vrednostima da međunarodni ugovori i dogovori, kakve su konvencije i deklaracije o pravima čoveka i pravima deteta, predstavljaju rezultat takvih procesa. nastavnik na kraju najavljuje da će se na sledećim časovima detaljnije upoznati sa skupom vrednosti koje su istovremeno i ljudska prava/prava deteta.

VRSTE PRAVA I ODNOSI MEĐU PRAVIMA

|

|

Radionica: VRSTE PRAVA

CILJ:

Cilj ove radionice je da se učenici upoznaju sa sadržajem Konvencije o pravima deteta.

ZADACI:

- upoznavanje sa strukturom Konvencije o pravima deteta;
- upoznavanje pojedinih članova Konvencije o pravima deteta;
- uočavanje povezanosti pojedinih prava kroz aktivnost klasifikacije.

Materijal za rad:

- komplet 'Kartice prava' za svaku grupu;
- makaze, lepak, flomasteri i pakpapir za svaku grupu (ukoliko za to postoji mogućnost).

Prilozi:

- primerak Konvencije o pravima deteta za nastavnika;
- kopija nezvaničnog rezimea glavnih odredbi Konvencije o pravima deteta za svakog učenika i/ili primerak Brošure o pravima deteta.

OPIS AKTIVNOSTI:

Prvi korak:

Nastavnik pravi kraći uvod u kome učenicima pokazuje primerak Konvencije o pravima deteta, opisuje šta ona sadrži (*Uvod, članove koji iskazuju prava deteta, članove koji se odnose na usvajanje, primenu i praćenje primene Konvencije, oslanjajući se na tekst iz uvoda ovog Vodiča*) i navodi da će se kroz sledeće aktivnosti upoznati sa pravima koja Konvencija garantuje svoj deci.

Drugi korak:

Učenici sede po grupama i svaka grupa dobije jedan komplet 'Kartica prava'. Podele kartice među sobom i svako glasno pročita svoje kartice tako da svi članovi čuju sadržaj svih kartica.

Napomena:

Ukoliko postoji mogućnost da se obezbede makaze, lepak, flomasteri i pak-papir, svaka grupa sama seče kartice da bi u 4. koraku pravili poster. U suprotnom, nastavnik un-

apred pripremi onoliko isečenih kompleta kartica prava koliko ima manjih grupa.

Treći korak:

Učenici sada treba da spoje (stave na jedno mesto na pak-papiru) one kartice (prava) za koje misle da imaju nešto zajedničko, da spadaju u istu grupu.

Napomena:

Tokom odvijanja ovog dela aktivnosti, učenicima se kaže da mogu da premeštaju kartice iz jedne grupe u drugu, da menjaju ili dodaju nove grupe. Nastavnik ih podstiče da diskutuju, da se dogovaraju, organizuju i reorganizuju grupe sličnih prava i naglašava da ne postoji jedan tačan odgovor, već su svi odgovori dobri, i da neke kartice mogu ostati nerazvrstane.

Četvrti korak:

Kada završe sa razvrstavanjem, učenici treba da zalepe kartice na pak-papir (poster) po grupama i da imenuju svaku grupu. ('Razmislite sada kako biste nazvali svaku od tih grupa. Pođite od toga šta je zajedničko karticama/pravima u istoj grupi, šta ih povezuje, po čemu su slične.')

Napomena:

U slučaju da ne postoji mogućnost izrade postera lepljenjem kartica, učenici ispisuju na praznom listu papira nazive grupa i pripadajuće članove.

Peti korak:

Radionica se završava samo izlaganjem postera (klasifikacija) bez komentaranja i diskusije. Grupe dobijaju zadatak da za narednu radionicu pripreme malu prezentaciju svojih klasifikacija. Svaki učenik dobija primerak kopije neformalnih sažetaka članova iz Konvencije.

Napomena:

Ukoliko učenici nisu imali dovoljno vremena da tokom ovog časa završe svoje postere (klasifikacije), dobijaju (domaći) zadatak da radeći u svojim grupama završe zadatak i pripreme prezentaciju za narednu radionicu.

Materijal za rad:
KARTICE PRAVA

<p>Član 2. Sva prava primenjuju se na svu decu i sva deca će biti zaštićena od svih oblika diskriminacije.</p>	<p>Član 5. Država mora da poštuje prava i odgovornosti roditelja da obezbede detetu brigu i vaspitanje u skladu sa njegovim razvojnim mogućnostima.</p>
<p>Član 6. Svako dete ima pravo na život i država ima obavezu da obezbedi njegov opstanak i razvoj.</p>	<p>Član 7. Svako dete ima pravo na ime i državljanstvo, pravo da zna ko su mu roditelji i pravo na njihovo staranje.</p>
<p>Član 8. Država ima obavezu da štiti, i ukoliko je neophodno, da pruži pomoć u vraćanju identiteta detetu. To se odnosi na ime, državljanstvo i porodične veze.</p>	<p>Član 9. Dete ima pravo da živi sa svojim roditeljima, osim u slučaju kada je odvajanje od roditelja u najboljem interesu deteta. Dete ima pravo na održavanje kontakta sa oba roditelja ukoliko je odvojeno od jednog ili oba.</p>
<p>Član 10. Deca i roditelji imaju pravo da napuste bilo kojuczemlju, uključujući i sopstvenu, kao i da se vrate u nju radi spajanja porodice i održavanja veze roditelj-dete.</p>	<p>Član 11. Država ima obavezu da predupredi i pruža pomoć u rešavanju slučajeva otmice ili nevraćanja dece iz inostranstva, bilo da to čine roditelji ili neko drugo lice.</p>
<p>Član 12. Deca imaju pravo slobodnog izražavanja sopstvenog mišljenja i pravo da se njihovom mišljenju posveti dužna pažnja u svim pitanjima koja ih se tiču.</p>	<p>Član 13. Deca imaju pravo na slobodu izražavanja koja obuhvata slobodu da traže, primaju i daju informacije i ideje svih vrsta, bez obzira na granice.</p>
<p>Član 14. Deca imaju pravo na slobodu mišljenja, savesti i veroispovesti, uz odgovarajuće usmeravanje od strane roditelja.</p>	<p>Član 15. Deca imaju pravo na slobodu udruživanja i slobodu mirnog okupljanja.</p>
<p>Član 16. Deca imaju pravo na zaštitu od mešanja u</p>	<p>Član 17. Deca imaju pravo na pristup infor-macijama iz</p>

njihovu privatnost, porodicu, dom ili ličnu prepisku, kao i na zaštitu od napada na njihovu čast i ugled.	nacionalnih i međuna-rodnih izvora. Država će podsticati medije da šire informacije koje su korisne za decu, a preduzimati mere da ih zaštiti od štetnih materijala i informacija.
Član 18. Roditelji imaju zajedničku odgovornost za podizanje deteta i država im u tome pomaže. Država pruža odgovarajuću pomoć roditeljima u obavljanju dužnosti vaspitanja i obezbeđuje razvoj institucija, objekata i službi za brigu o deci.	Član 19. Država će zaštititi decu od svih oblika zanemarivanja i zlostavljanja od strane roditelja ili drugih lica i ustanoviće odgovarajuće programe prevencije i pružanja pomoći žrtvama.
Član 20. Deca bez porodice imaju pravo na posebnu zaštitu i na odgovarajuće staranje u drugoj porodici ili ustanovi, uz uvažavanje njihovog kulturnog porekla.	Član 21. U državama koje priznaju/dozvoljavaju usvojenje, ono će biti izvedeno u najboljem interesu deteta, pod nadzorom kompetentnih stručnjaka i sa merama zaštite za dete.
Član 22. Deca izbeglice, ili ona koja traže izbeglički status, imaju pravo na posebnu zaštitu.	Član 23. Invalidna i mentalno zaostala deca imaju pravo na specijalnu negu, vaspitanje i obrazovanje, koji će im pomoći da žive pun i dostojan život uz najviši mogući stepen samostalnosti i socijalne integracije.
Član 24. Sva deca imaju pravo na najviši mogući standard zdravlja i zdravstvene zaštite i rehabilitacije.	Član 25. Deca koju je država zbrinula radi staranja, zaštite ili lečenja njihovog mentalnog ili fizičkog zdravlja, imaju pravo na redovne provere tog lečenja i svih ostalih uslova od značaja za njihovo zbrinjavanje.
Član 26. Sva deca imaju pravo na	Član 27. Sva deca imaju pravo na

<p>socijalnu zaštitu, uključujući socijalno osiguranje.</p>	<p>životni standard primeren njihovom fizičkom, mentalnom, duhovnom, moralnom i socijalnom razvoju. Roditelji imaju primarnu odgovornost za pružanje adekvatnog životnog standarda deci, a države imaju obavezu da im u tome pruže pomoć.</p>
<p>Član 28. Deca imaju pravo na obrazovanje. Država obezbeđuje besplatno i obavezno osnovno obrazovanje, podstiče različite oblike srednjeg obrazovanja dostupne svima i omogućava svima sticanje visokog obrazovanja na osnovu sposobnosti. Disciplina u školi se sprovodi u skladu sa dečjim pravima i ljudskim dostojanstvom. Države podstiču međunarodnu saradnju u pitanjima obrazovanja.</p>	<p>Član 29. Obrazovanje treba da bude usmereno na razvoj ličnosti deteta, razvoj obdarenosti i fizičkih sposobnosti. Deca treba da budu pripremljena za aktivno učešće u društvenom životu i treba da nauče da poštuju svoju i kulture drugih naroda i grupa.</p>
<p>Član 30. Deca pripadnici manjinskih grupa imaju pravo na sopstvenu kulturu, jezik i religiju.</p>	<p>Član 31. Deca imaju pravo na odmor i rekreaciju, pravo na igru i učešće u kulturnim i umetničkim aktivnostima.</p>
<p>Član 32. Deca imaju pravo na zaštitu od ekonomske eksploatacije i rada koji štete njihovom zdravlju ili ometaju razvoj i obrazovanje.</p>	<p>Član 33. Deca imaju pravo na zaštitu od upotrebe droga i korišćenja u njihovoj proizvodnji i prometu.</p>
<p>Član 34. Deca imaju pravo na zaštitu od seksualnog iskorišćavanja i zloupotrebe, uključujući prostituciju i pornografiju.</p>	<p>Član 35. Države imaju obavezu da spreče nasilno odvođenje, prodaju ili trgovinu decom.</p>

<p>Član 37. Nijedno dete ne sme biti podvrgnuto mučenju, okrutnom postupku ili kazni, nezakonitom hapšenju i lišavanju slobode. Smrtna kazna i doživotna robija ne mogu se izricati deci ispod 18 godina. Dete u zatvoru ima pravo na pravnu i drugu pomoć i kontakt s porodicom.</p>	<p>Član 38. Deca ispod 18 godina ne mogu neposredno da učestvuju u oružanim sukobima, niti da budu regrutovana u vojsku. Deca pogođena oružanim sukobima imaju pravo na posebnu brigu i zaštitu.</p>
<p>Član 39. Deca, koja su bila izložena oružanim sukobima, mučenju, zanemarivanju, zloupotrebi ili eksploataciji, imaju pravo na psihički i fizički oporavak i socijalnu reintegraciju.</p>	<p>Član 40. Deca u sukobu sa zakonom imaju pravo da se s njima postupa na način koji podstiče osećanje dostojanstva i vrednosti i koji ima za cilj da im pomogne da preuzmu konstruktivnu ulogu u društvu.</p>

Prilog:

KONVENCIJA O PRAVIMA DETETA Nezvanični rezime glavnih odredbi

PREAMBULA

Preambula podseća na osnovne principe Ujedinjenih nacija i posebne odredbe određenih, relevantnih ugovora i deklaracija o ljudskim pravima. Ona potvrđuje da je deci, usled njihove osetljivosti, potrebna posebna briga i zaštita i posebno ističe primarnu ulogu porodice u nezi i zaštiti deteta. U njoj se takođe reafirmiše: neophodnost pravne i druge zaštite deteta pre i posle rođenja, važnost poštovanja kulturnih vrednosti zajednice iz koje dete potiče i vitalna uloga međunarodne saradnje u zaštiti prava deteta.

(1) Definicija deteta

Detetom se smatra osoba ispod 18 godina, ukoliko se zakonom date države punoletstvo ne stiće ranije.

(2) Nediskriminacija

Sva prava primenjuju se na svu decu bez diskriminacije. Države imaju obavezu da štite decu od svih oblika diskriminacije i da preduzimaju pozitivne akcije u cilju promocije njihovih prava.

(3) Najbolji interesi deteta

Svi postupci koji se tiču deteta preduzimaće se u skladu sa njegovim najboljim interesima. Države će obezbediti odgovarajuću brigu o detetu u slučaju kada roditelji ili staratelji to ne čine.

(4) Ostvarivanje prava

Države moraju da učine sve što je u njihovoj moći da bi se prava predviđena ovom Konvencijom ostvarila.

(5) Prava i obaveze roditelja u odnosu na razvojne mogućnosti deteta

Države moraju poštovati prava i odgovornost roditelja, odnosno proširene porodice, da usmeravaju i savetuju dete u vezi njegovih prava, shodno njegovim razvojnim mogućnostima.

(6) Opstanak i razvoj

Svako dete ima neotuđivo pravo na život, a država ima obavezu da obezbedi njegov opstanak i razvoj.

(7) Ime i državljanstvo

Dete ima pravo na ime od rođenja. Dete ima pravo na sticanje državljanstva i, ukoliko je moguće, pravo da zna svoje roditelje i da bude čuvano od strane roditelja.

(8) *Očuvanje identiteta*

Država ima obavezu da štiti i ukoliko je potrebno obezbedi ponovno uspostavljanje svih bitnih aspekata detetovog identiteta. To uključuje ime, državljanstvo i porodične veze.

(9) *Odvajanje od roditelja*

Dete ima pravo da živi sa svojim roditeljima, osim u slučaju kada se u odgovarajućem postupku oceni da je odvajanje od roditelja u najboljem interesu deteta. Dete ima pravo da održava kontakt sa oba roditelja ukoliko je odvojeno od jednog od njih ili od oba roditelja.

(10) *Spajanje porodice*

Deca i njihovi roditelji imaju pravo da napuste bilo koju zemlju i da uđu u svoju zemlju u cilju spajanja porodice ili održavanja odnosa između dece i roditelja.

(11) *Nezakonito prebacivanje i nevraćanje dece*

Država ima obavezu da predupredi kidnapovanje i zadržavanje dece u inostranstvu, bilo da to radi roditelj ili neko drugi i da u tim slučajevima preduzima odgovarajuće mere.

(12) *Izražavanje mišljenja*

Dete ima pravo na slobodno izražavanje sopstvenog mišljenja i pravo da se njegovo mišljenje uzme u obzir u svim stvarima i postupcima koji ga se neposredno tiču.

(13) *Sloboda izražavanja*

Dete ima pravo da slobodno izražava svoje poglede, da traži, prima i saopštava informacije i ideje svih vrsta i na razne načine, bez obzira na granice.

(14) *Sloboda misli, savesti i veroispovesti*

Država će poštovati pravo deteta na slobodu misli, savesti i veroispovesti i pravo i obavezu roditelja da ih u tome usmeravaju.

(15) *Sloboda udruživanja*

Deca imaju pravo na slobodu udruživanja i slobodu mirnog okupljanja.

(16) *Zaštita privatnosti*

Deca imaju pravo na zaštitu od mešanja u njihovu privatnost, dom, porodicu i ličnu prepisku i pravo na zaštitu svoje časti i ugleda.

(17) *Pristup odgovarajućim informacijama*

Država će obezbediti da deca imaju pristup informacijama i materijalima iz različitih izvora. Država će podsticati sredstva javnog informisanja da šire informacije od društvene i kulturne koristi za dece i preduzimati mere da decu zaštiti od štetnih informacija i materijala.

(18) *Odgovornost roditelja*

Oba roditelja imaju zajedničku odgovornost za podizanje deteta. Država će pružiti pomoć roditeljima u ostvarivanju odgovornosti za podizanje dece i obezbediti razvoj ustanova, kapaciteta i službi za zaštitu i brigu o deci.

(19) *Zaštita od zlostavljanja i zanemarivanja*

Država će zaštititi dete od svih oblika maltretiranja dok je pod brigom roditelja ili drugih osoba koje se o njemu brinu i uspostaviće odgovarajuće programe prevencije i pomoći žrtvama zlostavljanja.

(20) *Zaštita dece bez roditelja*

Država je obavezna da obezbedi posebnu zaštitu deci lišenoj roditeljskog staranja i da osigura smeštaj takve dece u odgovarajuće alternativne porodice ili ustanove. U zbrinjavanju dece lišene roditeljskog staranja dužna pažnja će biti posvećena detetovom kulturnom poreklu.

(21) *Usvojenje*

U zemljama koje priznaju i dopuštaju usvojenje ono će biti izvedeno u skladu sa najboljim interesom deteta i to samo uz saglasnost nadležnih vlasti i uz mere zaštite deteta.

(22) *Deca izbeglice*

Dete izbeglica ili dete koje traži izbeglički status ima pravo na posebnu zaštitu. Država ima obavezu da saraduje sa odgovarajućim organizacijama koje pružaju takvu zaštitu i pomoć.

(23) *Invalidna i deca ometena u razvoju*

Mentalno ili fizički nesposobno dete ima pravo na posebnu negu, obrazovanje i osposobljavanje za rad, koji će mu obezbediti potpun i dostojan život i postizanje za njega najvišeg stepena samostalnosti i socijalne integracije.

(24) *Zdravlje i zdravstvena zaštita*

Dete ima pravo na najviši mogući standard zdravlja i zdravstvene zaštite. Države će posvetiti posebnu pažnju primarnoj zdravstvenoj zaštiti i prevenciji, zdravstvenom prosvetivanju i smanjenju smrtnosti odojčadi i dece. U

tom smislu države će se uključiti u međunarodnu saradnju i težiti da nijedno dete ne bude lišeno mogućnosti efikasne zdravstvene zaštite.

(25) *Periodična provera postupka*

Dete koje je država zbrinula radi staranja, zaštite ili lečenja ima pravo na periodičnu proveru postupka i uslova.

(26) *Socijalna zaštita*

Dete ima pravo na socijalnu zaštitu uključujući socijalno osiguranje.

(27) *Životni standard*

Svako dete ima pravo na životni standard koji odgovara njegovom fizičkom, mentalnom, duhovnom, moralnom i socijalnom razvoju. Roditelji imaju primarnu odgovornost da detetu obezbede adekvatan životni standard. Obaveza države je da pomogne i osigura da roditelji tu svoju odgovornost ispunjavaju. Ova obaveza države može uključivati materijalnu pomoć roditeljima i deci.

(28) *Obrazovanje*

Dete ima pravo na obrazovanje. Država je obavezna da osigura besplatno i obavezno osnovno obrazovanje, podstiče različite oblike srednjeg obrazovanja dostupne svima i omogući pristup višem obrazovanju u skladu sa sposobnostima deteta. Školska disciplina će se sprovoditi u skladu sa pravima deteta i uz poštovanje njegovog dostojanstva. Država će se uključiti u međunarodnu saradnju u cilju ostvarivanja ovog prava.

(29) *Ciljevi obrazovanja*

Obrazovanje će imati za cilj razvoj detetove ličnosti, talenata i mentalnih i fizičkih sposobnosti do njihovih krajnjih mogućnosti. Obrazovanje će pripremati dece za aktivan život u slobodnom društvu i negovati kod njega poštovanje prema roditeljima, njegovom kulturnom poreklu, jeziku i vrednostima kao i poštovanje prema kulturnom poreklu i vrednostima drugih.

(30) *Dete pripadnik manjine*

Deca pripadnici etničkih manjina i domorodačkog stanovništva imaju pravo da uživaju sopstvenu kulturu, da ispedaju svoju veru i da koriste svoj jezik.

(31) *Slobodno vreme, rekreacija i kulturne aktivnosti*

Dete ima pravo na odmor, igru, slobodno vreme i učešće u kulturnim i umetničkim aktivnostima.

(32) *Dečji rad*

Dete ima pravo na zaštitu od rada koji ugrožava njegovo zdravlje, obrazovanje ili razvoj. Država će propisati minimalnu starost za zapošljavanje i regulisati uslove rada.

(33) *Zloupotreba droga*

Deca imaju pravo na zaštitu od upotrebe narkotika i psihotropnih droga. Države imaju obavezu da spreče upotrebu dece u proizvodnji i prometu droga.

(34) *Seksualno iskorišćavanje*

Država će zaštititi decu od seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja, uključujući prostituciju i pornografiju.

(35) *Otmica i trgovina decom*

Država je obavezna da preduzme sve odgovarajuće mere da spreči otmicu, prodaju i trgovinu decom.

(36) *Drugi oblici iskorišćavanja*

Dete ima pravo na zaštitu od bilo kog vida iskorišćavanja, štetnog po njegovu dobrobit, pored onih navedenih u članovima 32, 33 i 34.

(37) *Mučenje i lišenje slobode*

Nijedno dete ne sme biti podvrgnuto mučenju, okrutnom postupku ili kažnjavanju niti nezakonitom hapšenju i lišavanju slobode. Ni smrtna kazna ni doživotni zatvor bez mogućnosti oslobađanja, neće biti dosuđeni za prekršaje koje učine osobe ispod 18 godina starosti. Svako dete lišeno slobode odvajaju se od odraslih, sem ako se ne smatra da je to u najboljem interesu deteta; ima pravo na pravnu i drugu pomoć i pravo da održava kontakt sa svojom porodicom.

(38) *Oružani sukobi*

Strane ugovornice preduzimaju sve praktično izvodljive mere kako deca ispod 18 godina ne bi neposredno učestvovala u oružanim sukobima. Deca ispod 18 godina ne mogu biti regrutovana u oružane sukobe. Države će takođe osigurati zaštitu i brigu o deci pogođenoj oružanim sukobima, kako je to predviđeno međunarodnim pravom.

(39) *Oporavak*

Država ima obavezu da obezbedi odgovarajući fizički i psihički oporavak i socijalnu reintegraciju dece koja su žrtve oružanih sukoba, mučenja, zanemarivanja, iskorišćavanja ili zlostavljanja.

(40) *Maloletničko pravosuđe*

Dete koje je u sukobu sa zakonom ima pravo na postupak kojim se podstiče njegovo dostojanstvo i osećanje lične vrednosti, koji vodi računa o njegovom uzrastu i koji vodi njegovoj socijalnoj reintegraciji. Dete ima pravo na pravnu i drugu pomoć u cilju svoje odbrane. Sudski postupak i smeštaj u kaznene institucije biće izbegnut kada god je to moguće.

(41) *Poštovanje najviših standarda*

Ukoliko su standardi dečjih prava važećih nacionalnih i međunarodnih zakona viši od onih koje ova Konvencija predviđa, primenjivaće se viši standardi.

(42) *Upoznavanje sa Konvencijom*

Strane ugovornice imaju obavezu da sa pravima sadržanim u ovoj Konvenciji upoznaju kako odrasle tako i decu.

Primena i stupanje na snagu

Odredbe članova 43 do 54 predviđaju:

- (I) Ustanovljenje Komiteta za prava deteta, sastavljenog od 10 eksperata, koji će razmatrati izveštaje članica Konvencije, nakon 2, odnosno svakih 5 godina po ratifikaciji Konvencije. Konvencija stupa na snagu pošto je prvih 20 država ratifikuje.
- (II) Države su obavezne da svoje izveštaje učine dostupnim najširoj javnosti svojih zemalja.
- (III) Komitet za prava deteta može predložiti da se obave posebne studije o pitanjima dečjih prava i može svoje procene izveštaja podneti na uvid svakoj strani ugovornici u Generalnoj skupštini UN.
- (IV) Radi "podsticanja efikasne primene Konvencije i unapređivanja međunarodne saradnje", specijalizovane agencije UN, kao što su: UNESKO, UNICEF, Svetska zdravstvena organizacija, imaju pravo da prisustvuju sednicama Komiteta za prava deteta. Ove organizacije kao i druga nadležna tela, uključujući nevladine organizacije sa konsultativnim statusom pri Ujedinjenim nacijama, mogu pružiti dragocene informacije ili savet u cilju optimalne primene Konvencije.

Radionica: ODNOSI MEĐU PRAVIMA

CILJ:

Cilj ove radionice je da učenici dođu do produbljenije analize i razumevanja međusobne povezanosti i nedeljivosti prava.

ZADACI:

- uočavanje povezanosti među pravima;
- uočavanje nedeljivosti prava;
- upoznavanje s osnovnim principima Konvencije o pravima deteta.

Prilozi:

- ''Vrste prava'' za svakog učenika;
- ''Osnovni principi'' za svakog učenika.

OPIS AKTIVNOSTI:

Prvi korak:

Nadovezujući se na završnu aktivnost iz prethodne radionice, nastavnik poziva jednu po jednu grupu da pokažu svoj poster (klasifikaciju) i da ukratko predstavljaju svoju klasifikaciju.

Drugi korak:

Nastavnik naglašava da ne postoje ''tačne'', ''bolje'' ili ''lošije'' klasifikacije i da im je ova aktivnost poslužila da se bolje upoznaju sa pravima koja im Konvencija garantuje. Nastavnik može da navede i neke uobičajene klasifikacije (vidi tekst iz Uvoda ovog Vodiča), a kao primer jedne od njih svakom učeniku daje prilog ''Vrste prava''.

Treći korak:

Nastavnik sada poziva učenike da pronađu vezu među pojedinim pravima, iako su razvrstana u različite grupe. Nastavnik bira jedno pravo (na primer, pravo na obrazovanje) i traži da učenici označe sva ona prava (povežu kartice crtajući na posteru/klasifikaciji) koja treba da budu ostvarena da bi dete moglo da uživa navedeno pravo, odnosno čije kršenje može da ometa ostvarivanje datog prava (na primer, pravo da se leče ako su bolesni, pravo na svoj jezik, pravo na životni standard, pravo na zaštitu od diskriminacije...).

Učenici mogu pojedinačno da izlaze i da na posteru/klasifikaciji crtaju veze među pravima ili da daju predloge na osnovu kojih nastavnik povezuje prava. Svaki predlog se obrazlaže (nastavnik pita ''zašto su ta prava povezana'', traži da daju primere) i diskutuje (ostala deca mogu da iznose svoje slaganje ili neslaganje).

Četvrti korak:

Nastavnik rezimira radionicu sledećom konstatacijom: ''Iako često grupišemo prava po sličnosti u pojedine grupe/kategorije (da bi ih lakše zapamtili i da bi se lakše radilo sa pravima), sva su prava važna i u suštini povezana. Unatoč tome, postoje četiri prava koja se zbog svog značaja izdižu na nivo osnovnih principa.

Nijedno drugo pravo iz Konvencije ne može u potpunosti da se uživa ukoliko ova četiri prava nisu ostvarena, a to su:

- pravo na učešće (participaciju),
- pravo na život, opstanak i razvoj,
- pravo na uvažavanje najboljeg interesa deteta,
- pravo na nediskriminaciju.''

Na kraju svaki učenik dobija primerak priloga ''Osnovni principi''.

Predlog za dalji rad:

Učenici prave intervju s decom i mladima iz okoline na temu ''Koje ti je pravo naročito važno?''. Dete koje intervjuišu prethodno moraju informisati o pravima koja mu pripadaju, a zatim ga pitati koje je njemu najvažnije (ili koja 3 su mu najvažnija). Pojedinačni intervjui mogu služiti za izadu zajedničkog postera ili referata.

Prilog:

VRSTE PRAVA

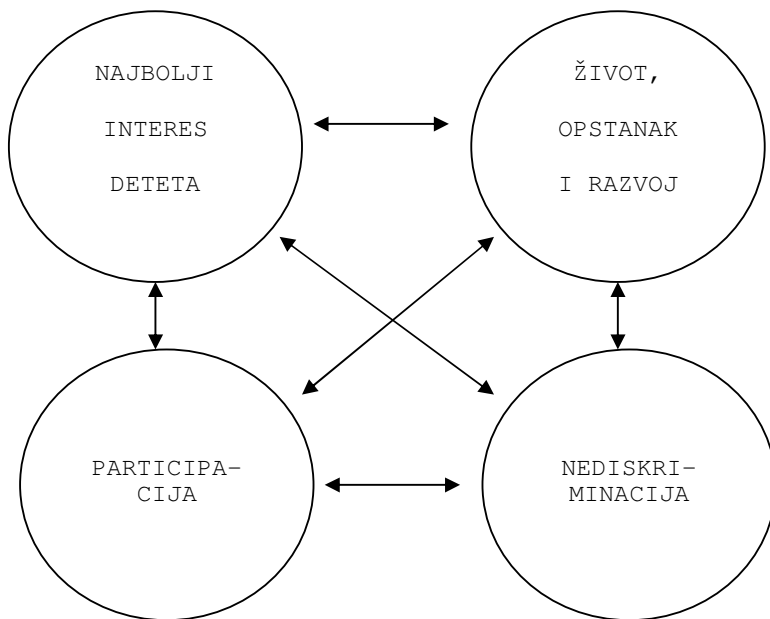
PRAVA NA PREŽIVLJAVANJE obuhvataju: pravo na život i pravo na zadovoljavanje osnovnih, egzistencijalnih potreba (na primer, pravo na životni standard).

PRAVA NA RAZVOJ uključuju sve one stvari koje su neophodne za normalan i potpun razvoj svih potencijala deteta (na primer, pravo na obrazovanje).

ZAŠTITNA PRAVA traže da deca budu zaštićena od svih oblika diskriminacije, zloupotrebe, zanemarivanja i zlostavljanja (na primer, zaštita od mučenja i okrutnog postupanja).

PARTICIPATIVNA PRAVA garantuju deci mogućnost da budu aktivni učesnici u svom životu i razvoju i životu zajednice i da shodno uzrastu budu uključeni u odlučivanja o stvarima koje ih se neposredno tiču (na primer, pravo na slobodno izražavanje sopstvenog mišljenja).

Prilog:
OSNOVNI PRINCIPI

Radionica: SUKOB PRAVA

CILJ:

Ova radionica ima za cilj da učenici steknu uvid da ostvarivanje različitih prava može biti izvor sukoba.

ZADACI:

- sticanje uvida da postoje situacije kada prava raličitih osoba dolaze u sukob, kao i situacije u kojima su u sukobu dva prava jedne osobe;
- osposobljavanje za razumevanje uzroka sukoba i razvijanje spremnosti da se traga za konstruktivnim rešenjima.

Materijal za rad:

- po jedna kopija započetog stripa za svaku grupu;
- komplet kartica prava za svaku grupu;
- "Rešavanje sukoba u 4 koraka" za svaku grupu.

Prilog:

- ''Sukob prava'' za svakog učenika.

OPIS AKTIVNOSTI:

Prvi korak:

Učenici su podeljeni u grupe. Svaka grupa dobija po jedan započeti strip koji prikazuje sukob prava. Imaju zadatak da analiziraju situaciju sa stripa i uoče o sukobu kojih prava je reč. Da bi odredili prava u sukobu pomažu im kompleti kartica prava.

Drugi korak:

Učenici se podsećaju saznanja koja već imaju o rešavanju sukoba i dobijaju zadatak da, radeći u grupi, završe strip pokušavajući da reše prikazan sukob. U tome im pomaže lista "Rešavanje sukoba u 4 koraka".

Treći korak:

Predstavnik svake grupe izlaže završeni strip i objašnjava ostalima sukob kojih prava su uočili. Ostali komentarišu prikazanu situaciju, dopunjavaju odgovor o tome koja su sve prava u sukobu i komentarišu način rešavanja sukoba. Nastaje izložba rešenih stripova.

Četvrti korak:

Nastavnik poziva na razgovor o iskustvima učenika sa situacijama sukoba prava kako bi ih naveo da razumeju da

se sukobi prava dve osobe ili više prava jedne osobe često sreću, da je teško ostvariti sva prava, ali da u takvim situacijama treba tragati za konstruktivnim rešenjima i rukovoditi se opštim principima traganja za uzrocima sukoba i nenasilnog rešavanja sukoba, kao i opštim principima Konvencije (najbolji interes deteta, život, opstanak i razvoj, participacija, nediskriminacija):

- Setite se situacije kada ste vi sa nekim, odraslim ili vršnjakom, bili u situaciji da su vaša prava bila sukobljena. O kojim pravima je bilo reč? Da li je bilo moguće rešiti sukob tako da prava obe osobe budu poštovana.?

- Jeste li nekada bili u situaciji u kojoj su dva ili više prava jedne osobe (vas ili nekog pored vas) bila u sukobu? Čime se možemo rukovoditi u takvim situacijama?

Na kraju svaki učenik dobija primerak priloga ''Sukob prava''.

Predlog za dalji rad:

Pisanje priče, pravljenje ilustracije ili stripa koji govore o situaciji iz njihovog života nekoga koga poznaju kada su njihova različita prava i obaveze bili u sukobu.

STRIP

Materijal za rad:

REŠAVANJE SUKOBA U 4 KORAKA

Prvi korak:

Razmislite dobro šta osobe u sukobu stvarno žele i koja su njihova prava. Stavite se na mesto jedne, pa onda druge osobe.

Drugi korak:

Šta vam se sada čini, u čemu je problem?
Šta je stvarno uzrok sukoba?

Treći korak:

Sada kada znate problem, pokušajte da smislite što više različitih rešenja.

Četvrti korak:

Analizirajte rešenja i odaberite ono koje obezbeđuje najviši stepen poštovanja prava učesnika u sukobu.

Prilog:

SUKOB PRAVA

Ljudi imaju međusobno različite želje, uverenja i ideje, prihvataju različite vrednosti... Zato je neizbežno da dolazi do sukoba. Postoje različite vrste sukoba, zavisno od toga ko je u sukob uključen (sukobi između pojedinaca, unutar grupa, između grupa, između nacija...), važnosti za pojedince i grupe, uzroka nastanka sukoba...

Nekada više osoba ili grupa žele isti objekat, materijal, sirovine, ili neku drugu stvar materijalne prirode... Tada se javljaju *sukobi oko stvari*. Jedna od vrsta sukoba su oni koji nastaju kada su povređena ili nisu uzeta u obzir nečija osećanja. *Sukobi oko osećanja* naročito mogu da povrede (posebno mlade) jer podrazumevaju nezadovoljavanje potrebe za poštovanjem, pažnjom ljubavlju... Različita verovanja i vrednosti koje imaju pojedinci ili grupe mogu biti uzrok *sukoba oko ideja*. Tipični su oni koji proističu iz kulturnih, religijskih i političkih razlika.

Jedna od vrsta sukoba su ***sukobi prava***. Do njih dolazi kada su prava jedne osobe u sukobu s pravima druge, ili kada različiti ljudi različito tumače jedno isto pravo. Situacije u kojima se može zapaziti ovakav odnos prava su veoma česte i neizbežne i zato su važne za ostvarivanje prava. Da bi se one rešavale u korist poštovanja prava, moramo imati na umu opšte principe za rešavanje konflikata.

Kada rešavamo sukobe:

- analizirajmo okolnosti u kojima je do sukoba došlo,
- otkrijmo prave uzroke sukoba,
- ne odlažimo problem, već ga trajno rešimo
- proverimo da li je rešenje realno,
- proverimo da li su rešenjem zadovoljne obe strane
- ne očekujmo da će nam problem rešiti neko drugi, već tražimo rešenje s onim s kim smo u sukobu.

U ovakvoj situaciji osim opštih okolnosti i uzroka sukoba, potrebno je da uočimo i o kojim pravima je reč i da se pri rešavanju sukoba rukovodimo opštim načelima Konvencije UN o pravima deteta (najbolji interes, život, opstanak i razvoj, participacija, nediskriminacija). Na sličan način ćemo rešavati konfliktne situacije u kojima dolazi do sukoba više prava jedne osobe (nas samih ili

osobe s kojom smo u kontaktu) kada zadovoljavanje jednog prava na neki način ometa zadovoljavanje drugog.

Radionica: DEČJA I LJUDSKA PRAVA

CILJ:

Cilj ove radionice je sinteza do sada stečenih znanja kroz produbljivanje razumevanja odnosa ljudskih i dečjih prava, odnosno razumevanje značaja normi i propisa u unapređenju i zaštiti ljudskih/dečjih prava.

ZADACI:

- uočavanje veza između ljudskih i dečjih prava;
- uočavanje značaja normi i propisa u unapređenju i zaštiti ljudskih/dečjih prava;
- podsticanje razumevanja mehanizama za zaštitu i unapređenje ljudskih/dečjih prava.

OPIS AKTIVNOSTI:

Scenario ove radionice nije unapred određen. Odluku o izboru aktivnosti nastavnik može doneti na osnovu vlastite procene o tome koji od sadržaja bi za tu konkretnu grupu učenika bio korisniji, odnosno nastavnik može i same učenike da pita koje od ponuđenih aktivnosti bi njih više interesovale.

Jedna od aktivnosti stavlja naglasak na produbljenje razumevanje odnosa ljudskih i dečjih prava, a druga je fokusirana na uočavanje značaja normi i propisa u zaštiti i unapređenju ljudskih/dečjih prava.

Prva predložena aktivnost

Učenici su podeljeni u manje grupe i iz kutije/šešira izvlače po jednu karticu prava (jedan komplet kartica prava nastavnik ravnomerno podeli manjim grupama) i diskutuju o tome *da li je ovo pravo specifično vezano samo za decu, odnosno, da li se to pravo odnosi i na odrasle*. (Npr. pravo na obrazovanje: *da li i odrasli imaju pravo na obrazovanje, zašto, kako se ono ostvaruje, itd.*)

Nakon diskusije u manjim grupama izveštači iznose zaključke. Diskusiju u velikoj grupi voditi ka osveščivanju potrebe za izdvajanjem posebnih prava deteta:

- Da li su sva prava deteta ujedno i ljudska prava?
- Zašto je bilo potrebno da se prava deteta posebno izdvoje? Šta je to što je doprinelo takvoj odluci?

Napomena:

Završnom sintezom se ponovo ističe da su dečja prava ljudska prava. Sa stanovišta ljudskih prava dete je bilo zaštićeno u okviru postojećih sistema prava i prakse. Međutim, pokazalo da se da to nije dovoljno pa dolazi do uobličavanja ideje o izdvajanju posebnih prava deteta. Ta ideja je stara oko stotinak godina, međutim sve usvojene norme i propisi su odražavale shvatanje o detetu kao slabom, nejakom i nezrelom ljudskom biću koje su potrebni posebna zaštita i nega, što samo odrasli mogu da obezbede na način koji oni procene kao najbolji. Tek posle drugog svetskog rata dolazi do promene stava koje rezultira Konvencijom o pravima deteta. Njen sadržaj odražava shvatanje po kojima dete nije samo objekat zaštite već i nosilac prava tj. zahteva. Dete kao ljudsko biće ima pravo na jednakost, a to pravo pre svega može da ostvari aktivnim učešćem u životu. Dete ulazi u centar zbivanja koja se njega tiču i u njima učestvuje aktivno, izražavajući svoje mišljenje u skladu sa svojim razvojnim mogućnostima. (Izvodi iz uvodnog teksta ''Ljudska prava i prava deteta'')

Druga predložena aktivnost

Učenici su podeljeni u manje grupe i razgovaraju o tome:

- kako međunarodni dokumenti, norme i propisi kojima se regulišu ljudska i dečja prava mogu da utiču na zaštitu i unapređenje istih,
- šta je potrebno da bi se ono što je sadržano u normama/pro-pisima ostvarilo u stvarnom životu?

Izveštači iz manjih grupa iznose zaključke do kojih su došli u diskusiji. U zavisnosti od toga šta je izneseno kao zaključak, nastavnik može da podstiče diskusiju u velikoj grupi sledećim pitanjima:

- Da li je potrebno da zakoni jedne države budu usklađeni sa međunarodnim dokumentima?
- Da li su zakoni dovoljni? Osim zakona šta je potrebno da bi se unapredilo stanje u životu/praksi?
- Kako nama ovakvi dokumenti mogu pomoći? Da li time što znamo koja su prava zagarantovana možemo i sami doprineti njihovom ostvarenju? Kako?

Napomena:

Suština završne diskusije vezana je za činjenicu da su zakoni / propisi / ugovori / međunarodni dokumenti neophodna osnova za uređivanje odnosa u jednom društvu, ali da njihova primena zahteva mnogo više. Odgovornost za primenu zakona se deli na različite grupe u društvu o

čemu će detaljnije biti više reči u narednom bloku radionica.

ZADACI ZA VEŽBANJE - Poznavanje Konvencije i zastupljenost u štampi

Učenici dobijaju zadatak da do sledećeg časa obave ispitivanje poznatih osoba (rođaci, prijatelji, drugi učenici) o tome koliko poznaju Konvenciju o pravima deteta i istražuju da li je i na koji način tematika prava zastupljena u dnevnoj i omladinskoj štampi. Naredni čas posvećuje se prikazu i analizi njihovih nalaza čime se ujedno i završava blok ''Vrste prava i odnosi među pravima''.

PRAVA I ODGOVORNOSTI

|

|

Radionica: ODGOVORNOST ODRASLIH I i II

CILJ:

Cilj ove radionice je da učenici uoče postojanje i način raspoređivanja odgovornosti za poštovanje prava među različitim kategorijama odraslih.

ZADACI:

- uočavanje postojanja odgovornosti svih odraslih za poštovanje prava dece i mladih;
- upoznavanje različitih tipova odgovornosti odraslih;
- razumevanje povezanosti odgovornosti za poštovanje prava deteta i uloge koju odrasli ima (specifičnosti odgovornosti roditelja, nastavnika, zaposlenih u medijima, zaposlenih u držav-nim organima...);
- razumevanje načina raspoređivanja odgovornosti među različitim kategorijama odraslih.

Materijal za rad:

- Kartice "Odgovornosti nastavnika" (za jednu polovinu grupa);
- Kartice "Odgovornosti roditelja" (za drugu polovinu grupa).

Prilog:

- "Ko je odgovoran" za svaku grupu.

OPIS AKTIVNOSTI:

Napomena:

Opis aktivnosti, tj. predviđeni koraci za ove dve radionice prikazani su kao jedinstvena celina. Nastavnik sam procenjuje, u zavisnosti od dinamike rada grupa, kojim korakom se završava prvi, odnosno, počinje drugi čas.

Prvi korak:

Radi se grupno. Polovina grupa dobija po jednu karticu "Odgovornosti nastavnika", a druga polovina po jednu karticu "Odgovornosti roditelja". Učenici imaju zadatak da u okviru manjih grupa pročitaju pravo sa kartice, porazgovaraju o odgovornostima roditelja ili nastavnika (zavisno od kartice koju su dobili) vezanim za to pravo i dopune karticu navodeći bar tri odgovornosti tipičnih za pravo sa kartice.

Napomena:

Moguće je svim grupama dati kartice sa istim pravom, ali različitom grupom odraslih o čijoj odgovornosti razmišljaju, ili pak podeliti učenike na paran broj grupa tako da za svako pravo neka grupa navodi odgovornosti roditelja, a druga odgovornosti nastavnika.

Drugi korak:

Predstavnici grupa saopštavaju svoje odgovore, a nastavnik ih u beleži na tabli.

Treći korak:

Kroz diskusiju se analiziraju i dopunjuju grupni odgovori, upoređuje odgovornost roditelja i nastavnika i nastoji da učenici razumeju da za svako pravo postoji i odgovornost roditelja i odgovornost nastavnika, da odgovornost roditelja proističe iz njihove biološke uloge i moralnih razloga, a odgovornost nastavnika osim iz moralnih proističe i iz profesionalnih razloga. U vođenju diskusije nastavnik može postavljati pitanja:

- Mogu li ostali da se sete još neke odgovornosti te grupe (roditelja ili nastavnika) vezane za pomenuto pravo?
- Šta je zajedničko za odgovornost roditelja i nastavnika? Ima li nekih razlika? Zbog čega su roditelji odgovorni? A zbog čega nastavnici? Da li odgovornost nastavnika potiče iz još nekih razloga osim moralnih?

Četvrti korak:

Diskusija se proširuje na razmatranje odgovornosti odraslih uopšte, uz nastojanje da učenici razumeju da je odgovornost raspoređena na različite grupe odraslih i da se od svih njih može očekivati i zahtevati odgovornost za poštovanje dečjih prava kao i da je država (odnosno pre svega učesnici zakonodavne, izvršne i sudske vlasti) direktno odgovorna kao potpisnik Konvencije UN o pravima deteta.

- Ko je još odgovoran za poštovanje ovih prava osim roditelja i nastavnika? Ko je još obavezan da obezbedi poštovanje i zaštitu ostalih prava deteta? Zašto?
- Kakva je uloga zaposlenih u medijima za poštovanje prava deteta? Kakva je uloga zaposlenih u sudstvu, policiji, zdravstvu... Kakva je odgovornost predstavnika političkih partija?
- Kakva je uloga članova vlade? Iz čega proističe njihova odgovornost?

Peti korak:

Na osnovu analize odgovora koje su učenici davali u ranijim koracima i (po potrebi) primera koje navodi nastavnik, zaključuje se o tipičnim tipovima odgovornosti odraslih: informisanost i obrazovanje, zaštita i poštovanje prava. Pitanje za disusiju:

- Koje su tipične odgovornosti odraslih?

Napomena:

U rezimiranju nastavniku pomaže lista "Odgovornosti dece i odraslih" (koju učenici dobijaju kao prilog tek sledećeg časa). Takođe, nastavnik koristi i tekst iz uvoda priručnika (Ljudska prava i prava deteta - Obaveze država).

Predlog za dalji rad:

Svaka grupa dobija priloga "Ko je odgovoran" i grupni domaći zadatak da zajednički popune listu nabrajajući sve koje smatraju posebno odgovornim za svako od navedenih prava i porazgovaraju o načinu ispoljavanja te odgovornosti. Na sledećem času ove liste mogu biti povod za početak razgovora o tome da li je neko naveo i decu kao odgovorne za neko od prava.

Prilog:

Kartice: ODGOVORNOSTI NASTAVNIKA

Deca imaju pravo na zaštitu od upotrebe droga i korišćenja u njihovoj proizvodnji i prometu.

Odgovornosti nastavnika u vezi sa tim pravom su:

-
-
-

Deca imaju pravo na slobodu mišljenja, savesti i veroispovesti uz odgovarajuće usmeravanje od strane roditelja.

Odgovornosti nastavnika u vezi sa tim pravom su:

-
-
-

Deca imaju pravo na zaštitu od mešanja u njihovu privatnost, porodicu, dom i ličnu prepisku, kao i na zaštitu od napada na njihovu čast i ugled.

Odgovornosti nastavnika u vezi sa tim pravom su:

-
-
-

Deca imaju pravo na zaštitu od seksualnog iskorišćavanja i zlorupotrebe, uključujući prostituciju i pornografiju.

Odgovornosti nastavnika u vezi sa tim pravom su:

- -
  -
-

Materijal za rad:

Kartice: ODGOVORNOSTI RODITELJA

Deca imaju pravo na zaštitu od upotrebe droga i korišćenja u njihovoj proizvodnji i prometu.

Odgovornosti roditelja u vezi sa tim pravom su:

-
-
-

Deca imaju pravo na slobodu mišljenja, savesti i veroispovesti uz odgovarajuće usmeravanje od strane roditelja.

Odgovornosti roditelja u vezi sa tim pravom su:

-
-
-

Deca imaju pravo na zaštitu od mešanja u njihovu privatnost, porodicu, dom i ličnu prepisku, kao i na zaštitu od napada na njihovu čast i ugled.

Odgovornosti roditelja u vezi sa tim pravom su:

-
-
-

Deca imaju pravo na zaštitu od seksualnog iskorišćavanja i zlorupotrebe, uključujući prostituciju i pornografiju.

Odgovornosti roditelja u vezi sa tim pravom su:

- -
  -
-

Materijal za dalji rad:

KO JE ODGOVORAN?

DEČJA PRAVA

KO JE ODGOVORAN

Deca imaju pravo na odmor i rekreaciju, pravo na igru i učešće u kulturnim i umetničkim aktivnostima.

Deca imaju pravo na slobodu udruživanja i slobodu mirnog okupljanja.

Deca imaju pravo na zaštitu od mešanja u njihovu privatnost, porodicu, dom ili ličnu prepisku, kao i na zaštitu od napada na njihovu čast i ugled.

Deca imaju pravo na slobodu mišljenja, savesti i veroispovesti, uz odgovarajuće usmeravanje od strane roditelja.

Deca imaju pravo na obrazovanje.

Deca imaju pravo na zaštitu od zanemarivanja, zlostavljanja i svih oblika maltretiranja i eksploatacije.

Radionica: ODGOVORNOST DECE I MLADIH

CILJ:

Cilj ove radionice je da ušenici razumeju veze između prava i odgovornosti i razviju svest o lišnoj odgovornosti u poštovanju i ostvarivanju sopstvenih i tuđih prava.

ZADACI:

- razumevanje veze između prava i odgovornosti i razumevanje odgovornosti kao poštovanja prava;
- razvijanje svesti o ličnoj odgovornosti za ostvarivanje svojih i poštovanje prava drugih;
- upoznavanje različitih tipova odgovornosti dece i mladih;
- podsticanje ponašanja u skladu sa poimanjem lične odgovornosti.

Materijal za rad:

- Kartice prava (za svakog učenika po jedna sa članom 12, 16, 17, 28, 31 ili 33;) u svakoj grupi svaki učenik ima istu karticu);
- prazni papiri za svakog učenika.

Prilog:

- "Odgovornosti dece i odraslih" za svakog učenika.

OPIS AKTIVNOSTI:

Prvi korak:

Svaki učenik dobija po jednu karticu prava (na primer kartice sa članovima: 12, 16, 17, 28, 31, 33), ali tako da u okviru jedne grupe svi dobiju isto pravo na kartici. Radeći individualno, svako ima zadatak da pažljivo pročita svoju karticu, razmisli o svojim obavezama u vezi sa pravom na toj kartici i na posebnom papiru napiše: Ja imam pravo... (kratak opis prava sa kartice), a moja odgovornost u vezi s tim je da:... (i da onda upišu 1 do 3 svoje odgovornosti).

Drugi korak:

U okviru manjih grupa ušenici saopštavaju, porede i razgovaraju o svojim individualnim odgovorima. Zatim izrađuju zajednišku listu "Odgovornosti dece i mladih" u vezi sa datim pravom koja obuhvata njihove tipične odgovore i one oko kojih su se dogovorili.

Treći korak:

Predstavnici grupa čitaju pravo o kome su razmišljali i odgovornosti dece i mladih koje su zapisali. Nastavnik beleži na tabli primere odgovornosti dece i mladih.

Četvrti korak:

Kroz diskusiju učenici se navode da razumeju neophodnost veze između prava i odgovornosti, i odgovornost kao poštovanje prava, a ne kao zasluživanje da se stekne pravo. Takođe treba da uoče tipove odgovornosti dece i mladih: informisanost i obrazovanje, zaštita, poštovanje prava.

Pitanja koja mogu biti postavljena u diskusiji:

- Da li je bilo teško setiti se svojih odgovornosti?
- Zašto mladi imaju odgovornost?
- Može li postojati stanje poštovanja prava ako nismo odgovorni?
- Šta je bilo teže odrediti - svoju odgovornost ili odgovornost odraslih (sa prošlog časa)? Koje tipove odgovornosti ste navodili?
- Čemu su vas više učili - pravima ili odgovornostima? Čemu se u porodici, u školi, u dečjim grupama poklanja veća pažnja: vašim pravima ili obavezama/odgovornostima?

Na kraju svaki učenik dobija prilog "Odgovornosti dece i odraslih".

Predlog za dalji rad:

Pisanje priče o situaciji u kojoj su oni bili nepravedni prema drugoj osobi - prekršili su pravo neke druge osobe (druga, brata ili sestre, ..).

ZADACI ZA VEŽBANJE: Prava i pravila u učionici II

Učenici dobijaju zadatak da do sledećeg časa razmisle ponovo o "Pravilima u učionici" koje su zajedno definisali u bloku "Osnovni pojmovi", ali sada uzimajući u obzir nova znanja i uvide koje su u međuvremenu stekli. Naredni čas zajednički se posvećuje ponovnom razmatranju, dopunama I eventualnom prerađivanju "pravila u učionici", čime se završava blok "Prava i odgovornosti".

Prilog:

**ODGOVORNOSTI DECE I ODRASLIH
U OSTVARIVANJU DEČJIH PRAVA**

TIPIČNE ODGOVORNOSTI	DECA	ODRASLI
INFORMISANOST I OBRAZOVANJE	Informisati sebe, drugu decu i odrasle o pravima koje imamo; učiti o pravima	Informisati se o i obrazovati za prava koja deca imaju; informisati i obrazovati decu i druge odrasle o dečjim pravima
ZAŠTITA	Uočavati situacije u kojima se krše dečja prava i boriti se za svoja prava i prava drugih u skladu sa mogućnostima	Uočavati situacije u kojima se krše dečja prava; boriti se za dečja prava i stvarati preduslove za poštovanje dečjih prava.
POŠTOVANJE	Poštovati prava druge dece, poštovati prava odraslih.	Ponašati se u skladu sa Konvencijom (ne kršiti dečja prava)
UOČAVANJE VEZE IZMEĐU PRAVA I ODGOVORNOSTI	Učiti se odgovornom ponašanju	Biti odgovoran i učiti decu da budu odgovorna.

KRŠENJE I ZAŠTITA PRAVA

|

|

Radionica: KRŠENJE PRAVA DETETA

CILJ:

Ova radionica ima za cilj da učenici nauče da prepoznaju i razviju osjetljivost za situacije kršenja prava deteta.

ZADACI:

- osposobljavanje za prepoznavanje situacija kršenja prava i analizu životnih situacija sa aspekta stanja dečjih prava;
- sticanje znanja o različitim oblicima zanemarivanja, zlostavljanja i eksploatacije;
- razvijanje osjetljivosti za situacije dece čija su prava ugrožena.

Materijal za rad:

- po jedan primerak priče za svaku grupu ("Zoranova priča" za jednu polovinu grupa i "Marijina priča" za drugu polovinu);
- komplet kartica prava za svaku grupu.

OPIS AKTIVNOSTI:

Prvi korak:

Učenici su podeljeni u male grupe. Svaka grupa dobija jedan primerak priče (jedna polovina grupa dobija "Zoranovu priču" a druga polovina "Marijinu priču"). Imaju zadatak da pažljivo pročitaju priču, porazgovaraju o njoj, izdvoje i zapišu sva prava deteta iz priče koja su ugrožena.

Drugi korak:

Predstavnici grupa prvo pročitaju naglas sadržaj priče, a zatim i rezultate grupnog rada (listu ugroženih prava). Sledi analiza grupnih odgovora.

- Koja prava su ugrožena u ovim pričama? Ko ih je prekršio?
- Zašto su se pojedini likovi iz priča tako ponašali?
- Kako su se osećali učesnici događaja iz priče?

Treći korak:

Kroz razgovor učenici se navode da prepoznaju i druge slične situacije kršenja prava deteta, da se sete primera kršenja prava deteta iz nekog ličnog ili iskustva nekoga iz njihove sredine. Nastoji se da učenici razumeju da je

kršenje dečjih prava prisutno, a da često nismo toga ni svesni. Da bismo uopšte bili u stanju da prepoznamo takve situacije moramo, za početak, poznavati dečja prava. To je pretpostavka svih daljih akcija za njihovu zaštitu i ostvarenje. Pitanja za diskusiju:

- Na koje sve načine mogu biti kršena dečja prava? Ko sve može da krši prava?
- Znate li neke situacije zlostavljanja, zanemarivanja i eksploatacije dece?
- Koje primere kršenja dečjih prava iz svoje sredine znate?

Materijal za rad:

ZORANOVA PRIČA

Imam 8 godina i sada živim samo s mamom i tatom. Moja sestra se udala i otišla od kuće iako nije završila školu. Ja mislim da je pobjegla. Sad sam još više sam.

Kad nema posla i kad je nervozan tata se napije i samo viče i bije po kući: i mamu i mene. Najbolje mi je kad ode na duži put sa svojim kamionom.

Nekad me tako prebije da mama pusti da ne idem u školu, ako on nije tu. Ali, kad je u kući, kaže da ne može da se "zabušava" i onda moram da idem u školu. Drugovi su me jednom, kad mi je ceo obraz bio plav i oko malo zatvoreno, pitali "Šta ti je to?", a ja sam im rekao da sam se sudario sa vratima. Više me ne pitaju ništa, ali sam jednom čuo da za mene kažu "Onaj sudareni" i ne zovu me da igramo fudbal posle škole. Možda je to zato što sam ih više puta odbio kada sam bio umoran i kada su me bolele noge.

Mama stalno radi u suprotnim smenama od moje škole i onda ja moram da idem da kupim za doručak i da zagrejem ručak i jedem sam.

Ona me nekad teši i priča da će da se razvede i da ćemo onda biti sami i mirni, ali ja znam da neće jer se uvek pomire.

I ona me grdi i viče na mene što sam loš đak. Ali ja ne mogu da slušam na času, stalno mislim šta će da bude kad dođem kući i da li je on tu.

Stalno sam tužan i plašim se. Ne znam kome da ispričam sve i ko može da mi pomogne.

Materijal za rad:

MARIJINA PRIČA

Zovem se Marija. Imam sedamnaest godina i sada brat i ja živimo u Beogradu s bakom i dekom. Pre smo bili srećni s mamom i tatom i živeli smo u jednom malom gradu u Bosni. Onda su oni poginuli od bombe i brat i ja smo morali da se preselimo ovde.

Mi smo siromašni jer živimo samo od dekine penzije, jer stric, koji je takođe tu, najčešće potroši svoju platu na piće. Zato ja moram svakog meseca da idem i čekam u redu za humanitarnu pomoć. Onda me teraju da ono što nam ne treba prodajem na ulici, pored obližnje pijace. Više puta su me policajci oterali i pretili da će da me uhapse.

Baka je stara i bolesna, pa ja moram da joj pomazem da kuva i da sama spremam kuću, perem i peglam. Zato sam stalno umorna. Sada je brat pošao u školu i ja moram da ga vodim ujutro, pošto deka kaže da je njemu dosta što ga sačekuje i da je uostalom brat moja obaveza.

Pre sam bila najbolji đak u školi. Ovde sam htela da upišem gimnaziju, ali su baka i deka rekli da oni ne mogu da me školuju i morala sam da se upišem u medicinsku školu. To me uopšte ne interesuje i ne znam kako ću da radim taj posao kad ne mogu da podnesem krv i da gledam patnju. Ne znam kako ću ja moći nekom ko je bolestan da pomognem.

Oni uvek pričaju samo o svom sinu, mom ocu, a skoro nikad o mojoj majci. Čula sam jednom kako pričaju da bi on bio još živ i da bi im se našao u starosti, da nije "nju oženio i otišao u Bosnu". Čini mi se da nikad nisu voleli ni prihvatili moju mamu. A ni mene. Za mene nemaju lepe reči, ja sam kao "odrasla" i treba što pre da se osamostalim, ali prema bratu su sasvim drugačiji.

Sada se dogodilo nešto što je gore od svega. Jedne noći stric je došao pijan u našu sobu, seo na moj krevet i počeo da me miluje. Ja sam bila budna, skočila sam i pitala ga šta radi. On je rekao da je "hteo da me pokrije", ali to mu ni malo dete ne bi poverovalo.

Osećam se užasno. Ne znam šta da uradim ni kome da se obratim.

Radionica: ZAŠTITA PRAVA DETETA

CILJ:

Ova radionica ima za cilj da učenici nauče da pronalaze načine delovanja u slučajevima kada su prava deteta ugrožena.

ZADACI:

- informisanje o institucijama i pojedincima kojima mogu da se obrate u slučaju ugrožavanja njihovih prava;
- razvijanje spremnosti da se u slučaju kršenja prava obrate za pomoć;
- sagledavanje vlastitih mogućnosti u zaštiti prava deteta.

Materijal za rad:

- po jedna kopija liste "Vrtim se u krugu" za svaku grupu.

Prilog:

- "Kome da se obratim" za svakog učenika.

OPIS AKTIVNOSTI:

Prvi korak:

Učesnici su podeljeni u male grupe. Svaka grupa dobija po jednu varijantu liste "Vrtim se u krugu" i imaju zadatak da razmisle o položaju i osećanjima deteta iz priloga i da predlože kome može da se obrati za pomoć dete opisano na listi.

Drugi korak:

Saopštavanje i analiza odgovora. Predstavnik svake grupe kratko predstavi situaciju iz priloga, a zatim predložena rešenja do kojih su došli.

Treći korak:

Nastavnik u obliku minipredavanja rezimira primere kršenja prava s kojima su se srelili na ovom i na prethodnom času, navodi primere drugih prava iz ove grupe (pravo na zaštitu od upotreba droga, zaštitu od otmice, prodaje i trgovine decom...) i objašnjava da deca imaju pravo na zaštitu od svih oblika fizičkog ili mentalnog nasilja, povređivanja ili zlostavljanja, zapuštanja ili nemarnog postupanja, maltretiranja ili eksploatacije. Takođe, se saopštava da sva deca imaju pravo na zdravstvenu i socijalnu zaštitu, socijalno osiguranje, a posebne grupe dece

(deca izbeglice, mentalno zaostala i invalidna deca, deca u sukobu sa zakonom...) i pravo na poseban status i zaštitu.

Četvrti korak:

Nastavnik poziva decu da procene stanje ovih prava u svojoj okolini i *moogućnosti* da se stanje popravlja. Diskusija se vodi tako da deca razumeju da ostvarivanje ovih prava znači delovanje u dva pravca: *stvaranje uslova da do ugrožavanja ne dođe i pomoć deci čija su prava ugrožena*. Pitanja za diskusiju:

- Koja su od ovih prava naročito ugrožena u našoj sredini? Objasnite!
- Da li je stanje isto u velikim gradovima i selima?
- Šta može da se uradi da se stanje zaštitnih prava popravlja?
- Šta vi lično možete da uradite?

Peti korak:

Učenici dobijaju primerak priloga "Kome mogu da se obratim". Nastavnik samo ukratko nabraja ustanove kojima se dete može obratiti u slučajevima zlostavljanja i zanemarivanja. Navodi, takođe, da bi na listi mogle biti pedagoško-psihološke službe škole ili neka lokalna zajednica, ukoliko ona postoji.

Predlog za dalji rad:

Polazeći od sadržaja priloga "Kome mogu da se obratim" učenici mogu tragati i za drugim informacijama o institucijama i pojedincima kojima deca mogu da se obrate za pomoć u slučajevima ugroženosti prava. Zajednički prave informator/brošuru koju u formi postera stavljaju na vidno mesto u školi.

Materijal za rad:

VRTIM SE U KRUGU

Neko koga sam smatrao prijateljem
povredio me je.
Nisam siguran šta treba da uradim.

Uznemiran sam jer
nekom verovao, a on me
napustio.

Ljut sam jer sam sam
povređen, a ne mogu da
uzvratim.

Osećam se krivim jer mislim
da je možda bila moja greška.

Nisam siguran kako se osećam.
Kao da se vrtim u krugu.

Šta da uradim?
Kome da se obratim za pomoć?

Materijal za rad:

VRTIM SE U KRUGU

Neki tipovi me stalno presreću, uzimaju mi pare i prete da će me prebiti ako nemam.		
Uznemiran sam i plašim se.		Osećam se ljuto i i povređeno.
Zbunjen sam jer mislim da sam možda ja nešto kriv.		
Nisam siguran kako se osežam. Kao da se vrtim u krugu.		
Šta da uradim? Kome da se obratim za pomoć?		

Materijal za rad:

VRTIM SE U KRUGU

Moji roditelji se razvode.		
Uznemirana sam i plašim se.		Osećam se ljuto i i povređeno.
Zbunjena sam jer mislim da sam možda ja nešto kriva.		
Nisam sigurna kako se osećam. Kao da se vrtim u krugu.		
Šta da uradim? Kome da se obratim za pomoć?		

Materijal za rad:

VRTIM SE U KRUGU

Malo sam debela i ne volim fizičko. Nastavnik me tera da radim sve vežbe i zove me "trapava".		
Uznemirana sam i plašim se da ću se povrediti.		Osećam se ljuto i i povređeno.
Zbunjena sam i osećam se krivom.		
Nisam sigurna kako se osećam. Kao da se vrtim u krugu.		
Šta da uradim? Kome da se obratim za pomoć?		

Prilog:

KOME DA SE OBRATIM

Ustanove kojima se dete može obratiti u slučajevima zanemarivanja ili zlostavljanja:

1. CENTRI ZA SOCIJALNI RAD - su državne ustanove koje imaju ovlašćenje i obavezu da pružaju zaštitu deci kojoj je ugroženo bilo koje pravo. Takođe, one imaju pravo nadzora nad vršenjem roditeljske dužnosti. Svaka opština ima centar za socijalni rad u kome rade socijalni radnici, psiholozi, pravnici i pedagozi. Centru se može obratiti samo dete, ali i školski psiholog (pedagog, nastavnik....) ako mu se dete obrati za pomoć. Za pomoć se centru može obratiti i roditelj deteta ukoliko je dete žrtva nasilja.

2. SAVETOVALIŠTA ZA BRAK I PORODICU - postoje pri nekim centrima za socijalni rad kao i pri Institutu za mentalno zdravlje (u Beogradu). Dete se može direktno obratiti savetovalištima pri centrima za socijalni rad za savetodavnu pomoć. Prednost rada savetovališta je u tome što dete može da se obrati za pomoć bez pokretanja bilo kakvog postupka i bez uputa, a anonimnost je zagarantovana. U savetovalištima uglavnom rade posebno obučeni psiholozi. Brojevi telefona ovih savetovališta se nalaze među važnim telefonima u pojedinim dnevnim listovima.

3. RAZVOJNA SAVETOVALIŠTA - postoje pri domovima zdravlja na pojedinim opštinama u zemlji. Ona, takođe, pružaju savetodavne usluge i pomoć deci koja su žrtve zanemarivanja i zlostavljanja.

4. Pojedine NEVLADINE ORGANIZACIJE imaju službe za pomoć žrtvama zanemarivanja i zlostavljanja. Najpoznatija i najstarija služba je "SOS telefon protiv nasilja u porodici", čiji broj telefona se može naći u pojedinim dnevnim listovima.

5. "Incest trauma centar" je organizacija koja pruža specifične savetodavne usluge u skladu sa svojim nazivom.

***PLANIRANJE I IZVOĐENJE AKCIJA U
KORIST PRAVA***

|

|

Radionica: SAGLEDAVANJE PROMENA⁵

CILJ:

Cilj ove aktivnosti je da se učenici navedu na razmišljanje o sopstvenom uticanju na događaje u budućnosti.

ZADACI:

- uočavanje da su moguće različite budućnosti;
- sagledavanje uloge ljudskog delovanja u određivanju događaja u budućnosti;
- razumevanje sopstvenih mogućnosti za stvaranje promena i uticanje na budućnost;
- osveščivanje i razvijanje spremnosti da se preuzme lična odgovornost i da se angažuje u rešavanju problema dece i mladih.

Materijal za rad:

- papir i olovka za svakog učenika.

OPIS AKTIVNOSTI:

Prvi korak:

Učenici rade individualno. Svaki učenik crta horizontalnu liniju do polovine lista papira. Nastavnik im objašnjava da treba da zamisle da ta linija predstavlja ličnu vremensku liniju njihovog dosadašnjeg života, tako da je njen levi kraj - momenat njihovog rođenja, a njen desni kraj - sadašnjost, odnosno trenutak u kom se nalaze. Oni treba da razmisle o najvažnijim događajima u njihovom dosadašnjem životu i da ih ubeleže na liniju, na odgovarajuće mesto između trenutka rođenja i trenutka sadašnjosti, prema redosledu po kom su se dešavale. Ti događaji mogu biti različiti i na njima je da izaberu nekoliko onih koje žele i za koje smatraju da su važni za njihov dosadašnji razvoj i život. Da bi objašnjenje bilo jasnije, nastavnik predstavlja svoju vremensku liniju .

Drugi korak:

Učenici sada produžavaju započetu vremensku liniju, ali tako da predstave da se ona grana . Nastavnik demonstrira ovo crtajući svoju vremensku liniju tako da ona izgleda

---

⁵ Ideja za ovu radionicu potiče iz aktivnosti Lične vremenske linije (Fauntin, S., Obrazovanje za razvoj, Beograd, UNICEF), ali je ovde prerađena i prilagođena programu građansko vaspitanje 1.

kao horizontalno postavljeno slovo epsilon.. Zatim nastavnik objašnjava da nacrtani kraci predstavljaju i dalje njihovu vremensku liniju, ali u budućnosti. Ta dva kraka predstavljaju dve različite moguće budućnosti. Učenici treba da ubeleže na donji krak vremenske linije neke moguće događaje za koje pretpostavljaju da bi im se mogle dogoditi u verovatnoj budućnosti, a na gornji krak događaje koji bi se dogodili u budućnosti koju bi smatrali idealnom, kakvu priželjkuju.

Treći korak:

Svaki učenik nađe para i predstavi mu svoju vremensku liniju ili ono sa nje što bi želeo da mu pokaže, naročito objašnjavajući moguće događaje u budućnosti.

Četvrti korak:

Učenici formiraju manje grupe. U grupama svako predstavlja razliku između svoje verovatne i idealne slike budućnosti. Zatim razgovaraju o razlozima zbog kojih se te dve moguće budućnosti razlikuju.

Peti korak:

Diskusija na nivou cele grupe:

- Kome se čini da će se njegova idealna budućnost stvarno ostvariti? Zašto?
- Šta bi trebalo da se dogodi da bi se ostvarile vaše idealne budućnosti? Od čega sve zavisi koja će se od linija budućnosti stvarno ostvariti? Kakva je naša uloga u tome?
- Šta bismo mogli da preduzmemo da povećamo verovatnoću da slika naše idealne budućnosti postane stvarnost?

Šesti korak:

Zadatak za kraj: Svaki učenik ima 5 minuta da u vidu dnevničke zabeleške napiše svoja trenutna razmišljanja o sopstvenim aktivnostima kojima će doprinostiti ostvarivanju idealne slike svoje budućnosti ili pravi «ugovor sa samim sobom» u kome se sebi obavezuje da preduzme neku aktivnost koja vodi ostvarivanju idealne slike njegove budućnosti.

Radionica: PARTICIPACIJA U ŠKOLI I I II

CILJ:

Cilj ove radionice je da se učenici navedu na razmišljanje o učešću dece i mladih u kreiranju školskog života.

ZADACI:

- sticanje znanja o tome šta znači participacija u školskom životu i radu;
- osveščivanje ličnog odnosa prema participaciji dece u školi;
- razmišljanje o ličnoj spremnosti da se aktivno učestvuje (i deli odgovornost) u školskom životu;
- razvijanje spremnosti i umeća da se sopstvena znanja, veštine, mogućnosti i namere uzimaju u obzir pri donošenju odluka o vlastitim aktivnostima.

Materijal za rad:

- lista "U čemu bi učenici trebalo da učestvuju u odlučivanju" za svakog učenika po jedan primerak;
- veliki list papira za poster (alternativa - pisanje na tabli).

OPIS AKTIVNOSTI:

Prvi korak:

Učenicima se kaže da nekoliko minuta svako za sebe razmisle o tome šta bi sve, po njihovom mišljenju, trebalo da rade učenici u školi, u čemu bi i na koji način trebalo da učestvuju (mogu da se podsete tipova participacije na osnovu materijala koji imaju od ranije). Ova svoja razmišljanja učenici mogu da razmene u manjim grupama (ukoliko nastavnik proceni da bi to bilo korisno).

Drugi korak:

Svaki učenik dobija listu "U čemu bi učenici trebalo da učestvuju u odlučivanju" i nastavnik im objašnjava značenje pojedinih kategorija sa liste, daje primere za svaku od njih. Učenici imaju zadatak da popune listu navodeći konkretne situacije iz školskog života o kojima bi učenici trebalo da iskažu svoje mišljenje i učestvuju u odlučivanju.

Treći korak:

Učenici koji žele saopštavaju svoje odgovore, a nastavnik ih ispisuje praveći zajednički poster "U čemu bi učenici trebalo da učestvuju u odlučivanju".

Četvrti korak:

Zajednička analiza odgovora vođena pitanjima:

- U kojim situacijam bi, prema vašim odgovorima, učenici *najviše* trebalo da učestvuju u odlučivanju?
- Na koje tipove participacije ste mislili?
- Da li su vaši predlozi ostvarivi u školi? Šta može biti teškoća u ostvarivanju dečje participacije u školi?
- Koliko ostvarivanje dečje participacije zavisi od samih učenika? Da li svi učenici mogu podjednako da učestvuju u svim situacijama školskog života?
- Od kojih faktora zavisi konkretno angažovanje svakog pojedinca u regulisanju školskog života (spoljašnje okolnosti, prethodna iskustva, sposobnosti, motivacija, slobodno vreme učenika)?

Peti korak (početak drugog časa):

Učenici imaju zadatak da se svako za sebe vrati na svoju listu i razmisli u kojim od sadržaja i oblika participacije koje je predvideo kao poželjne bi bio spreman on lično da učestvuje i preuzme deo odgovornosti za nju. Te odgovore označava na svojoj listi.

Napomena:

Važno je da se učenicima omogući da ovaj korak urade polako i pažljivo, razmišljajući o svojim stvarnim mogućnostima i spremnosti da se angažuju, kao i razlozima za to. Zato im treba reći da listu razmatraju polako i postepeno idući od jedne do druge situacije koju su predvideli i u miru razmisle o svojoj stvarnoj spremnosti da učestvuju u realizaciji svakodnevnih aktivnosti u svojoj školi imajući na umu svu prethodnu diskusiju.

Šesti korak:

Učenici koji žele komentarišu svoje odgovore. Pozivaju se da uporede ove odgovore sa onima koje su dali na prethodnog časa. Razgovara se o razlozima za izbor određenih aktivnosti i načinima participacije na koje su mislili u pojedinim odgovorima.

Vodeći razgovor o spremnosti učenika na učešće u konkretnim aktivnostima u školi, nastavnik može da koristi neka od sledećih pitanja:

- U kojim aktivnostima biste vi lično učestvovali?
- Na koji način participacije ste mislili? U kojim aktivnostima biste učestvovali zajedno sa nastavnicima? Ko bi još učestvovao u tome? O kojim aktivnostima biste odlučivali sami? Zašto?
- Da li ste stvarno spremni da o tome javno iznesete svoje mišljenje / preuzmete odgovornost za odlučivanje u tom domenu?
- Koje aktivnosti ste predvideli kao one u kojima bi učenici trebalo da učestvuju, a vi lično niste spremni da se u njima angažujete? Objasnite vaše odgovore! Koji su razlozi za to? Ko bi, po vašem mišljenju trebalo da učestvuje u tim aktivnostima?

Materijal za rad:

U ČEMU BI UČENICI TREBALO DA UČESTVUJU U ODLUČIVANJU?

Navedi situacije iz školskog života u kojima bi učenici (po tvojoj proceni) trebalo da iskažu svoje mišljenje, da se njihovo mišljenje uvaži, odnosno u čemu bi trebalo da učestvuju u odlučivanju.

REDOVNA NASTAVA:

DOPUNSKA I DODATNA NASTAVA:

ŠKOLSKE SEKCIJE:

UČENIČKA UDRUŽENJA I ORGANIZACIJE:

UPRAVLJANJE ŠKOLOM:

PROSTORNA I VREMENSKA ORGANIZACIJA:

Radionica: IZBOR PROBLEMA I - Stanje dečjih prava u mojoj školi i okolini

CILJ:

Cilj ove radionice je da učenici nauče da analiziraju stanje dečjih prava u svojoj sredini.

ZADACI:

- razvijanje sposobnosti za analiziranje stanja dečjih prava;
- razvijanje osetljivosti za stanje dečjih prava.

Materijal za rad:

- komplet kartica prava za svaku grupu;
- papir za svaku grupu;
- jedan hamer papir i flomasteri (za izradu zajedničkog postera).

OPIS AKTIVNOSTI:

Prvi korak:

Učenici su podeljeni u grupe. Imaju zadatak da u okviru grupe porazgovaraju o problemima dece u njihovoj školi (ili problemima dece u njihovoj sredini koji su povezani sa školom) i da svaki od pomenutih problema zabeleže na zajednički papir. Treba da se sete što više problema i sve ih zabeleže. Tako nastaju grupne liste "Problemi dece i mladih."

Drugi korak:

Grupe dobijaju komplet "Kartica prava" i imaju zadatak da za svaki identifikovani problem sa svoje liste pronađu odgovarajuće ravo ili grupu prava i upišu broj ili naziv člana uz problem. Nastavnik napominje da će neki problem biti povezan sa jednim, a neki sa više prava.

Treći korak:

Radeći u grupi, učenici prave rang listu ugroženosti prava. Biraju 5 identifikovanih problema / ugroženih prava i dodeljuju broj 1 najugroženijem, a broj 5 najmanje ugroženom od pet izabranih prava. Rangove upisuju pored problema na svojoj listi.

Četvrti korak (ili zadatak za dalji rad):

Na osnovu rang-lista svake grupe, učenici prave zajedničku listu-poster "Stanje dečjih prava u našoj

školi i okolini" u koju upisuju prava oko čije ugroženosti postoji saglasnost među grupnim odgovorima. Nastavnik im naglašava da ove liste sačuvaju jer će na njima nastaniti da rade idućeg časa. Ukoliko zadatak ostane za dalji rad, zavisno od broja učenika, moguće je predložiti učenicima da taj zajednički poster naprave predstavnici svih grupa a da ga ostali pregledaju pred početak narednog časa.

Radionica: IZBOR PROBLEMA II

CILJ:

Cilj ove radionice je da se učenici podstaknu na preduzimanje konkretnih akcija u korist dečjih prava u njihovoj školi i sredini i osposobe se za izbor problema na koji mogu delovati.

ZADACI:

- razvijanje aktivnog stava i spremnosti za angažovanje u akcijama u korist dečjih prava;
- upoznavanje sa kriterijumom realnosti u izboru problema za akciju;
- razvijanje sposobnosti procenjivanja sopstvenih mogućnosti delovanja u korist dečjih prava.

Materijal za rad:

- grupne liste "Problemi dece i mladih" i zajednička lista "Stanje dečjih prava u našoj školi i okolini" nastale na prethodnom času;
- po 2 velika papira (hamer ili pakpapier) za svaku grupu.

Prilog:

- "Koreni problema" za nastavnika.

OPIS AKTIVNOSTI:

Prvi korak:

Učenici se uz pregledanje zajedničkog postera "Stanje dečjih prava u našoj školi i okolini" podsećaju kako su prethodnog časa odredili stanje prava. Razgovaraju o uzrocima i posledicama kršenja prava i načinu borbe protiv toga, s ciljem da uoče da deca i mladi mogu da utiču na stanje nekih prava. Pitanja koja mogu biti postavljena u diskusiji:

- Koja su prava dece najugroženija u našoj školi?
- Do kojih posledica to može dovesti?
- Zašto je stanje prava takvo?
- Može li se kršenje prava sprečiti?
- Ko sve može menjati stanje dečjih prava u školi?
- Mogu li učenici da utiču na stanje prava?

Drugi korak:

Učenici su podeljeni u grupe kao na prethodnom času i pred njima su njihove grupne liste "Problemi dece i mladih". Imaju zadatak da *izaberu jedan od problema* koji je tipičan i *značajan* za njih i njihovu školu. (Moguće je da članovi grupe dodaju i nove probleme na listu). Nastavnik naglašava da problem treba da se tiče neostvarivanja (nedovoljnog poštovanja), odnosno kršenja nekog prava ili više prava učenika i da *proističe iz stvarnog života* u njihovoj školi (ako je problem povezan sa školom) i okolini.

Treći korak:

Nastavnik saopštava da će se sada baviti jednim postupkom koji će im pomoći da jasno definišu svoj problem, odnosno, da dobro izaberu problem koji je polazište za planiranje akcija u korist dečjih prava. Zatim im u vidu mini-predavanja na primeru objašnjava postupak "koreni problema".

Učenici u svakoj grupi treba da zabeleže problem koji su izabrali na gornjem delu velikog papira. Ispod toga beleže sve faktore koji direktno ili indirektno utiču na taj problem (to mogu biti uzroci problema, nešto što održava postojeće stanje ili sprečava da se ono promeni). Zatim se ti faktori povežu linijama sa problemom: oni čine "korene" datog problema. Posle toga se razmatra svaki pojedinačni faktor i traže se faktori koji utiču na njega i čine njegove "korene". Proces se može nastaviti sve dok se ne iscrpu svi koreni.

Četvrti korak:

Kada pronađu korene problema koji su početno izabrali, radeći u grupi, učenici još jednom razmatraju i odlučuju da li i dalje misle da se bave tim problemom ili nekim od faktora koji čini jedan od korena tog početnog problema.

Nastavnik im objašnjava da pri izboru problema za akciju ne treba da se rukovode samo njegovom važnošću već procenom koliko je *realno* da na problem mogu da utiču. Ukoliko je početni problem previše težak i učenici nemaju dovoljno mogućnosti da na njega deluju, bolje je da izaberu da se bave nekim od "korena" koji i sam predstavlja problem (kršenje prava) i na koji mogu da utiču.

Napomena:

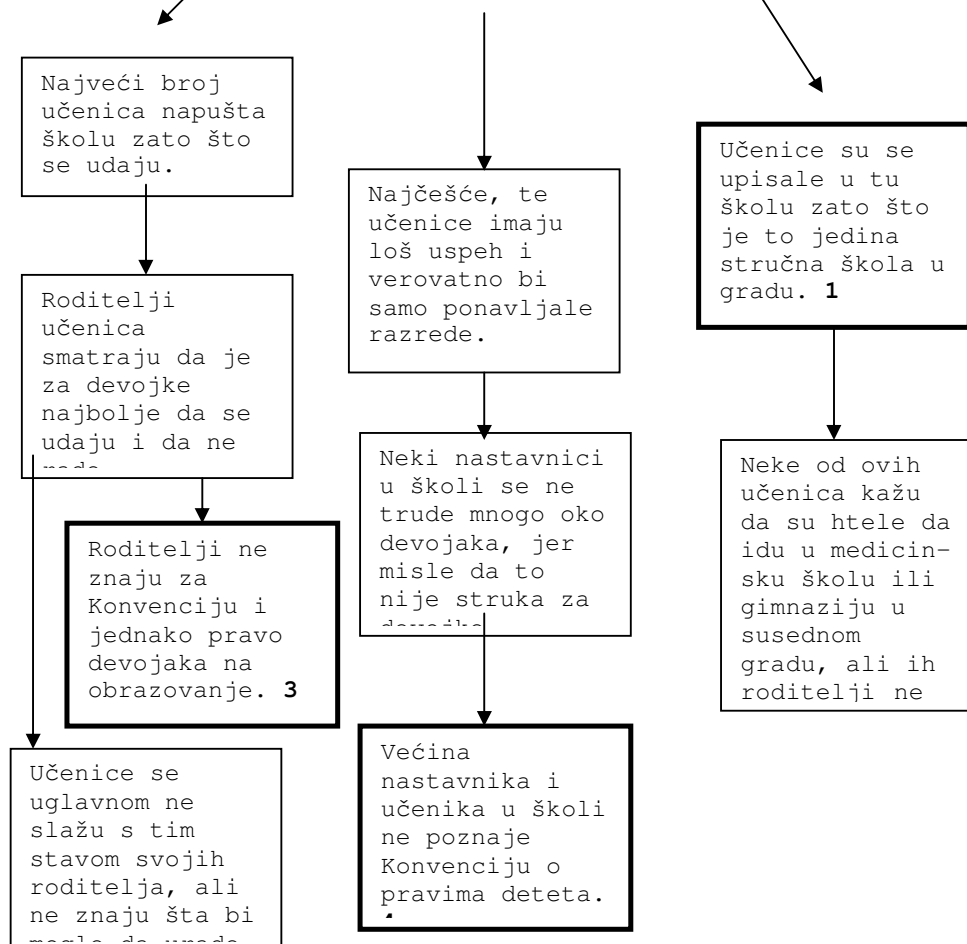
Ukoliko ne mogu da završe analizu korena i izbor problema na času, učenici to rade kao grupni domaći zadatak.

Potrebno je da za početak sledećeg časa svaka grupa ima izabran problem za koji će planirati akciju.

Prilog (za nastavnika):

"KORENI PROBLEMA"

Problem: Mnoge učenice napuštaju srednju građevinsku školu, jedinu srednju školu u gradu, još tokom prvog ili drugog razreda. (član 28)

Zaokruženi "koreni" problema bi mogli da budu razlog za akcije. Npr. otvaranja drugih srednjih škola u gradu (1) ili obrazovanja roditelja i menjanja njihovih stavova(2), ali su to isuviše krupni problemi i nerealne akcije. "Koren" br. 4, npr. može, za početak, biti osnova za realnu akciju učenika (obrazovanje za dečja prava nastavnika, ali i učenika). Takvu akciju je realno planirati, izvesti i pratiti njene efekte, a za očekivati je da bi mogla uticati na promenu stavova (a time verovatno proizvesti i neke dalje, konkretnije akcije u

Radionice: KAKO REŠITI PROBLEM I i II

CILJ:

Cilj ovih radionica je da se učenici podstaknu na razmišljanje o načinima na koje se mogu organizovati i preduzimati akcije, kao i da se upoznaju sa različitim vrstama akcija u prilog zaštite i ostvarivanja prava deteta.

ZADACI:

- razvijanje aktivnog stava i spremnosti za angažovanje u akcijama u korist dečjih prava,
- razvijanje sposobnosti procenjivanja sopstvenih mogućnosti delovanja u rešavanju problema / u korist dečjih prava,
- upoznavanje sa različitim načinima individualnog i grupnog delovanja u korist dečjih prava.

Materijal za rad:

- ''Vrste akcija u korist dečjih prava'' za svakog učenika.

OPIS AKTIVNOSTI:

KAKO REŠITI PROBLEM I

Prvi korak:

Grupe redom saopštavaju konačno izabrani problem kao rezultat prethodne radionice. Nastavnik podstiče diskusiju vođenu pitanjima:

- Zašto ste se odlučili baš za taj problem? Da li je presudan bio sam problem ili procena mogućnosti uticaja na njegovo rešenje? Kako je teklo odlučivanje u grupi?
- Da li smatrate da možete da utičete na njegovo rešenje? Da li to možete uraditi sami?
- Šta biste voleli da vidite kao rezultat akcije usmerene na rešavanje problema koji ste izabrali?

Drugi korak:

Učenici dobijaju instrukciju da sada smisle što je moguće više ideja i opišu ceo proces (akciju) rešavanja izabranog problema. Učenici treba posebno da obrate pažnju i naznače šta bi sve deca mogla da urade, ako se organizuju i udruže.

Napomena :

Nastavnik podstiče učenike da zabeleže sve ideje koje mogu doprineti rešavanju problema koji su izabrali. U ovoj fazi rada ne treba da razmišljaju o tome koja aktivnost bi bila uspešnija niti da donose konačnu odluku o tome. Takođe, nastavnik nastoji da ne daje nikakve druge smernice ili sugestije. Na sva eventualna pitanja odgovara da je njihov zadatak da samostalno ponude što raznovrsnije predloge za akciju rešavanja problema. Ukoliko se u nekim grupama javi više ideja koje nezavisno jedna od druge predstavljaju akcije (različite puteve) do rešenja istog problema, nastavnik podstiče učenike da svaku od tih akcija zabeleže.

Treći korak:

Učenici pripremaju kratak i pregledan izveštaj o svojim predlozima za rešavanje izabranog problema. Svaki izveštaj treba da predstavi *konkretne aktivnosti* koje su učenici predložili kao sastavni deo njihove akcije. Ukoliko je u nekim grupama bilo više ideja/pravaca, oni se ravnopravno predstavljaju bez selekcije. Izveštaji će biti predstavljeni na početku sledećeg časa.

Napomena :

Ukoliko nastavnik procenjuje da bi bilo korisnije ostaviti učenicima više vremena za 2. korak i ne prekidati njihovu slobodnu produkciju ideja i diskusiju u grupama, izrada izveštaja može biti grupni domaći zadatak.

KAKO REŠITI PROBLEM II**Prvi korak:**

Predstavnici grupa redom saopštavaju svoje predloge za rešavanje problema. Voditelj zapisuje na tabli sve važne navedene korake predloženog rešenja.

Drugi korak:

Voditelj podstiče diskusiju o iznesenim predlozima usmeravajući je pitanjima:

- Ko je pokrenuo rešavanje problema?
- Ko sve učestvuje u rešavanju problema?
- Da li deca mogu stvarno da urade to što je predloženo?
- Da li bi deca mogla još nešto da urade?

- Da li su predložena rešenja u celosti realna i ostvariva?
- Da li bi se predloženim načinima popravilo stanje dečjih prava?

Treći korak:

Svaki učenik dobija listu ''Vrste akcija u korist dečjih prava'', pažljivo je pročita, a zatim grupe imaju zadatak da vide koje se sve vrste akcija nalaze u njihovom predlogu za rešavanje problema.

Četvrti korak:

Grupe ne izveštavaju, već voditelj naglašava da se akcije (ili projekti) planiraju i izvode da bi se neki problem rešio (bilo da se radi o nedovoljnom poštovanju ili kršenju nekog ili više prava). Nakon toga podstiče diskusiju o vrstama akcija sa liste pitanjima:

- Koje od predloženih tipova akcija deca/mladi mogu sami da izvedu?
- Gde im je potrebna pomoć odraslih?
- Gde oni mogu da pomognu odraslima?

Napomena:

Grupe čuvaju svoje predloge za rešavanje problema jer će im biti potrebni za radionicu Planiranje akcija.

Peti korak:

Radionica se završava uvođenjem pojma OMBUDSMANA - zastupnika ili službe zastupanja prava deteta na nivou Parlamenta - saveznog, republičkog ili gradskog. Takođe, treba navesti da su neki gradonačelnici kod nas još početkom devedesetih godina potpisali Deklaraciju kojom su se obavezali da će biti zaštitnici dečjih prava i da takvu funkciju može da ima i neki nastavnik u školi.

Materijal za rad:

''VRSTE AKCIJA U KORIST DEČJIH PRAVA''

Akcije ili projekti se planiraju i izvode da bi se neki problem rešio. Problem može biti nedovoljno poštovanje ili kršenje nekog prava (ili više prava) koje garantuje Konvencija o pravima deteta i to prava jednog deteta ili grupe dece. Možemo razlikovati sledeće tipove akcija ili projekata:

1. AKCIJE SNIMANJA / ISPITIVANJA I UTVRĐIVANJA OSTVARENOSTI PRAVA

Takve akcije i projekte često izvode istraživačke i nevladine organizacije koje se bave decom i zaštitom prava deteta. Snimanje stanja dečjih prava je

obavezna da uradi i vlada zemlje koja je prihvatila Konvenciju i to kada podnosi izveštaj Komitetu za prava deteta.

2. AKCIJE INFORMISANJA I OBRAZOVANJA ZA PRAVA DETETA

Ovo je široka grupa akcija. U nju se mogu svrstati i takve akcije kao što su: dati primerak Konvencije roditeljima da se upoznaju s pravima deteta, ili napraviti spot ili TV emisiju koja govori o pravima deteta, ali i kompletni obrazovni programi kao što su ovi koje mi sada radimo. Ove akcije se mogu organizovati samostalno, ili kao deo akcija za ostvarivanje prava.

3. AKCIJE LOBIRANJA

'Lobirati' znači vršiti uticaj, pritisak na zastupnike, pre svega na poslanike u parlamentu, da glasaju za neki zakonski predlog ili da iznesu pred parlament neki predlog za koji je grupa ljudi, koja lobira, zainteresovana. Mi ovde koristimo reč lobiranje za sve slučajeve kada se utiče ili želi da se utiče na one koji imaju moć da odlučuju u korist ostvarivanja dečjih prava, na primer: na gradonačelnika, na direktora škole ili na širu javnost, koja će onda da deluje i na one koji odlučuju. Akcije lobiranja su obično i informativne, ali se u njima češće informiše o nekim drastičnim slučajevima kršenja prava, da bi se postigao željeni efekat. Primeri lobiranja su: pisanje peticija s pozivanjem na Konvenciju, javno iznošenje i obrazloženje nekog problema u vezi sa pravima dece ili predloga za rešenje tog problema.

4. AKCIJE ZA OSTVARIVANJE I ZAŠTITU PRAVA

To su akcije koje dovode do promena stanja prava. One mogu biti globalne, kao što je izrada i usvajanje Konvencije, ili na nivou države, kao što je donošenje zakona koji obavezuju na poštovanje prava dece (odnosno, predviđaju zakonske kazne za kršenje prava). Za ostvarivanje dečjih prava isto tako su značajne i konkretne, praktične, lokalne akcije, koje rešavaju probleme ugrožavanja prava ili obezbeđuju da se neka prava dece ostvare. Primeri takvih lokalnih akcija su: omogućiti detetu koje je u invalidskim kolicima da pohađa redovnu nastavu, stvoriti deci bezbedan prostor za igru i rekreaciju i slično.

Radionice: IZRADA PLANA AKCIJE I i II

CILJ:

Cilj ove radionice je da se učenici podstaknu na preduzimanje konkretnih akcija u korist dečjih prava i uvedu u tehnike efikasnog planiranja.

ZADACI:

- sticanje znanja o tehnikama efikasnog planiranja akcija;
- razvijanje veština planiranja akcija;
- podsticanje inicijativnosti u pokretanju i vođenju akcija.

Materijal za rad:

- 2-3 veća papira i makaze za svaku grupu,
- grupni predlozi za rešavanje problema (iz prethodne radionice),
- ''Planiranje akcija'' za svakog učenika.

OPIS AKTIVNOSTI:

Napomena:

Opis aktivnosti, tj. predviđeni koraci za ove dve radionice, prikazani su kao jedinstvena celina. Nastavnik sam procenjuje, u zavisnosti od dinamike rada grupa kojim korakom završava prvi, odnosno, počinje drugi čas.

Prvi korak:

Učenici su raspoređeni u iste grupe kao i u prethodnoj radionici. Nastavnik saopštava da će se tokom ove i sledeće radionice baviti *postupkom* koji će im pomoći da izabrani problem i predloženi postupak kojim žele da ga reše sada izraze kroz detaljan, konkretan i realan *plan akcije*.

Nastavnik u formi minipredavanja (oslanjajući se na listu ''Planiranje akcija'') naglašava da jasno definisan *problem* treba ispred sebe da ima isto tako definisan *cilj*, što znači da on mora biti (voditelj piše na tabli osnovne elemente i daje šira objašnjenja koja su navedena u zagradana):

- specifičan (konkretan i neposredno vezan za problem i njegovo rešavanje),
- merljiv (definisan tako da omogućava merenje efekata uspešnosti plana akcije),

- dostižan (realan, ostvarljiv imajući u vidu ne samo spoljne okolnosti već i mogućnosti same grupe koja vodi određenu akciju),
- vremenski ograničen (jasno vremenski definisan).

Drugi korak:

Nastavnik poziva grupe da sada na donjem delu većeg lista papira/postera napišu izabrani problem – POČETNO STANJE, a na gornjem delu CILJ koji žele da postignu svojom akcijom.

Napomena:

Nastavnik podseća učenike da pri formulisanju cilja svoje akcije, treba da vode računa o gore navedenim elementima. Dakle, dok tragaju za formulacijom svog cilja treba uvek da prethodno razmotre da li on odgovara postavljenim zahtevima. Sam cilj treba da bude iskazan jasno i kratko, a ne da u sebi doslovno (opisno) sadrži odgovore na postavljena pitanja.

Treći korak:

Nastavnik objašnjava da na uspešnost u nekom delovanju, osim dobro definisanog problema i cilja, bitno utiče i planiranje. Svaki dobar PLAN AKCIJE treba da bude KONKRETAN i REALNO izvodljiv. Jedan od načina da se on napravi jeste da se odgovori na neka važna pitanja (svaki učenik dobija listu ''Planiranje akcija''; nastavnik učenicima skreće pažnju na tačku 4. PLAN AKCIJE.).

Napomena:

Ako smatra da je potrebno, nastavnik glasno čita i komentariše navedena pitanja. U protivnom, može odmah svakom učeniku dati prilog i zamoliti ih da svako za sebe prethodno pročita tačku 4, da bi potom prešli na aktivnosti iz 4. koraka.

Četvrti korak:

Učenici rade u svojim grupama. Nastavnik podstiče učenike da predloge za rešavanje problema koje su napravili u radionici Kako rešiti problem sada pažljivo analiziraju uzimajući u obzir navedena pitanja na koja treba obratiti pažnju.

Peti korak:

Učenici dobijaju instrukciju da pripreme finalnu prezentaciju (za poslednju radionicu Prikaz grupnih radova) svojih planova akcije i da za to koriste poster s početka ove radionice. Poster treba da pregledno ilustruje put od problema do realizacije cilja. Prateća

usmena prezentacija ne treba da bude duža od 5 - 10 minuta.

Napomena :

Predloženo vreme prezentacije zavisi od broja grupa. Potrebno je voditi računa da nakon predstavljanja grupnih planova akcije ostane dovoljno vremena za završnu diskusiju.

Materijal za rad:

PLANIRANJE AKCIJE

Akcije u korist dečjih prava planiramo i izvodimo da bismo rešili neki problem u vezi sa stanjem prava. Problem je obično situacija, postojeće ''stanje stvari'', kojim nismo zadovoljni i koji želimo da promenimo.

Obično postoji više načina na koje možemo da pokušamo da promenimo postojeće stanje, više mogućih delovanja ili akcija.

Da bismo bili uspešni u nekom delovanju pomaže nam planiranje koje se sastoji iz sledećih koraka:

1. IZBOR I DEFINISANJE PROBLEMA

- Problem treba da proističe iz stvarnog života sredine iz koje potiču oni koji planiraju i izvode akciju;
- Problem treba da se odnosi na kršenje ili nemogućnost ostvarivanja dečjih prava;
- Problem treba jasno *definisati* , što podrazumeva: opis postojećeg stanja, navođenje konkretnih prava na koma se problem odnosi i otkrivanje i razumevanje uzroka tog stanja.

2. DEFINISANJE CILJA

Jasno definisan problem treba ispred sebe da ima isto tako definisan cilj, što znači da on mora biti:

- specifičan (konkretan i neposredno vezan za problem i njegovo rešavanje),
- merljiv (definisan tako da omogućava merenje efekata uspešnosti plana akcije),
- dostižan (realan, ostvarljiv imajući u vidu ne samo spoljne okolnosti već i mogućnosti same grupe koja vodi određenu akciju),
- vremenski ograničen (jasno vremenski definisan).

3. IZBOR AKCIJE

Dobar izbor akcije koji treba da vodi ka ostvarivanju cilja pretpostavlja:

- realnu procenu sopstvenih mogućnosti,
- realnu procenu teškoća i otpora koji stoje na putu njenom ostvarenju, kao i
- procenu dostupnosti svega što je potrebno za izvođenje akcije.

4. PLAN AKCIJE

Na uspešnost u delovanju bitno utiče i način na koji smo isplanirali svoju akciju. Svaki dobar plan akcije treba da sadrži:

- popis svih neophodnih aktivnosti vezanih za planiranje akciju,
- jasno definisane vremenske rokove, kao i
- konkretnu raspodelu poslova.

Da bi se napravio dobar plan akcije, korisno je razmisliti o sledećim pitanjima:

- KAKO ćemo doći do cilja?
  - Navesti konkretne korake/aktivnosti koje ćemo preduzeti.
- KADA će se odvijati naša akcija?
  - Trajanje, početak i kraj planiranih aktivnosti.
  - Vremenski raspored pojedinačnih aktivnosti.
- KO će to uraditi?
  - Da li možemo sami?
  - Da li nam je potrebna nečija pomoć? Ako jeste - kakvu pomoć očekujemo? Ko su te osobe? Kako ćemo ih kontaktirati? Kako ćemo ih zainteresovati za našu akciju?
  - Kako ćemo u okviru naše grupe raspodeliti uloge/zaduženja?
- Da li će nam za izvođenje ovog projekta biti potrebne neke posebne VEŠTINE?
  - Ko će nam pomoći da ih savladamo?
- Koga sve treba OBAVESTITI o ovom projektu?
  - Da li će nam trebati nečija dozvola? Kako ćemo je obezbediti?
- Da li je će nam biti potreban PROSTOR za izvođenje aktivnosti?
  - Kakav prostor? Kako ćemo do njega doći?
- Da li izvođenje naše akcije zahteva određena SREDSTVA?
  - Šta nam je potrebno (novac, materijali, oprema, usluge)?
  - Kako ćemo ih obezbediti? Kome ćemo se obratiti?
- Kako ćemo MERITI USPEŠNOST našeg projekta?
  - Šta će biti pokazatelji uspešnosti?
- Kako ćemo čuvati PODATKE o realizaciji akcije?
  - Da li ćemo voditi zabeleške? Koje podatke ćemo skupljati i čuvati?
  - Kako ćemo napisati završni izveštaj?
- Da li očekujemo neke TEŠKOJE u realizaciji našeg plana?
  - Koje su moguće prepreke na koje bismo mogli naići? Kako da ih sprečimo?

Radionica: ANALIZA MOGUJ IH EFEKATA AKCIJE

CILJ:

Cilj ove radionice je da omogući učenicima da sagledaju različite moguće efekte njihove akcije na različite pojedince i grupe ljudi.

ZADACI:

- Uočavanje različitih pojedinaca i grupa ljudi na koje njihova aktivnost može uticati (posredno i neposredno);
- Sagledavanje različitih vrsta mogućih posledica njihove akcije (pozitivnih i negativnih);
- Dobijanje novog uvida u planirane akcije.

Materijal za rad:

- Primerak dijagrama uticaja za svaku grupu;
- Učenički planovi akcija nastali na prethodnim časovima.

OPIS AKTIVNOSTI:

Nastavnik uvodi učenike u aktivnosti objašnjavajući im da će na ovom času imati prilike da sagledaju svoje planove iz jednog novog ugla. Nastavnici objašnjava da svaka akcija može uticati na razne pojedince i grupe ljudi na različite načine i da nije dobro kada se to zaboravi, jer se onda može dogoditi da naša akcija ima i efekte koje ne bismo ni sami želeli ili može stvoriti otpor kod neke grupe ljudi koji može biti velika smetnja ostvarivanju cilja naše akcije. Objašnjava ovo na primeru neke akcije (koju učenici nisu planirali).

Prvi korak:

Učenici su podeljeni u grupe onako kako su planirali akcije . Svaka grupa ima zadatak da napravi spisak onih pojedinaca i grupa ljudi kojih će se direktno ili indirektno ticati njihova akcija.

Nastavnik objašnjava kako se pravi dijagram - stablo uticaja i deli učenicima primer dijagrama uticaja. Naglašava da posledice mogu biti povoljne i nepovoljne i navodi primere za to. Objašnjava kako svaka posledica ima ulogu uzroka neke nove posledice i da zato dijagram uticaja liči na drvo koje se grana.

Drugi korak:

Učenici biraju od svih nabrojanih kategorija koje mogu biti "pogođene" njihovom akcijom one najvažnije (4 do 5) i u grupama prave dijagram uticaja planirane akcije na njih. Važno je da pažljivo razmisle o problemu i da polako razmotre i prodiskutuju o svim povoljnim, nepovoljnim i neutralnim posledicama planirane akcije, a tek zatim da i nacrtaju dijagram uticaja sličan onome koji su dobili kao primer.

Nastavnik obilazi grupe i pomaže im da zaista predvide ljude na koje će akcija imati uticaja i moguće posledice njihove akcije.

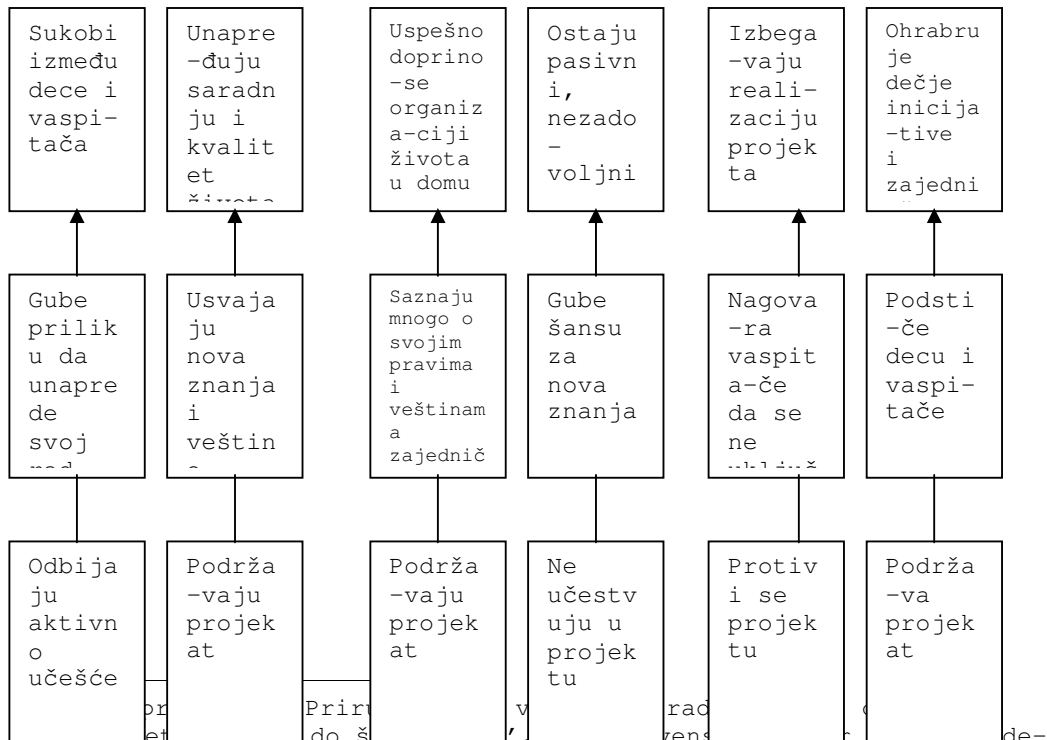
Treći korak:

Učenici sada imaju pred sobom planove akcija i dijagrame uticaja. Imajući u vidu posledice koje bi njihova akcija mogla imati, vraćaju se na planove i preispituju ih, donose odluke da li bi u njima trebalo nešto menjati ili se čak dogovaraju da odustanu od tog i naprave neki novi plan.

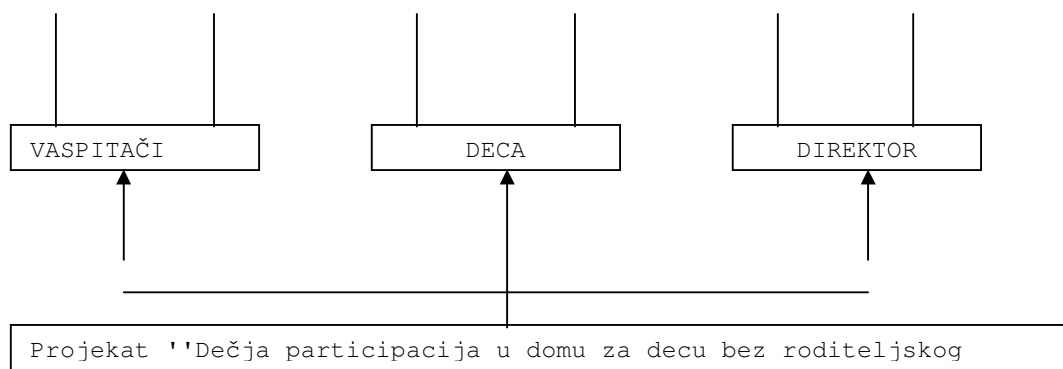
Na kraju časa nastavnik se dogovara sa učenicima o tome šta će se raditi naredna dva časa, odnosno da bi na njih učenici trebalo da donesu planove akcija koje stvarno imaju nameru da izvedu i da se pripreme za njihovu prezentaciju.

Materijal za rad:

Primer stabla (dijagrama) uticaja⁶

teta, Beograd 1999.

Radionica: PRIKAZ I ANALIZA PLANOVA AKCIJA

(2 časa)

CILJ:

Cilj ove radionice je da se učenici podstaknu na ostvarivanje konkretnih akcija u korist dečjih prava na osnovu realno procenjenih mogućnosti i kapaciteta za delovanjem, kao i da izaberu akciju koju će stvarno izvoditi.

ZADACI:

- osveščivanje vlastitih kapaciteta za delovanjem u korist dečjih prava;
- podsticanje veštine zastupanja vlastitih ideja;
- kritičko preispitivanje planova akcija;
- dogovaranje o izvođenju akcija i daljem načinu rada u okviru predmeta.

Materijal za rad:

- grupni poster i sa razrađenim planovima akcije (kao rezultat aktivnosti sa prethodnog časa).

OPIS AKTIVNOSTI:

Na osnovu broja pripremljenih planova, nastavnik i učenici se dogovaraju o vremenu koje svaka grupa ima da predstavi svoj plan i o tome kako će dalje raditi. Nastavnik objašnjava da koliko god je neki plan bio dobar, verovatno da više ljudi može imati još neke ideje i da može videti problem na različite načine. Zato je potrebno da, dok jedna grupa predstavlja svoj plan, ostali beleže svoja pitanja, komentare i eventualne ideje za menjanje, kao i da razmišljaju o svakom planu i mogućnosti njegove stvarne realizacije u njihovoj školi i sredini.

Prvi korak:

Nastavnik poziva predstavnike grupa da svoje postere istaknu na zidu - školskoj tabli i na takav način naprave malu izložbu. Nakon toga, jedna po jedna grupa predstavlja svoj plan akcije.

Posle svakog predstavljanja plana razgovara se o njemu. Nastavnik nastoji da obezbedi atmosferu u kojoj se planovi stvarno preispituju, ali tako da primedbe budu argumentovane, konkretne i od koristi za dopunjavanje plana,

na primer da umesto ocena (dobar ili nije dobar) nude moguće rešenja, ideje.

Učenici se podsećaju da pri analizi akcija koriste sve materijale o planiranju akcija koje su dobili ranijih časova i pitanjima se navode da preispitaju svoje planove: njihovu realnost, šta je sve potrebno za njih, šta je čija konkretna uloga, šta bi mogao biti problem ili smetnja, i tako dalje.

Na **drugom času** bi trebalo ostaviti dovoljno vremena da se učenici dogovore o tome koje će akcije stvarno izvoditi. To mogu biti sve isplanirane akcije ili jedna ili dve od njih, ali tako da se svi učenici uključe u njih i da im na kraju ovog časa bude jasna njihova uloga.

Ukoliko se izabere da se izvodi više akcija, dobro je da neke od njih budu akcije u školi, a neke u lokalnoj sredini.

Na ovom času se dogovara i o tome kako će se one dalje izvoditi. Dobro je da termin za čas GV2 ostane termin za konsultacije sa nastavnikom, praćenje toka akcija i razmenu iskustava među učenicima.

Na naredna četiri časa nastavnik je konsultant, nastoji da pomogne da se eventualni problemi sagledaju iz novog ugla i da im se pronađe rešenje, da pruži neku konkretnu pomoć (u nabavci materijala, ostvarivanju komunikacije sa nekim van škole i slično). Nije neophodno da se svi učenici i nastavnik nalaze u terminima za naredna 4 časa, već to zavisi od vrste akcije i njihovog dogovora.

Radionica: ANALIZA I EVALUACIJA

Na ovom času grupe podnose kratke usmene izveštaje o tome šta su uradili, šta im je bilo teško, od čega su odustali I zašto, šta bi sledeći put uradili drugačije.

Bez obzira na konkretne rezultate akcija, nastavnik nastoji da ostvari atmosferu koja će ohrabriti učenike za dalje akcije.

Nastavnik podstiče završnu diskusiju s ciljem ohrabriranja pozitivnih kapaciteta učenika, naglašavanjem značaja timskog rada i partnerskog odnosa sa odraslima.

- Kako se sada osećate kada ste jedan značajan posao priveli kraju?
- Da li smatrate da je bolje preduzimati individualne ili grupne akcije?
- Koje su prednosti grupnog (timskog) rada?
- Da li deca i odrasli mogu odlučivati i raditi zajedno? Od čega to zavisi?
- Šta bi trebalo da se radi da bi se podsticalo partnersko delovanje dece i odraslih?

Nastavnik završava radionicu praveći kratek rezime celokupnog nastavnog programa GV 2. Podseća učenike kojim su se sve sadržajima i temama bavili, odnosno kojim veštinama su ovladali. Naglašava značaj primene ovog programa s tačke gledišta samih učenika i njihovog aktivnog doprinosa.

Napomena :

Takođe je potrebno ostaviti vremena za učeničku evaluaciju nastave GV2 na način na koji je nastavnik osmisli (kratka evaluaciona anketa, razgovor , učenički crtež na temu : kako je GV 2 uticao na mene, ili kratak desetominutni sastav na temu: Sada mislim o nastavi GV 2).